

Nisveta Alispahić

Ratna pisma jedne majke

Tuzla, 2015.

Nisveta Alispahić
Ratna pisma jedne majke

Izdavač

“OFF-SET” Tuzla

Za izdavača

Sadika Murić, direktor

Uvod u čitanje

Indira Kučuk Sorguč

Autor ratnih fotografija

Amel Emrić

Štampa

“OFF-SET” Tuzla

Tiraž

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-6

ALISPAHIĆ, Nisveta

Ratna pisma jedne majke / Nisveta Alispahić ;
[uvod u čitanje Indira Kučuk Sorguč ; autor ratnih
fotografija Amel Emrić]. - Tuzla : Off-set, 2015.

- 153 str. : ilustr. ; 21 cm

ISBN 978-9958-31-192-5

COBISS.BH-ID 21872134

Dragi čitatelji,

Moja ratna pisma su nastajala iz majčinske žudnje da u vidu ptice preletim rovove, tenkove i bodljikave žice kojima je bila opasana naša zemlja Bosna. I nadletim La Manš i sletim u obliku rečenica u londonsku sobu svoje kćeri, da joj ispričam kako mi to živimo u to zlokobno vrijeme, e, da bi i meni bilo lakše što sam s njom podijelila trenutke tuge, a i njoj da podnese teškoće izgnaničkog života.

Poslije mnogo putovanja preko La Manša, poslije hiljade neizvjesnih kilometara ratnim i opasnim bosanskim drumovima, sva ova duga i kratka pisma, brižno i uredno sačuvana, vratiše se pošiljaocu, zajedno sa njegovim čedom.

Pisma su godinama živjela život teške i tužne uspomene u uglu jednog ormara u našoj kući. Život se osipao dalje, s ovog svijeta odlazile su mnoge drage osobe, a ratne rane su nestajale sa rađanjem novih generacija koje o strahotama rata, uglavnom, znaju malo ili ništa.

Poslije mnogo godina, neko je ova ratna pisma pronašao, mjesecima prelistavao i iščitavao. Reći će mi da su najbolje svjedočenje života u ratnom vremenu i da autentično odslikavaju sve patnje i nedaće kroz koje smo prolazili.

Ukazat će mi na našu obavezu da pamtimo i opominjemo, da našu unučad učimo historijskom pamćenju, te da knjiga od ovih pisama može biti moj skromni doprinos pamćenju ratnih vremena.

Kroz život moje porodice, sa manje ili više razlike, ali slično, odvijao se i život mnogih drugih porodica. Vjerujem da ovakvih pisama i neuokvirenih knjiga ima još mnogo razasutih. Sve su to riznice sjećanja na jedno vrijeme koje je iz mirnodopske pozicije teško zamisliti.

Rat je strahota koje se treba čuvati i od koje se treba braniti, a jedina sigurna zaštita je podsjećanje na strahote i tuge rata.

Dragi čitatelji, u toj dobroj namjeri da pamtimo rat i gradimo kulturu mira i dijaloga, ja budućim vremenima predajem ovo svjedočanstvo o ratnom životu jedne bosanske porodice i osjećanjima jedne bosanske majke.

Nisveta Alispahić

Uvod u čitanje

Sve velike ratne priče na svijetu ispričane su kroz obiteljski objektiv. Tek na toj najtananijoj emotivnoj razini možemo osjetiti stvarnost ratnih strahota. A žica koja nosi najdublju osjećajnost jeste ona koja veže majku za kćerku. Upravo kroz ovaj emotivni okvir imamo priliku proviriti u ratnu svakodnevnicu Tuzle. To majka, koja je u Tuzli, piše pisma kćerki, koja je u izbjeglištvu, u Londonu. Pisma su nadomještaj za izgubljeni dodir, riječ, zagrljaj. Pisanje je izraz ljubavi. Majka dok piše, kao da razgovara sa svojom kćeri. Zato joj piše dugo. Piše joj o svemu. Pokušava joj preslikati ratnu stvarnost.

A na dobitku su čitaoci i kultura pamćenja. Odakle bismo, inače, mogli preuzeti tako uverljivu sliku ratne svakodnevnice u Tuzli, da nije ove knjige? Prozne i novinske forme mogu tek donekle obuhvatiti stvarnost, ali pisma, pisana s toliko ljubavi, i s ciljem da budu preslikač svakodnevnice, tu su bez premca. Ona ujedno nose i dokumentarnu i umjetničku vrijednost, utoliko što svjedoče stvarnost i izražavaju najviše etičke i estetičke domete, jer nastaju u vremenu smrti, bijede i opće neizvjesnosti.

Ovakva pisma su ispisivana i u mnogim drugim razdvojenim obiteljima, koje su riječima nastojale pokrpati one emotivne praznine što im je rat donio. Pismom se pokušava nadomjestiti sve izgubljeno, od velike ili banalne informacije, atmosfere u kući, pa do izraza ljubavi, kad riječ nosi energiju poljupca, milovanja, pogleda. Nikada nigdje pisma nisu nosila takvu emotivnu širinu kao u vrijeme rata, baš ovog bosanskog rata, u kome opkoljeni i izgladnjeli ljudi, osuđeni na totalnu neizvjesnost, pišu o životu.

Pred nama se otvaraju kućna vrata tuzlanske obitelji Alispahić. Majka Nisveta, koja je autor ove knjige, ugledna je ginekologinja, šefica Klinike i univerzitetska profesorica. Njen suprug je književnik Nijaz Alispahić, umjetnički direktor Narodnog pozorišta Tuzla. Njihov sin je Fatmir Alispahić (1966), novinar i pjesnik. Kćerka Selma Alispahić (1970) bila je kao vanserijski talenat, najmlađa diplomirana glumica u Jugoslaviji i već do rata ostvarila je nekoliko glavne uloge (npr. „Dama s Kamelijama“, „Lejla“, i dr.), kao glumica Narodnog pozorišta Sarajevo. Posljednji dan prije opsade Sarajeva, Selma uspijeva doći u Tuzlu, i posljednji dan prije prekida koridora za Hrvatsku, Selma se, na insistiranje obitelji, uspijeva prebaciti do Londona. Za nju tada počinje njena izbjeglička, a za njenu obitelj njihova ratna neizvjesnost. Dramu jedne obitelji, koja je, kao i mnoge, do 1992. živjela jednim stabilnim i sadržajnim životom, moguće je iščitati iz pisama prof. dr. Nisvete Alispahić. Ova pisma su ujedno više od te osjećajnosti, utoliko što nam donose ratnu hroniku izvan uobičajenih hroničarskih formi i stilova, već u onom izvornom, gotovo razgovornom obliku, kako se o događajima i pojavama priča u njihovoj blizini. Teško da postoji direktniji ulazak u slike i prilike ratnog vremena i ambijenta, od ovog

koji dobijamo kroz pisma pisana s ciljem da budu razgovor, da prenesu sliku od cjeline do detalja, i da svjedoče majčinsku ljubav koja je tako snažna da jedva staje u slova i riječi.

Valja primijetiti da pisma ne znače podjednako za sve ratne godine. Puni zamah dobijaju u vrijeme prekinutih telefonskih veza. Početak rata je najšokantniji, po karakteru informacija, ali, tu je još uvijek živa nada u mir i pravdu. Godine blokade, 1993. i 1994., sužavaju prostor nadi, pa čak i pismima za koje je neizvjesno hoće li stići kao glas da smo još živi. „Dugo nismo dobili pisma od tebe i ja sam postala nervozna, pa čak i svrake slušam kao predskazanje da će biti neki glas“ – piše u jednom pismu dr. Nisveta. Već 1995., sa uspostavom telefonskih veza, gubi se potreba za pismima, kao izvorom informacija.

No, najdramatičniji ratni period upravo jeste onaj kada su sve veze sa vanjskim svijetom bile prekinute, pa i one humanitarne, kada se živjelo u trenu koji se upravo dogodio, bez ikakve izvjesnosti i perspektive. Uprkos toj svedenosti života na jedan dan, jer se o idućem ništa ne zna, ostala je da plamti majčina briga za kćerku, jednako usmjerena budućnosti, kao da je mir. Ostali su život i nada, bez obzira na sve.

Indira Kučuk Sorguč

Atmosfera u Tuzli pred početak agresije na BiH: mitinzi za mir i pozivi za zajedništvo među bh. narodima

— avgust 1992. —

Drago moje dijete, draga Selmice,

Šaljemo ti ovo pismo po jednom dobrom doktoru koji putuje u Njemačku gdje su mu žena i djeca koje nije vidio više mjeseci, pa znajući moju tugu, ponudio je da ponese i pošalje pismo za tebe.

Draga moja Selma, bez obzira kako ti je tamo, i ono najgore kad bi bilo, ne bi bilo gore nego ovo ovdje. Ako smo nešto dobro uradili, to je da smo te sklonili od ove odvratne svakodnevnice. A ona izgleda ovako. Ja idem svaki treći dan po 24h u bolnicu, tata je na nekom godišnjem odmoru uz vrlo ograničene mogućnosti da se bavi kulinarskim vještinama, jer je izbor hrane sve skromniji, a uz to je najčešće bez cigareta. Fatko piše vrlo lijepe priloge za „Večernje“ koje povremeno izlaze. Tetka Nusra dođe u prosjeku svaki treći dan, onda ona donese zeleniša, kuha i bolje se hranimo. Komšiluk i sve ostalo je po starom. Nigdje ne idemo, jer su i preporuke stalno preko radija da se ne izlazi bez nužde, pošto se ne zna kada će i u koje vrijeme četnici iznenada početi sasipati granate. Često se oglasi sirena opšte ili zračne

Brčanska malta, 15. maj 1992.

opasnosti. Istina, Tuzlu još nisu bombardovali iz aviona, a inače smo u odnosu na ostale gradove mnogo bolje prošli. Tuga je šta rade od Sarajeva, iz dana u dan, Gradačac su skoro sravnili, kao i Goražde, i Mostar, i Stolac, i Jajce, i Bihać... Ali, otpor raste, borbe u okolini Tuzle i drugih gradova su stalne. Oni imaju samo nadmoć u naoružanju. Mnogo mladosti gine, a poslije rata ćemo biti takva zemlja invalida da će ljudi ići ulicom i plakati nad tom tužnom mladošću. Tu tugu osjećam svakodnevno, gledajući u bolnici divne mladiće bez ruku i nogu. Zato valjda i ne mogu da ti pišem veselo, jer mi je duša tužna. Ovo će narednih godina biti najtužnija i najsiromašnija zemlja.

Moja plata ti je sada (promijenili smo novac, odnosno, ukinuli jednu nulu) 12.000 (dvanaest hiljada) bivših 120.000. Za te pare mogu da kupim dvije i po litre ulja. To je manje od 30 DM (100DM=35.000 din.). Zajedno sa predavanjima na Medicinskom fakultetu, za 100 DM treba da radim tri mjeseca. Od 1. IX i od te plate oduzimaće nam 50%, a za to ćemo po članu domaćinstva dobijati za mjesec dana 5 kg brašna, ½ litre ulja, ½ kg šećera, 300 grama deterdženta. U prodavnicama imaš samo hljeb, mlijeko i so. Stanem u kilometarski red da kupim hljeb i mlijeko, i kada dođem na red, nestane. To mi se desilo više puta. I onda kuhamo hljeb, ali, šta jednog dana kada mi nestane i tih mršavih rezervi? U Zenici je četvrt hljeba odavno već po jednom stanovniku, a i kod nas možeš dobiti samo jedan hljeb i jedno mlijeko. Ovu i još goru bijedu proriču sljedećih godina.

Jutros u 4,30h išli smo u podrum, bilo granatiranje. Evo, Fatko još uvijek spava (8,30h). Tata pije kafu, trošimo zadnje zasipljaje. Inače kilogram kafe je 2/3 moje plate.

Drago moje dijete, volim te više nego oči u glavi, ali bih

radije pristala da te ne vidim sljedećih godina nego da mi živiš u ovim bijednim uslovima. Dok ovo pišem ja plačem, jer te se ponekad toliko zaželim vidjeti da mislim da ću dobiti krila i doletjeti. U stomaku mi bude muka od te tuge, a onda pomislim i na mnoge druge majke i njihovu djecu, pa pomislim da makar imaš čestito da jedeš, da ne slušaš i ne gledaš ovu tugu, pa mi bude lakše. Živim u nekoj nadi da ću nekada ko biva ja dobiti svoj godišnji, pa na mjesec dana tebi doći. Putevi su zatvoreni, nema ništa od onog puta preko Posavine kojim si ti otišla, tamo su sada najveće borbe. Konvoji idu preko Splita, taj put traje četiri do šest dana, preko nekih divljih puteva, i vrlo je opasan, moraš dobiti više vojnih dozvola da prođeš. Drumski razbojnici na tom putu pljačkaju i konvoje i ljude, pa se rijetko ko usudi za sada ići. Tri čovjeka su izvadili iz konvoja i ne zna se gdje su. Ipak, poneko se usudi, i riskira da bježi, ali, nesreća je sada što nas i u inostranstvu nerado primaju.

Ovo je sada toliko tužna, razrušena i upropaštena zemlja, sa sakatim tjelesima i sakatim psihama ljudi, sa takvim nacionalnim bolestima i podvojenostima ljudi, da mi se čini da u njoj više nikada neće biti sreće.

Drago dijete, mi smo još uvijek zdravstveno dobro, živimo skromno, ali se ne patimo, za nas se nemoj brinuti. Što se tiče granata, ne mogu nam ništa, jer je naš podrum dobar. Evo, upravo opet sirena.

Voli te majka, podesi život da ti bude lijepo, mi samo to želimo.

— 7. septembar 1992. —

Draga moja Selma,

Pišem ti na smjeni u bolnici. Još uvijek radim svaki treći dan po 24h. Ujutro svi žurimo kući. Onda dva dana uglavnom nigdje ne idem, ponovo u smjenu i tako se to ponavlja, sumorno, ubitačno. Nas ne granatiraju često, evo već četvrti dan je mirno, ali zato je u četvrtak bilo žestoko. Četnici su još uvijek na Majevidi, tuku nas s Ban brda i Jablanice, naši napreduju sporo, nemamo dovoljno oružja, a Svijet nam neda da se branimo. Oni porušiše sve lijepe starinske gradove, Sarajevo, Jajce, Gradačac, Goražde, i to se još uvijek isto nastavlja. Postoji naša Armija, sve je brojnija, ali, protiv topova, tenkova i aviona nemoguće se suprotstaviti puškama. Ovo što radi svjetska politika, samo im daje snage i vremena da nas unište. Svima je postalo jasno da nema više uzdanja u svjetsku pomoć. Ovo će sigurno dugo trajati. A obnova totalno porušene zemlje svakako godinama. Kod nas u mnogim krajevima vlada totalna glad.

Prije neki dan dođe mi izbjeglica s djecom pred kuću i moli me za krišku hljeba. Namažem joj pekmezom (jer i

mi nemamo drugog namaza), dadnem joj, a ona tu krišku podijeli djeci. Otplakala sam. Da samo vidiš tužne redove pred studentskom menzom, dobiju neki čorbuljak i malo hljeba i samo dva obroka dnevno. Ja sam ovih dana intenzivno pekla pekmez od šljiva, jer ćemo to zimus jesti (16 tegli). Povrće nam je strašno skupo. Jedan kilogram paprika košta 1500 bosanskih dinara (tj. 15.000), a ja za moju mjesečnu platu mogu kupiti deset kg paprika. Od zimnice nećemo moći ništa spremiti. To je zato što su svi putevi zatvoreni, a iz onih bogatih krajeva ne mogu seljaci ništa donijeti. Mi se još uvijek snalazimo. Prije neki dan su me prijatno iznenadili iz Poljica, donesoše krompira, paradajza i luka, a to je kad preračunaš u novce pravo malo bogatstvo. Šverceri iz Hrvatske donose cigare i kalodont, i to je basnoslovno skupo. Kutija cigara je sada 700 dinara, tj. ja mjesečno radim za oko 20 kutija cigara. Tata cijelu svoju platu daje za cigarete. I ja mu se snalazim, nekad dobijem. Sutra ću im odnijeti pola kilograma duhana, kupio mi u Hrvatskoj Senadin muž, tamo je to za marke, a prethodno sam dobila od mojih Albanaca 600 grama, pa kad tata i Fatko nemaju cigara onda savijaju. Keks i čokolada su ti sada mislena imenica, prodavnice su potpuno prazne, u njima se prodaje samo hljeb, i ujutro su kilometarski redovi. Par jutara sam po povratku iz dežurstva stala u red, i taman kad dođem, a ono nestane. I onda idem kući plaćući od muke. Mi sreća još imamo brašna pa onda tata skuha hljeb. Nema ni traga od onog bivšeg života. Ovo mi se čini nedostojno čovjeka, kad sve oko sebe pogledam. Ja često iz bolnice ponesem svoju rižu i hljeb da mogu, ako mi ne pojedemo, Lorda i Sulju nahraniti. Uglavnom, nemoj se brinuti, ti znaš da sam ja snalažljiva, a i tata iz ničega zna večeru napraviti, dođe i tetka Nusra i pripremi zeleni, pa nismo ugroženi. Sad ćemo

početi dobivati i pakete sa osnovnim životnim namirnicama, već su nam oduzeli 30% plate za te pakete. Imam ja još i ulja i šećera i brašna, a i kafe. Ne brini.

— 8. septembar 1992. —

Draga moja Selmice,

Mnogo nas je obradovalo tvoje pismo. Sto puta sam ga čitala svima, posebno o onome što govoriš da ti je lijepo kod gazda.

I mi smo tebe poželjeli, ali smo presrećni što si tamo. Nastoj prilagoditi život na dulji boravak, jer ovdje će rat potrajati još dugo, a poslije će biti duga bijeda. Odavde svi razmišljaju kako će otići kada se rat završi. Oko 3.000 Srba tražilo je od predsjednika Opštine da napuste Tuzlu, a on im je odgovorio: kad se rat završi neka ide ko gdje hoće, a sada ne.

Ustvari, oni bi sada učinili uslugu neprijatelju, jer bi ostavili nas da nas unište, a s druge strane rekli bi da su protjerani od Muslimana. Tako bi Karadžić imao alibi za svoja protjerivanja Muslimana. Sve su to neke ružne zakulisne radnje.

Bolnica je krcata ranjenicima. Mnogo je mladića ostalo bez jedne ili obje noge. Moje pismo je možda rezignirano, jer sam ja od svih nas najviše izložena ljudskim stradanjima.

Lord je počeo mršaviti. Sada imamo i dvije mačke, pa ja kažem Fatku da mi od svake njegove cure ostane neki belaj, neka životinja, a ove mačkice su došle sa njegovom posljednjom ljubavi.

Sa Sarajevom ne postoje nikakve veze, ni telefonske, ni drumske. To je grad kojeg nemilosrdno i stalno tuku. Izgorila je i Vijećnica. Sada postoje telefonske veze sa Hrvatskom, ali i to se čeka. Mi jedva čekamo vezu sa inostranstvom, pa da razgovaramo. Kažu biće i to brzo.

Selmice, budi fina prema toj djeci koju čuvaš. Sami Bog ti je poslao tako dobro namještene bebisiterke i tako dobro plaćeno. Budi uredna u kući. Nemoj govoriti gazdarici ni o kakvom ograničenom boravku, jer ovamo za sada nemaš gdje. Ti konvoji do Zagreba putuju kroz bespuća, često su granatirani i pljačkani. Putuju samo oni što moraju. I šverceri.

Mnogo te volimo, stalno te spominjemo, srećni smo da nisi ovdje. Surovo je, ali tako je.

Tvoja mama

— 22. septembar 1992. —

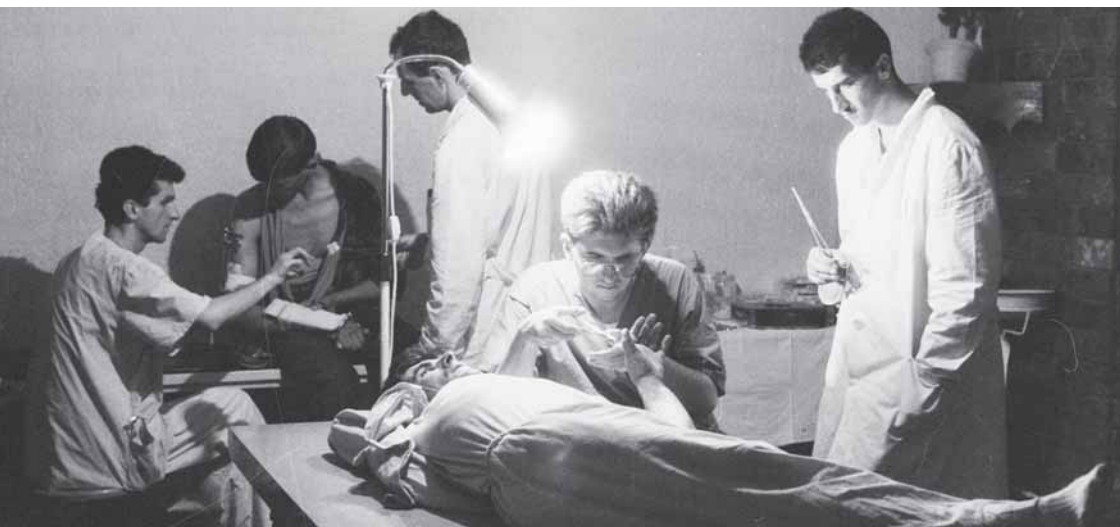
Draga moja Selmice, danas je trebalo da te nazovem telefonom, sa pošte na Slatini, ali pošta ne radi za međunarodni saobraćaj. Neki dan sam išla do velike pošte, nakon smjene od 24 sata, i vjeruj mi, kada sam vidjela da je red kilometarski, i da te svi slušaju u onom ulaznom hodniku, ja sam se vratila, i pored silne želje da te tog jutra čujem.

Svi te mnogo volimo, mnogo smo te poželjeli, ali smo, vjeruj mi, vrlo srećni da nisi ovdje, jer ovdje ipak sada protiče život nedostojan čovjeka, život pritisnut apatijom i beznađem, i što je najglavnije, uz stalno čekanje kada će opet početi padati bombe. Nekada je to razmak od dva-tri dana, nekad od jednog sata, kako se zlotvorima prohtije. No, mi smo sad navikli na oprez, iz kuće se izlazi samo kad se mora, pa ljudi stradaju uglavnom od one prve za koju se ne zna gdje će pasti, a za sljedeće se sakrijemo. Grad je prilično oštećen, porušen. Bolnica je puna strašnih ranjenika, svi su nam bolesnici na hodnicima, zbog bezbjednosti, onaj podrum je pun, sobe su prazne, a većina prozora porazbijana je od gelera. Ja i dalje radim na treći dan po 24 sata, ali vrlo često moram da idem i u druge dane. Hrana na dežurstvima nam je jeziva, grah, makarone, riža, naravno, sve bez mesa. Ono što ne pojedem, popakujem, i donesem nešto nama, nešto psima i mačkama, jer sada su i jadne životinje postale problem zbog ishrane.

Draga Selma, ne treba da se zavaravamo, ovdje se teško živi, redovi su ogromni svako jutro, za hljeb i mlijeko, puno je izbjeglica, pa se čeka i po dva-tri sata, treba rano ustati. Mi smo u ishrani zasad dobro, mislim da se nećemo napatiti, tu nam pomaže i ona mala baštica kod čika Ahmeta. Zasad,

najveći problem su cigarete, i tu se zasad snađemo, i meni neko donese pa obradujem tatu i Fatka. Konvoji koji idu za Hrvatsku donose svakakvu robu, i ovdje prodaju za velike pare. Tako npr. jedna kutija cigareta košta 900 BH dinara ili bivših 9000. Ja za moju platu, a povišena za avgust iznosila je 11.000, mogu da kupim oko 12 kutija cigareta. Sva sreća, dobila sam i neki zaostatak za prekovremeni rad, još 20.000. Danas sam išla na pijacu, kupila sira i kajmaka, pravili smo lezu, pa smo se dobro najeli. Tata evo pravi salatu od kupusa za večeru, a kupus je iz njegove bašte. Inflacija je velika. Za 100 DM dobiješ 110.000 BH dinara, a po tom kursu moja plata ispada 10 maraka. Sad smo počeli dobijati sljedovanje porodično, za koje nam odbiju 1/3 plate, a onima koji ne rade ne odbijaju ništa. Sljedovanje iznosi: jedan litar ulja, jedan kilogram šećera, 250 grama riže, deterdženta, soli i mlijeka u prahu, na kuću jedan sapun.

Draga Selma, ja ti sve ovo pišem bez uljepšavanja, tako da ne bi imala lažnih iluzija i nerealnih želja za povratak. Ovdje za sada nemaš šta da tražiš. Svi roditelji koji su sklonili djecu su presrećni, ako ništa drugo, onda zbog saznanja da ne moraju očekivati granate, da mogu živjeti u miru i imati

ishranu i bitisanje ipak dostojno čovjeka. Neka te ne ponižava tvoj posao, jer uz njega imaš pristojan smještaj, pristojnu ishranu, možeš slobodno kao čovjek da ideš ulicom, ne čekajući kada će bombe i sirena.

Sine, još jednom ti kao majka koja te mnogo voli i želi kažem da ovdje ne valja i da se za sada ne treba vraćati, niti misliti o tome. Nešto moraš shvatiti, a to je da već sama sloboda kretanja je kvalitet zbog kojeg vrijedi tamo biti. Kod nas se nikada ne zna kada će i gdje pasti bomba, i koji će razmak četnici uzeti za granatiranje. Prije neki dan su svaki sat to radili, danas već dva puta, a sada je 13 sati.

Evo, upravo dođe tata. Igra šah sa komšijom preko puta, koji čuva stražu na ulazu u zgradu. Ljudi mnogi igraju karte i šah ispred zgrada, jer je još uvijek na snazi dežurstvo ispred kuća. Kretanja su minimalna, samo ko mora na posao. Omladina nema nikakvog života. Prije neki dan je tata svratio u robnu kuću „Elma“, pa kaže, pustoš, ni robe, ni kupaca. Kažu mu tamo da će svi na čekanje, jer nema posla. I bolje, jer su lični dohoci toliko mizerni da im se ne isplati rizikovati život odlazeći na posao. Muškarcima ne daju izaći iz zemlje, a da to može, mnogi bi vjerovatno pobjegli.

Draga Selma, neću da te pitam kako si, a da ti prije toga ne kažem: „Nastoj da budeš dobro!“ Organiziraj si život da ne bude ni monoton, ni tužan. Nemoj si zagorčavati život brigom i suvišnim razmišljanjima o nama. Ovaj rastanak shvati kao neminovnost, kao sudbinu, kao višu silu. Za sada nemoj razmišljati o povratku, jer nema više ni Sarajeva, niti one zemlje iz koje si otišla. Ovo je sada luda zemlja u kojoj iz svoga atara ne možeš nigdje otići, a da budeš siguran da ćeš ostati živ, da te niko neće silovati, opljačkati, ubiti. Konvoji prolaze preko 50 kontrola, i na svakoj straža odvadi koliko

hoće. Pa do Tuzle stiže malo toga. Sada se može kupiti sapun, kalodont, čokolada, bombone, vata i druge potrepštine, samo ako šverceri dovezu iz Hrvatske, i to se prodaje za basnoslovne sume.

Evo upravo vijesti: neprijateljska ofanziva pojačana, tuče iz svih raspoloživih oružja po Sarajevu, Bihaću, Bugojnu, Maglaju, Gradačcu, itd. Ljiljani hrabro odolijevaju, drže položaje, ne dozvoljavaju proboje. Ginu mladi ljudi, ostaju sakati, duša ti umire gledajući to. Prije neki dan devet krasnih mladića iz „Šejtan-divizije“, većinom su to bili studenti, upalo je u klopku i svi si izginali na Majevidi.

Sva sredstva informisanja u Srbiji toliko pogrešno izvještavaju, i toliko lažu svoje građane, da vjerovatno zbog toga srljaju u rat, i masovno ginu. Što je najtragičnije oni lažu i inostranstvo i zato vjerovatno nema nikakve efikasne pomoći. Sve ove konferencije do sada nisu ništa promijenile.

Škole, fakulteti – ništa ne radi i ne zna se da li će uopšte ove godine raditi. To sigurno važi i za tvoje pozorište. Da ne bi ovdje sjedila u podrumu i u hladnoj kući MOLI TE TVOJA MAJKA sredi papire i sve ostalo za ostanak preko zime i za dalje dok ovaj rat ne prestane. Ti ne znaš kako je nama

uvijek, kada granatiraju, lakše na duši što si ti izvan toga. Stalno Bogu zahvaljujem što iskoristih onaj zadnji momenat da ti pomognem da ne trpiš ovo ljudsko zlo i poniženje.

Žao mi je da nisi ponijela zimsku garderobu, ali te molim, ako možeš, za te novce što zaradiš sve si to kupi. Ja ću te zvati telefonom kada proradi pošta na Slatini, nešto je zapelo, ali biće u redu. Slušaj sada svoju gazdaricu, ona ti je sada umjesto majke. Tvoja mama.

— 3. oktobar 1992. —

Drago moje dijete,

Vraćajući se sa pošte, sa još dvije gospođe koje su došle telefonirati svojim kćerkama, imala sam osjećaj sreće i tuge, i čini mi se nisam znala da se radujem. Kao prvo, imala sam osjećaj da je ostalo mnogo toga obostrano nekazanog, a kao drugo, što sam postala svjesna da sve dok si tamo nećemo nikada ni moći završiti razgovor, zbog sljedećeg... Onaj idiotski automat za moj razgovor otkucao je ravno da platim 11.780 BH dinara, a to ti je 117 hiljada onih novaca koji su važili kad si ti otišla, a to je moj mjesečni lični dohodak! Možeš misliti, otišla sam u banku taj dan i podigla svoju platu za IX mjesec i opet mi nije moglo biti da platim razgovor, nego mi je Senada Čatović pozajmila (780 din. da namirim). I sada možeš misliti moju tugu kad ti otuda vičeš da te ubrzo nazovem, a ja za to vrijeme gledam kako se cifre bjesomučno približavaju desethyljadarki, i znam da ti ne mogu reći da te neću moći zvati često, niti ćemo moći mnogo toga kazati pri tim razgovorima. Ostaju pisma kao bolja mogućnost. A kako se u svemu vraćamo u prošli vijek, onda postajemo sretni

kada saznamo da neko poznat ide u konvoju u Hrvatsku i da možemo poslati pismo.

Drugi razlog što sam se osjećala potišteno je tvoja tvrdnja da ti baš i nije tako lijepo tj. da moraš toliko mnogo da radiš. Obzirom da te vjerovatno očekuje nužnost da tamo ostaneš duži period nego što smo svi mislili, slažem se da treba u budućnosti, ako mogneš, da se izboriš za kvalitetniji posao i kvalitetnije življenje, ali nikako ishitreno, i kao rezultat nekih momentalnih slabosti i revolta, nego duboko razumno, proračunato, isplanirano. To znači nipošto napuštati taj posao prije nego nađeš drugi i bolji. Ne dovesti se nipošto u situaciji da živiš samo od pomoći, sama, u nekom bijednom sobičku, jer bi to bila situacija nedostojna tebe, i tek tada bi ti bilo teško. Zato nikada nemoj ishitreno da reaguješ, pogotovo što ti to tvoja i naša sadašnja situacija ne dozvoljava. Da više ne pridikujem, ja vjerujem u tebe, ti si moje pametno dijete i ti treba da uspiješ.

Malo da ti opišem kako mi živimo. Danas je subota, slobodna sam, a sutra radim 24 sata. Išla sam po hljeb u „Bananu“, tu dobiješ kulturno hljeb, ako si dobio broj. Inače u drugim prodavnicama redovi se formiraju ujutro, od pet sati, jer dolazi ograničen broj hljebova, pa narod porani. Sjećaš se ono kada smo na televiziji gledali Poljake, e sad je tako kod nas. Sinoć nam je noćio Saša, sklonio se da ga policija ne odvede na ratište, jer je dobio potpis iz Vlade i nikako da ubijedi lokalne budale da su i on i Fatko ratni dopisnici i da ne treba da idu na front. To mu je neko smjestio zbog onog „S“. Elem, ja treba da ga odbranim nekom potvrdom da mu je žena na porođaju. Saša kupio jedan kilogram mljevenog mesa, pa bio Bajram, tata napravio šnicle, dobru salatu, ja iz zalihe izvukla cigare i sve je bilo super, samo nije bilo alkohola, što

je naravno tati pokvarilo ugođaj. Danas će doći tetka Nusra, ali poslije 12 sati, čeka komisiju da joj pregleda stan i uslove, prijavila se da primi na stan i njegu dva ranjenika, kako bi se potpomogla da bezbjednije živi, jer ona već više mjeseci ne prima penziju. Tetka Nada će doći s Nusretom, da joj dam kutiju cigara, sikira se za Milu, jer je na frontu na Majevidici, na prvoj liniji, a prekjučer mu iz jedinice poginula trojica saboraca. Pozvao nas je čika Zdravko Novak da dođemo malo do njih u Dragodol, poslije podne, pa ćemo tata i ja otići. Zdravko i tata beru šipke za čaj. Nešto sam valjala jetrvi od Zdravkove Jesenke pa hoće u znak zahvalnosti da dođe i donese nam krompira i mrkve, a to ti je sada super poklon. Zamisli, taj krompir ti je na pijaci toliko skup da treba cijeli mjesec da radim za oko deset kilograma krompira. Ove zime nećemo imati grijanje centralno jer je ugalj jako skup (4 tone su 100 DM, a to je mojih 10 plata, jer za 10 DM dobiješ 15.000 dinara), pa ćemo se grijati na veso-peć. Poručila sam četiri tone uglja kod jednog privatnika, pošto se na redovne uplate čeka mjesecima.

Kod gazdarice iz „Banane“ sinoć sam naručila, i to kao meni, 50 kg brašna za 70 KM. Sva sreća da imam nešto malo

DM, jer je to sada jedini novac iz kojeg možeš izvući neku korist. Za DM ćemo kupiti: ugalj, brašno, krompir, malo mesa, eventualno graha, i za sve to sam reskirala potrošiti 250 DM, a ostalu zalihu čuvati za dalje crne dane. Ovdje marki svaki dan cijena raste, a dinar postaje sve bezvrijedniji. Spašava me to što sam ranije obezbijedila deterdžent, sapune, šampone, kaladont, jer to je sad najskuplje. Prije neki dan muž jedne naše sestre koji ide u konvoje donio mi je tri šteke cigara i četiri kalodonta, pa pošto nije htio da naplati, ja sam našla onu crvenu svilu i onu čajnu garnituru što sam donijela iz Singapura prošle godine, pa im odnijela na poklon.

Pored nas hranim i dvije mačkice i dva psa. Donesem im ostatke obroka iz bolnice, zamrznem rižu i makarone i pomalo dajem.

Tata i Fatko su aktivni, sve nešto pišu, u skladu sa trenutkom. Fatko bogami zaradi koliko i ja, i najveći dio meni da, uz obaveznu primjedbu da je to za hranu. Sve ko krtica prikuplja nekakve zalihe za zimu.

Evo već 4-5 dana Tuzlu ne granatiraju. Prije neki dan je jedna bomba pala na mezarje, totalno uništila grobove Sušića. A kako je to blizu naših grobova, mnogo je oštetilo majkin zadnji nišan. Pravo da ti kažem, nisam još išla da vidim, ali, tata je išao.

Strina Hajra je umrla i sahranjena je ispod majke Mejre. U Tuzli je na frontu izginulo mnogo finih mladića. Tetu Zlatu, majku Izete iz pozorišta, neki dan u redu za hljeb gurne čovjek i ona padne i za dva dana umre.

Prije dva dana bio nam je slikar Jesenko Kurbašić i donio nam lijepu sliku pa smo je smjestili u ovaj dole prostor. On i Mirzada, bez obzira što je ona trudna, hoće da se ispare iz Tuzle, do Zagreba, a poslije negdje u bijeli svijet. Svi mladi

ljudi ovdje samo razmišljaju gdje da se, pa će ti ovo poslije rata biti zemlja radnika i seljaka, sve iz početka, krampa i lopata, pa u obnovu, a intelektualni kadar će biti po bijelom svijetu.

Da vidiš puste žalost od Sarajeva! Sijeku ljudi drveće, i parkove, da kuhaju pred kućama, jer već mjesecima nemaju struje, a sada ni vode. Prije neki dan su Srbi protjerali sav ostatak Muslimana sa Grbavice. Možeš misliti koji je to kaos i teror! Hazim Kukuruz priča da od početka maja ni on ni njegovi, niti bilo ko drugi iz Sokolović kolinije, nije ušao u Sarajevo. U svijet izlaze preko planine. Imam utisak da je sve u ovom ratu najlošije organizovano u Sarajevu, a i novine pišu da tamo mafiji ne odgovara da se Sarajevo deblokira.

Jutros sam pričala sa Zinkom, i oni se brinu za Draganu, nisu još primili njeno drugo pismo. Piši mi koliko se vi djevojke iz Tuzle vidate i družite i kako provodite vrijeme. Treba da obidete muzeje i galerije, kao i druge znamenitosti. Najvažnije vam je da to vrijeme iskoristite za lično obrazovanje, jezik prije svega. Ovdje ne rade ni škole ni fakulteti, niti će raditi ove godine. Apeluje se na iseljavanje žena i djece, posebno iz Sarajeva. Smatra se da će mnogo ljudi umrijeti od zime i gladi.

Čini mi se da sam ti dosta toga udrobila u ovo pismo. Nemoj ti da plačeš, ni kad sam ja patetična, sve pomalo zavisi i od trenutačnog raspoloženja. Meni je dosta puta teško što nisi s nama i poželim da dođem tamo, ali se onda brzo utješim svim drugim majkama koje isto tako vole svoje kćerke pa izdrže. Selma, sine, ovo je vrijeme u kome je bitno da se preživi, i nema vremena za sentimentalnost. Postoji samo najgrublja borba za život. Nastoj da iz te borbe izvučeš korist za sebe.

Mnogo te voli tvoja mama.

— 21. oktobar 1992. —

Drago moje dijete,

Osvanula sam depresivna. Cijelu noć je lila ugursuzna kiša. Jutros ne idem na posao, uhvatila me neka mračna nostalgija za tobom. Počela sam i da plačem. Da imam krila poletjela bih da ti dođem. A sve se završilo na tome da mi je Saša dao 1000 dinara da platim telefonski, i možeš misliti nakon toga nazovem poštu i saznam da su veze u prekidu. Saša je kod nas više dana jer su mu dali poziv za vojsku i traži ga vojna policija, neko mu je to zainad pripremio. Već nam je zahladnilo, uključujemo onaj radijator, Nađa će nam pozajmiti veso peć, kupili smo četiri tone uglja (100 DM) pa smo malo sigurniji da se nećemo smrznuti.

Bože, kako je ovdje život pao na niske grane! Svako jutro dobijamo na tačkice sledovanje hljeba i mlijeka, nas troje 600 grama hljeba i 400 mililitara mlijeka. Sva sreća mi imamo rezerve, pa se ne brinem, ali možeš misliti kako je onima što nemaju. Sve je ovdje, počev od politike pa do hljeba u nekoj apsurdnoj situaciji. Zadnjih dana četnici Tuzlu pojačano granatiraju sa Ban brda, i malo-malo pa sirena. Autobusi

saobraćaju na 80 minuta, jer nema nafte, gužve su velike, i ja najčešće s posla ili idem pješke ili nešto stopiram. Za posao imam naš bolnički autobus.

Jučer nam je bila tetka Nusra, pravila je bundevaru i buftle, potrošila je pola litre ulja, pa smo zaključili da se to ne isplati i da si više taj luksuz ne možemo dozvoliti. Naručila sam nam 50 kg brašna (45 DM) i 10 kg mesa (35 DM). To ovako kada napišem izgleda bez veze, jeftino. Ali kad uzmeš da je sada moja kompletna plata, i sa fakultetom, ispod 10 DM, onda shvatiš koja je to skupoća. Taj naš BH dinar svaki dan sve više devalvira i već sada za 10 DM dobiješ 24.000 BH dinara, a moja plata ne dostiže 20.000 dinara. Sreća je da ja imam neku ušteđevinu u DM, pa smo ove osnovne stvari nabavili iz toga. Još da ti kažem da smo zdravstveno još uvijek dobro, normalni smo. Baš jutros tata kaže: treba preživjeti i ostati normalan.

Prije neki dan sam išla na poštu i zamisli dobijem tvoj broj, javi se neki muškarac koji mi nešto kaže da nisi došla, ja se zbunim i ne znam ništa da mu kažem, i tako se taj razgovor završi neslavno, i ja izađem iz pošte tužna i bijesna na sebe.

Draga Selma, mi se mnogo brinemo da se ti ponovo ne dovedeš u situaciju da si nezaposlena, a čini nam se odavno da ti je taj posao koji imaš dobar i za naše pojmove jako dobro plaćen, i da bi ga trebala čuvati do proljeća. Sada u Englesku kažu da se više ne može ni uz garantno pismo. Osim toga mnogo je važno da si u boljem dijelu Londona. Baš neki dan javljaju na tv da su eksplodirale neke podmetnute bombe, a ja se odmah zabrinuh. Ništa mi ne znači što bi ti imala neki sobičak samostalno negdje gdje bi ti bilo nesigurno. Ipak ti je u porodici sigurnije, i molim te ne zalijeći se, pogotovo ne iz nekog momentalnog revolta ili povrijeđene sujete. Ovdje bi ti bila najponiženija i najuvređenija sujeta, kada ne smiješ

danima izaći iz kuće, a uz to nema ni čokolade, ni voća, ni sokova, ubijaju te ratne vijesti, a bespomoćan si. Već sama činjenica da si upisala i kurs, mnogo znači. Pokušaj otići i u to amatersko društvo, a ako bude i kakav natječaj, javi se.

Ovdje su posijane opasne klice razdora i mržnje. Karadžić ide tako daleko da smatra da mješovite brakove i njihovu djecu treba uništiti da bi srpstvo bilo čisto. Prave velika entička čišćenja po Krajini, Doboju, Brčkom i drugim gradovima, uništavaju sve Muslimane, pokrštavaju, ruše džamije i preoravaju groblja. Naša najveća sreća je bila da nisu upali u Tuzlu, sigurno je da danas ne bismo bili među živima. U Sarajevu je haotično, svaki dan ih gine na desetine, nemaju vode, struje, srušili su im pekaru, predviđaju masovno umiranje od zime.

Fatku i tati sam kupila duhana od onih koji idu u Hrvatsku i donesu, pa oni sada savijaju cigarete, jer su one prave postale basnoslovno skupe. Fatko piše i snalazi se. Možeš misliti da je on ovog mjeseca zaradio više od mene i sve mi dao uz napomenu da je to isključivo za hranu. A ni za šta drugo se i ne troši, i sva je sreća da za sve drugo mi i nemamo potrebu.

Baš juče gledam u ormaru su oba tvoja kaputa, pa da mi je da ti pošaljem. Nemam predstavu koliko tamo košta jedan kaput, ali nastoj da si kupiš. Treba da obiđeš muzeje i galerije, nemoj da bude kao Martin u Zagreb Martin iz Zagreba. Ne znati izvući korist iz tog boravka u Engleskoj bilo bi šteta.

Drago dijete, imaj na umu da bi se ti ovdje pojela živa. Nisi ti duh kome bi odgovaralo biti u kućnom pritvoru, jer i nema gdje da se izađe. Kada ti je teško da radiš gazdarici, ti samo pomisli da bih te i ja tjerala da mi radiš, pa ti još ništa ne bih platila, pa bih rondala, nervirala te, pa ne bi imala ni jogurta, ni đusa. Kada sve to razmisliš, onda je bolje da si tamo. Pa ti si ja mislim tamo bolje plaćena nego naš predsjednik Republike!

Meni je na poslu kao i ranije. Ovo radno vrijeme na treći dan po 24 sata mi donekle i odgovara. Svi bolesici su nam još uvijek po hodnicima, da ne bi geleri uletili kroz prozor i ubili nekoga. Najviše mi smeta što van tog odlaska na posao više nigdje se ne ide.

Gradačac i okolina su gore uništeni nego Vukovar. Nekoliko puta su ih bombardovali. Još uvijek navaljuju da ih osvoje. Hrabro se brane i ginu. Sada su tamo postavljene i cisterne sa hlorom da bi se četnici natjerali da ne pucaju, jer kada bi se pogodila cisterna, mogla bi nastati katastrofa u regiji. Kula Zmaja od Bosne je sva razrušena, tužno ju je vidjeti na tv.

Draga Selma, čovjek ne može da povjeruje da nam se sve ovo desilo. A još kad uzmeš da je nama bilo mnogo manje zla nego na drugim dijelovima Bosne. Pitam se da li je bilo bolje da sam umrla, a da sve ovo ne doživim i ne spoznam koliko zla i divljaštva ima u ljudima. Bila bih mirnija zbog vas, a ovako ne znam kome i kako vas ostavljam. U jednom tako

ružnom i svirepom svijetu moram vas ostaviti, a mislila sam da ima toliko ljepote, posebno u tvome životu. Sve one tvoje premijere izgledaju mi sada tako nestvarno, kao da je to bila bajka. Bože, da li će se ikada ponoviti?

Selma, moli te tvoja majka, nemoj pokleknuti duhom! Pred tobom je život. Još ima mnogo vremena da se desi mnogo lijepih stvari. Pa ti dijete imaš samo 22 godine! Za ovo pred sobom treba da se izboriš. Ovo sada je jedna od faza tvoje borbe, a ona podrazmijeva stoički izdržati, i naučiti dobro engleski. Neka ti ništa nije mrsko raditi. Veći cilj treba da stoji iza toga, a taj rad je samo sredstvo da se dođe do tog većeg cilja. Nemoj se predavati i opuštati, okušaj neke sreće. Ljudi ponekad zaigraju na sreću i dobiju. Otiđi i u to amatersko društvo, možda te neko zapazi i angažuje. Ti znaš da to i u inostranstvu ponekad ide na sreću.

Piši mi mnogo i konkretnije. Ako možeš slikaj se kod te kuće i pošalji nam. Budi ljubazna. Umiljato jagnje dvije majke sisa. Čuvaj te gazde. Ako si se pokajala zbog otkaza, izvini se i zatraži da ostaneš. Ja se bojim tvoje neizvjesnosti. Mnogo te ljubi i voli tvoja majka. Stalno mislim na tebe i stalno sam uz tebe. Kakva Evropa i La Manš, ja to stalno prelijećem!

— 4. novembar 1992. —

Današnji dan koji je krunisan dobijanjem pisma od tebe je svakako mnogo ljepši od drugih. Čitala sam jedan puta, pa drugi puta, pa Zinki neke odlomke treći puta. Tako sam dobila želju da te nazovem telefonom i da ti kažem da si u pravu za sve postupke, za borbu, za osamostaljivanje, za traženje načina da dostojnije živiš. Prava stvar će biti kada upišeš intenzivni kurs jezika, a vrhunac će biti kada upišeš tu glumačku školu. Tako se treba boriti. „Ovdje se tuga širi ko kuga...“, tako počinju stihovi jedne pjesme koju sada pjeva Sarajevo, a ja sam sretna da sam tebe izmakla od te tuge, jer tvoja mladost ne smije biti zatrovana tom tugom koja se sada uvukla u sve nas. Selma sine, ako mi i ne preživimo ovaj užas koji i dalje traje, ti moraš ići naprijed. Sjećaš se onog filma kada otac dovikuje: „Ne okreći se sine!“

Draga Selma, evo upravo sam izgledala Dnevnik, pa poslije toga nastavljam pisanje. Srbi su odlučili da osvoje cijelu BiH, ispalili 2500 granata u toku dana na Gradačac, Maglaj, Olovo, Kalesiju, osvojili Jajce, narod bježi, usput razdvajaju Hrvate na jednu stranu, Muslimane na drugu, usput ih granatiraju, i dalje bjesomučno nastavljaju granatirati Sarajevo. Ova nedjelja je trebala biti bez ratnih dejstava, jer je „Nedjelja zaštite djeteta“, ali su nastavili da ubijaju i djecu. Da ironija bude veća, u BiH su poslali djeci pomoć koja je kupljena u srbijanskim fabrikama, pa su naši to odbili riječima da nam je sve ubijeno, ali ne može biti i ponos. Onda su odvukli tu pomoć na Pale, a našoj djeci obećali dovesti drugu. Svijet se užasno obrukao u našim očima, pokazao svoju ravnodušnost i licemjerstvo, i naš utisak je da idu na ruku onima koji istrebljuju Muslimane. Ovdje će još biti rata i ne zna se ko će preživjeti. A ko preživi biće psihički poremećen, bar u

najvećem broju slučajeva. Voljela bih da ti krene i da mogu da ti napišem: „Sine, idi naprijed i ne okreći se!“

Obuci se najljepše i našminkaj najljepše, podigni glavu ponosno kao na onoj Zovkinjoj slici i samouvjereno uđi što prije na taj intervju za tu glumačku školu. Sutra će možda biti kasno, jer će ti neko zauzeti mjesto. Svakako ponesi diplomu i sve one isječke i sličice. Pa ti ćeš biti najljepša i najtalentovanija osoba koja će im se tamo javiti, i tvoj nastup treba da je takav! Samo ako se tako postaviš u tom nemilosrdnom svijetu, možeš da uspiješ.

Brinem se kako ti je sa crijevima, sa zubima, sa bolnim menstruacijama, brinem se za sve za šta majka može da brine. Prije neki dan sam radila veliki pobačaj jednoj djevojci od Doboja, koju su srpski vojnici držali zatvorenu 21 dan u jednoj kući, i tu dolazili i smjenjivali se, te ona ne zna ni broj onih koji su je silovali.

Tata sprema večeru, pa pošto nema mesa to više i nije tako lako napraviti mezence. Napiši jedno pismo specijalno za tatu i ubaci jedno 20 maraka da si i on kupi cigara, biće mu drago. Zakamufliraj u pismo. Možda da i Fatku staviš u jedno pismo 20 ili 10 maraka, ali ne više, jer ako neko uzme da nam ne bude žao.

* * *

Draga Selma,

Nastavljam pisati čak 5. XI uveče. Na političkom planu tolike grozote da ne mogu više ni vijesti da slušam. Na svijetu i u politici postoji toliko licemjerstva i toliko želje da nas unište, toliko podlih igara i toliko mržnje, a u razočarenju zbog svega toga postalo mi je svejedno hoću li i ja preživjeti i nastaviti da živim u svijetu koji očito nije onaj koji sam ja sanjala da živim.

Nekoliko lijepih stvari nam se desilo ovih dana. Povoljno ćemo dobiti još tri tone uglja. Kupili smo, možeš misliti, 6 kilograma odličnog mesa. Svima bližnjim smo podijelili po malo da ih obradujemo, jer ovdje ti je meso postalo rijetkost na trpezi, a mi se juče i danas dobro častimo, kao Bajram da je. Tu je i Saša Burlica. Upravo prethodnu noć sam mu porodila Suzanu, radila joj Carski rez, dobili su lijepog sinčića. Mi sutradan sjeli i slavili, i taman je meso došlo u pravo čas.

Ti si mi stalno prisutna u mojim razmišljanjima. Ponekad mi se čini da toliko želim da te vidim, da ću dobiti krila i doći, a onda se utješim tolikim drugim majkama koje su u istoj situaciji kao i ja, pa me to održi da nastavim dalje. Ovdje svi viču: blago onima koji su otišli, ne moraju da trpe granate i strah, pa zato vjerovatno ne možemo osjetiti težinu vaše nostalgije.

Ovdje ima ljudi koji nemaju šta jesti, baš jutros išla Indira po sljednovanje hljeba za nas, pa u tu prodavnicu ušao star čovjek da moli prodavačicu da mu proda $\frac{1}{4}$ hljeba, ali pošto nije imao taj zlosretni bon, ona mu nije dala. Inače, sada dobijamo drugu turu sljedovanja: za nas troje za mjesec 15 kg brašna, 1,5 kg šećera, 1,5 l ulja, 3 kg riže, 750 grama deterdženta, jednu malu bočicu tečnog sapuna. Za to oduzmu

na plati i tati i meni po 1/3 prihoda, ali, eto, svi smo srećni, jer na pijaci je to toliko skupo, a u radnjama prodaju samo za DM. Živimo u tako nekom apsurdu od cijena... Sad je jedan kilogram kajmaka kao moja plata. Samo možeš preživjeti ako možda imaš koju marku. I za divno čudo svijet odnekle izvlači te markice.

Sutra idem na posao. Žene nam još uvijek leže na hodnicima, jer se još uvijek grad povremeno granatira. Evo, ova dva dana je mir, ali, nikad ne znamo dokad.

Sada idem da večeram, evo je 21,30h, i po tatinom običaju počinje večera.

Draga Selma, danas je 10. XI, upravo sam izašla iz noćne smjene, Idem predati pismo, komšija Bundavica vozi za Beč pa ponese i pisma.

Tvoja mama

— 14. decembar 1992. —

Draga naša Selma,

Danas je 14. XII, 21,20h, na šporetu vri grah, tata kuha pogaču, ja sam po dva puta iščitala sva tvoja pisma, i pošto sutra jedan ljekar putuje u Zagreb, uzeh odmah da ti odgovorim. Zamisli ja jutros sterem veš, a svraka krešti i ja sebi kažem: Danas mora stići ona pošta, ona dugo očekivana i najavljena za koju mi se činilo da putuje čitavu vječnost. Koje sreće kada me nazvao Draškov tata i rekao da ima šest pisama! Odem ti ja poslije tog poziva u frizeraj od radosti da udarim mini-val, jer sam hodala nemoguće zapuštene frizure, a iz frizeraja onako frčkava, nezavršene frizure, na sastanak sa Draškovim tatom, pa ponovo u frizeraj, i odmah u čitanje. Kad sam došla kući, čita Fatko, pa čita tata.

Danas je upravo došao sa autobusom i Bundavica Rešad iz Beča, po kome sam ti poslala pismo. Taj Bundavica je humanista koji vozi humanitarne pomoći za bolnice, za građane, i pojedince, pa sam ja otišla kod njega u ime Klinike i dogovorila da nam donese paketa humanitarne pomoći, pa je prošli put dovezao 30 paketa koje smo podijelili čistačicama i servirkama, a sada je dovezao ostatak. Pravo se divim humanosti i izdržljivosti tog čovjeka. Što se tiče paketa humanitarne, to je: 4 kg brašna, 1-2 kg šećera, jedan litar ulja, 2-4 konzerve, jedan kg hurmi, jedna tegla džema. Upravo nam takav paket dijele u bolnici. Raja se raduje, jer nema. Snabdjela sam kuću, baš prije par dana dovezao nam je Mirsad dajđe Nurage svašta, jer sam mu dala 150 DM da nam kupi neke stvari u Hrvatskoj, a to je tamo daleko jeftinije. Sada sam mu ponovo dala 100 DM da nam kupi kupusa i još nekih potreština. Mi nemamo nekih sitnica bez kojih se u ratu može, ali je tužno koliko drugi ljudi nemaju.

Ako se ovo ovdje ne završi brzo, a vjerovatno neće, ja ću nastojati doći kod tebe na jedan mjesec godišnjeg odmora, kao turista, valjda tako može da se uđe u Englesku. Inače, ovaj godišnji mi je propao, imamo zabranu korištenja i možeš misliti kako je raditi užurbane smjene bez odmora, svi kukaju kako su umorni, a ja im kažem – kako vas nije sramota kad ja ne kukam. Pitanje je i dogodne da li će biti odmora. Uglavnom rat se nastavlja, svijet nas zavarava raznim diplomatskim zavrzlamama koje su usmjerene protiv nas, ali, ipak nam nešto kreće nabolje.

Ovu drugu stranicu pišem ti nakon dva dana. Vjerovatno si već dobila pismo od Sajmona, tata je rekao da te izljubi za nas. Lijepo smo ih dočekali, ja napravila tufahije sa šlagom, lijepo garnirala, i sve su pojeli, bili smo gore na spratu, možda je bolje što smo ga primili u kući da vidi da mi Muslimani nismo neki divljaci. Možda mu je to prvi put da uđe u neku muslimansku kuću. Pričali smo o suživotu nas Bosanaca, imam utisak da je sve pravilno ukopčao. Odmah po njegovom dolasku gore na kliniku je došla djevojka upravo iz logora, o čemu je pisao Fatko, pa ako vidiš možeš to prevesti Sajmonu.

Nemaš pojma koliko se život ovdje odvija jednolično. Ti to ne bi mogla podnijeti. Nigdje se ne ide osim ako ne moraš.

Neki dan kad sam išla Mikači na žalost, jer mu je umro punac, Tuzlu sam vidjela avetinjski pustu. Ljudi se plaše granatiranja. Neki dan je poginulo deset ljudi, a među njima jedna trudnica sa djetetom u trbuhu, potom jedna porođena žena, jedna divna djevojka iz videoteke pod Zenicom, potom žena onog Dine iz „Gorenja“, mislim da je njihov sin išao s tobom u školu.

U Tuzli nas još uvijek vrijeme služi, nema snijega, dani su malo sunčani, malo oblačni. Autobuski saobraćaj je reduciran i rijetak, na posao idem specijalnim autobusom do Gradine u kome se natiskamo ko sardine i baš se tada osjećam uniženo i kažem sebi: zar sam zaslužila da ovako skončavam radni vijek?

U našoj kući je još uvijek pseća i mačija farma, ja to hranim, donosim im ostatke moje večere, Lord je dobro smršao, Suljo se i dalje provlači čim ja ujutro otvorim vrata, mačka nam se mota među nogama po kući, tata se stalno ljuti i prijeti da će naći otrova da ih potruje.

Upravo očekujem tetku Nusru, ona je svaki treći dan tu. Za tobom ona najviše zacmizdri, znaš ti nju. Kad dođe, ako joj ne damo da kuha, onda je uvrijeđena. Pomognem ponešto i njoj i Nadi, koja je u najtežoj situaciji, oba sina na frontu, penzije neredovne i nikakve, i baš mi je žao.

Što se tiče nas, ne patimo se, zasad. Skromnu ušteđevinu u markama morala sam načeti da bi nabavila uglja i hrane, brašna i drugih potrepština. Mirsad nam je prošli put doveo i 20 kilograma jabuka, pa sam svakome dijelila, a i nama je ostalo. Ovdje ko nema koju markicu zalihe ima da crkne od neimaštine. Dobili smo sada i neke skromne pakete humanitarne pomoći.

Draga Selma, nama je najvažnije da se ti tamo održiš normalnom i bezbjednom. Mi znamo da je tebi teže jer si

sama, a nama je teže jer smo u ludom ratu, a lakše nam je što smo zajedno. Svi zajedno moramo izdržati. Ne okreći se nazad, šta bi svi oni što su ostali i bez kuće i bez najbližih. Mnogo mi je drago što imaš tamo i Etelu i Branu, pa Draganu, pa Mikicu, i sve druge djevojke koje takođe vole svoje roditelje, ali izdržavaju. Piši nam duga pisma, piši što češće. Voli te tvoja majka.

— 29. decembar 1992. —

Draga naša Selma,

Valjda mi se ništa ljepše nije moglo desiti nego da ti napišem pismo iznenada. Upravo me zove Bundavica Rešad (veza preko Beča) i kaže da ima tvoje pismo za nas i da dođem poslije podne do njega, a da on sutra putuje za Beč. Tako ti odgovaram i prije nego što sam pročitala tvoje pismo.

Kod nas je pao snijeg i vrlo je hladno. Uvijek kada mislim kako je našim borcima na frontu, ja mislim na Semira i Almira, jer su oni u prvim borbenim redovima, čuvaju položaje na Majevidi, jedan bude 3-4 dana, pa kada dođe, drugi odlazi. Dobro bi bilo da i tetki Nadi napišeš neko pisamce ohrabrenja, možeš preko ove veze u Beču, stavi unutra makar 10 maraka, to će njoj biti veliko, sada joj nije nimalo lako, jer se sikira zbog Semira i Almira. Ja joj često čušnem neku kutiju cigara i još ponešto za ispomoć.

Upravo su došle tetka Nusra i Nada pa sam zakratko prekinula pisanje. Što se tiče Sarajeva tamo je situacija grozna. Nemaju struje, vode, hrane, već ima slučajeva umiranja od gladi. Sinoć je baš bila emisija o potrebi zajedničkog života, naslov „Srbi u Sarajevu“, a kod nas u Tuzli pojavljuju se ozbiljne muslimanske struje koje tumače da Tuzla treba biti samo muslimanska i napadaju sve koji misle drugačije. Uglavnom, traje jedna ružna euforija, koja će vjerovatno proći, ali sada je ružno. Srbi se osjećaju ružno, jer ih nigdje ne spominju, govori se o zajedničkoj državi Muslimana, Hrvata i drugih. Zato je Fatkov članak „Krv boje benzina“ došao kao mehlem na dušu, ali je zato bio izazov za napadanje od strane ovih drugih. Ružno vrijeme!

Skontali smo da će se u proljeće moći valjda putovati kao turista, i da ću ja tebi moći doći na jedan mjesec u goste. Baš jutros tata kaže, eno ti Škoda, prodaj je i idi, svakako je ne vozimo.

To što pišeš da ćeš upisati taj kurs za kompjutere zajedno sa jezikom, jako mi se dopalo, mislim da si ti kao pametna osjetila u čemu leži budućnost. Musini sinovi su otišli u Južnoafričku Republiku i odmah se odlično snašli samo zato što je onaj mlađi odmah dobio mjesto na kome je trebalo znati raditi na kompjuterima. Mislim da je i kod nas to struka sa kojom ćeš uvijek moći računati na zaposlenje ili dodatno zaposlenje.

Sada u Tuzli neke cure koje znaju engleski rade sa Unproforom i kažu da im je plata od 200 do 400 dolara. Znači jezik je dobro došao. A pošto će našu divlju zemlju i dalje čuvati drugi, i budućnost je u tome.

Ako ti se život tamo posrećio neka ti nikada ne budemo mi prepreka za ostanak. Volim te voljeti na udaljenosti i uz mogućnost da te vidim jedan ili dva puta godišnje, nego u buduće stalno strahovati da će razbojnici na putu Tuzla – Sarajevo zaklati te ili silovati. O, Bože, da li će ikada više kod

nas moći mirno da se putuje?! Kako nas dijele u kantone, vjerovatno nadalje niko iz svoga kantona bez rizika neće izaći dalje. Ja ću to do kraja života da izdržim, ali šta si ti Bogu skrivila da svoj život ukopaš?

— 9. januar 1993. —

Drago naše dijete, draga moja Selma!

Danas je 9. januar 1993. godine, 21h. Tata sprema večeru nakon povratka sa partije šaha, Fatko kuca tekst za „Večernje“, a ja tužno hodam po kući i gledam kako tata radi. U jednom momentu se zagledam u tvoju sliku i vjeruj mi oči su mi bile pune suza, a glas zadrhtao kada sam izračunala da je sedam mjeseci da se nismo vidjeli, i to kažem tati. Tata veli kako treba da ti pišemo i ja odmah se odlučih da svoju želju i tugu u ovo pretočim. U ponedjeljak ujutro ćemo predati pismo na poštu, kažu da sada i taj način odašiljanja pisama funkcioniše i navodno oni koji treba da dobiju javljali su da su dobili.

Upravo je udarna vijest na našim TV bila da su četnici u kolima Unprofora ubili našeg podpredsjednika Vlade Hakiju Turajlića, velikog stručnjaka. Ubijen je na putu od aerodroma do Sarajeva na očigled snaga Ujedinjenih nacija, a da ovi nisu mrdnuli prstom. Možeš misliti koliko je kod nas ljudski život postao jeftin.

Ja sam ti u nekoj bezvoljnoj fazi, radim gore na poslu, a kada dođem kući nemam volje ništa da radim, paučina, prašina, prljavi prozori, to mi uopšte više ne smeta.

Za ovu Novu godinu bilo nam je lijepo. Od slatkih vijesti: Darko Lukić postao ministar vijera u Vladi RBiH, Sanja postala sekretarica u „Večernjim“, Nataša postala spiker na TV, pojavi se ponekad i lijepo izgleda. Bio je veliki natječaj, javilo se mnogo djevojaka i Nataša je među odabranima.

Hrane imamo, ponovo smo nešto nabavili iz Hrvatske, tako da se za to nemoj brinuti. Ti znaš da ja patim od rezervi. Mislim da ove zime i proljeća nećemo ogladniti. I toplo nam je, ložimo centralno. Muški dio kuće je veoma aktivan, posebno Fatko, pa ću ti poslati isječke iz novina koje će ti to najbolje dočarati.

Kod nas je čudno stanje, čudna kretanja, sada se mislim ubrazno razvija i muslimanska samosvijest, a kod mnogih i nacionalizam, što ponekad i javno graniči sa neukusom. Mnogi veliki Jugosloveni su postali veliki Muslimani. Mnogi prelaze u SDA, blate sve što ne misli kao oni. Koliko će trebati vremena, moja Selma, da sve ovo ludilo dođe na normalu, teško je reći, ali ja mislim da više nikada nećemo biti ona srećna zajednica kakva smo bili.

U Sarajevu su izložili sve parkove, jer nemaju ni vode, ni struje, ni grijanja. Mnogo parkova je pretvoreno u groblja, mnogi umiru od gladi i zime.

Svijet nas je Selma izdao. Da li što su Karadžićevi zlikovci uspjeli da ubijede svijet kako je ovo etnički rat, pa se boje da ne pobijede Muslimani, tek svi potezi idu na ruku etničkoj podjeli, iako to obični narod neće. Takvi potezi sada dovode do rasplamsavanja i onog drugog nacionalizma, a već imaš takvih ekstrema koji smatraju da više nema suživota sa Srbima, i u svojim istupima ispuštaju Srbe iz govora, kao da

neće postojati. Protiv toga je svojim tekstovima ustao Fatko i izazvao podijeljena mišljenja, i napade i pohvale.

Draga Selma, nastavljam ujutro, 10. januara. Tata nešto prepisuje, Fatko loži vatru, ja konačno sredila zaprašenu vitrinu i oprala jedno okno prozora, ono koje nije prekriveno roletnom, i sjedoh da ti nastavim pismo kako bi bilo gotovo za sutra. Danas nije mnogo hladno, a prethodnih dana je bilo vrlo. Evo naša keruša laje pod prozorom, otegnula je trbuhe i uskoro će da se okoti, ne znam šta ćemo sa kućićima. Kad pomislim da bi ih trebalo baciti ja se uvijek sjetim tuge one keruše koju je opisao Jesenjin i sigurno ne bih mogla. Treba tražiti drugi izlaz. Lord je skroz ostario, mačkica nam je ponekad simpatična, ali, neki dan sam je uhvatila kako se piški na ćilimu, i možeš misliti koje je batine dobila.

Odvija se jedan jednoličan i glup život. Jučer sam srela Anela, pozdravio te, on je u vojnoj policiji i vrlo je rezigniran, kaže kako je izgubio volju za život i da hoće da traži da ide na ratište makar poginuo.

Iznenadena sam koliko mladih osoba razmišlja da se otisne u svijet kad se mogne izaći. Moji mladi doktori sanjaju o Južnoafričkoj Republici. Kao da više niko ne voli ovu zemlju.

Ta neka egzistencijalna nesigurnost u budućnosti i izgledi da ćemo svi biti zatvoreni u neke provincije, uz porušenu zemlju i siromaštvo, valjda ljude opredjeljuje za takvo razmišljanje. Niko više ne smatra žrtvovanje herojstvom.

Ljudi koji su ostali u Sarajevu, vjerovatno silom prilika, jer i ne mogu izaći, izgradili su neki svojevrsan prkos i nagon za samoodržanje ih valjda drži. Često vidimo na TV Zorana Bečića, prije neko veče bila je neka ovovremena ratna drama, bilo je mnogo tvojih, valjda svi koji su ostali u Sarajevu. Iskreno rečeno, ne znam kako preživljavaju, čini mi se da su svi ostarili i smršali. Ti nikad nemoj žaliti što nisi ostala, jer u Sarajevu nisi imala ni stan, niti bilo kakvu bližu potporu s kojom bi se preživjelo.

Ne čujemo ništa za Ernu i Nermu, zadnji put su se žalile da oskudijevaju sa hranom, ali ne postoje nikakve šanse da im se pošalje. Možeš misliti da je konvoj Unprofora odbio da ponese hranu iz Tuzle za Sarajevo, kao, nisu za to ovlaštene da nose pakete ugroženima. Ovdje su jedino dobro plaćeni prevodioci Unprofora, čujem, jedan dan 15 DM, a moja mjesečna plata ne može da dosegne 10 DM. One djevojčice koje su učile prevodilački smjer vidim vrte se u hotelu „Tuzla“ kao neki prevodioci. Kažem Fatku, molim te nauči svaki dan makar pet riječi da ne budeš u životu nijem za Evropu.

Budi oprezna kada pišeš Bori Stjepanoviću, to sve tamo cenzurišu, a da ne bi doživjeli kakve neprijatnosti. Srbija je nama potpuno zatvorena, i telefonski, ljudi se čuju samo preko radio-amatera, a pisma preko Crvenog krsta su otvorena i na posebnom su formularu. Valjda nikad u Evropi nije postojao grozniji ratni kaos nego ovaj.

Prije neki dan na odjeljenju mi je pobacila djevojka koja je bila u logoru na Palama, 16 puta je silovana. Zarobljena je na autobuskoj stanici u Beogradu, a smatra da su je izdale

djevojke sa kojima se družila u Beogradu. Na toj stanici dvojica sa pištoljima su je utjerali u kola i odvezli prvo u neki logor, pa potom u drugi, pa potom na Pale. Lijepa i inteligentna djevojka. Bila je jedna novinarka iz Njujorka (Njuz vik) i njoj je ispričala svoju priču, pa će ova objaviti, vjerovatno. Svi smo plakali.

Mi te svi mnogo volimo i pozdravljamo. Piši i ti nama. Često i opširno. Pazi na ishranu. Jedi voća. Voli te mama.

— 22. januar 1993. —

Drago naše dijete,

Pišem ti na neku relativnu brzinu, jer se javila Raza – tatina rodica, muž joj ide u Zagreb ujutro, pa bi nam mogao ponijeti pismo. Sada je 22. januar, 18h, tata je otišao igrati šaha, ja ću nastojati završiti pismo i poslati po njemu kad završi sa šahom.

Put za Zagreb je neizvijestan, jer sada traju lokalni ratovi između Muslimana i Hrvata, pa je koridor opet prekinut. Ne znam kako misli Štefko proći, valjda se nada da neće imati problema kao Hrvat.

Draga Selma, ovo je kod nas ludnica, mi smo valjda najluđi narodi na zemlji, a da to do sada nismo znali. Da li je tinjala ta grozna mržnja, ili su narode uspjeli zavaditi i potjerati jedne protiv drugih. Upravo se sada ruši jedan muslimanski grad, Gornji Vakuf, ruše ga Hrvati, jer su htjeli da taj grad potčine kao hrvatsku provinciju, tj. po ženevskoj nesrećnoj podjeli trebao je pripasti hrvatskom dijelu provincija. Ovi požurili da to ograniče, Muslimani se pobunili i tamo je pravi rat.

Mi od silnog razočarenja ne znamo više ni šta da mislimo, tek naša draga zemlja raspada se kao kula od karata. U svemu tome ćemo mi Muslimani najgore proći, vjerovatno ćemo ostati kao Kurdi. Što je naglavnije počinje se sada razvijati i muslimanski nacionalizam koji opet u našem kraju osjećaju ovi drugi, pa ispadamo svi nezadovoljni. Mogu misliti kako je Muslimanima gdje su ostali kao manjina. Sada kod nas, u nedjelju, održava se Kongres muslimanskih intelektualaca Tuzle i možeš misliti ko je glavni oko organizacije. Niko manje nego Debeli Glumac (sada ima dvije brade). On, jučer, na televiziji, veoma drzak i nekulturan i ne služi nimalo

načast našem intelektualizmu. U jednom odgovoru kaže – muslimanski intelektualac je svaki misleći musliman. Sve provale. Fatko piše jedan članak o potrebi organizovanja Tuzlaka u Forum građana Tuzle, jer su nas progutali sve sami seoski ekstremisti koji zauzimaju sve okružne fotelje. Mi i dalje zastupamo potrebu građanske opcije organizovanja. Da te ne gnjavim više politikom, to proističe valjda iz toga što sam danas loše volje po tom pitanju.

Danas sam eto išla da kupujem cigare za marke od švercera, jer tata kad nema cigara ne može se snositi. Na jednom mjestu dobiješ 13 kutija za 10 DM, 50 metara dalje dobiješ 14 kutija za te pare, a još 50 metara dalje ja dobijem (bogami bez cjenkanja) 15 kutija za 10 DM, pa im kupim 30 kutija. Čula sam da će poskupiti. Kada nemaju cigara motaju duhan, a to je jeftinije, jedan kilogram duhana je 20 DM.

Danas je bila tetka Nusreta. Pravila nam je maslenjak i dobru supu. Danas mi je bila i dajnica Ešefa. Donijela je recepte da pokušam nabaviti neke lijekove za dajđu Nuragu, leži od prije jedno deset dana u bolnici, ima Hočkinovu bolest, u uznapredovalom stanju, ja ga stalno obilazim, ali je nezgoda što ovdje uopšte nema lijekova kojima se to liječi.

Ja sam danas trebala ići u Zenicu na neko savjetovanje o organizovanju rada u vezi sa silovanim djevojkama, ali sam dala neke pisane papire i odbila da idem. Taj put do Zenice sada može trajati i do deset sati, na pojedinim mjestima je opasan i granatiran. Inače, dolazila mi je novinarka iz Amerike, a jučer iz Pariza ekipa Drugog programa, snimali su jednu silovanu djevojku i njene izvještaje.

Sada ovo ozbiljno... Moja ljubav prema tebi je neizmijerna, ali upravo što te toliko volim moram reći sljedeće: ovdje dugo, i možda više nikada neće biti sreće. Ja bih ti bila neprijatelj ako bih ti rekla da se što prije vratiš. Vrati se što kasnije.

Prije neki dan razgovaram sa jednim čovjekom i kaže mi da bi u slučaju da uspije poslati kćer u Kanadu bio spreman da se s njom poljubi i da potpiše da je više ne vidi, i čak da je dade na usvojenje. Čak mi je ispričao da postoji najbolji način da se dobije englesko državljanstvo, a to je udaja za Engleza. Pričao mi je da se mnogi snađu sklapanjem fiktivnog braka koji poslije razvedu.

Sva ova razmišljanja su moj košmar između ljubavi i razuma, između želje da si s nama i želje da te zaštitim od ovoga što se dešava u ovoj tužnoj zemlji.

Prije neko veče, kasno, zove nas Heda iz Sarajeva, jer su uspostavljene, ali teško, veze. Možeš misliti, poginuo joj otac, i drugarica, istjerali ih četnici sa Grbavice. Rekla je da će se i tebi javiti.

Na TV se opet pikazuju „Milići“, pa mi mnogi kažu da te vide. Neko veče sam i ja nešto pričala na televiziji, ali mi je promaklo, prala suđe u kuhinji, kažu mi da sam lijepo pričala.

Draga Selmice, nemaš pojma koliko smo radosni kada smo dobili tvoje pismo i slike. Ja ih stalno gledam i pokazujem.

Ona u fotelji mi se najviše sviđa, jer vidim da imaš lijep smještaj, pa sam vrlo srećna. Pošalji nam još slika oko kuće i da vidim kuću.

Evo Dnevnik... Velike borbe oko G.Vakufa, Bugojna, nove izbjeglice. Borbe između HVO i Armije RBiH. Prekidam pisanje – Dnevnik.

Evo tata dolazi sa šaha. Tata će adresirati.

Svi te mnogo volimo. Ti si stalno s nama. Ako budeš tužna, ti to pobijedi, jer mi ne želimo da tuguješ. Mi ne tugujemo što si ti tamo, naprotiv, drago nam je da je bar neko iz naše porodice živi u civilizaciji, a ne u ovom divljaštvu. Tvoja mama

— 18. februar 1993. —

Draga moja Selma,

Dugo ti nismo pisali, jer je neizvjesno bilo kada će ta pisma otići, zbog zatvorenih komunikacija (trebalo bi da si dobila ili ćeš dobiti tri pisma preko Beča, tri preko pošte, jedno preko Štefka, u tim pismima ima i novinskih isječaka), elem opet se stanje malo poboljšalo.

Draga Selma, upravo evo svira sirena, a prije toga dvije jake detonacije. To ti je naša stvarnost. Razlika je od onoga ranije što više ne idemo u sklonište, jer smo se jednostavno navikli. Istina, granatiranje je sada rjeđe, ali se ne zna kad i gdje. A svi mislimo neće mene. Navikli smo da se malo krećemo. Ja recimo idem na posao svaki treći dan, i kada se vratim kući nigdje više ne izlazim. Kući se najčešće vraćam pješke, jer autobusi vrlo rijetko saobraćaju, a odlučila sam da neću da se ponižavam i usput stopiram, jer to ne priliči mojim godinama. Elem, polako krenem pa nizbrdo. Jedan put me tako na otvorenom presiječe sirena, pogledam okolo i vidim da se nemam gdje skloniti. Ima tome više od mjesec kada sam izbjegla granatu za tri minute, eto, koliko je potrebno da dođem kući od zgrade „Zenice“. Tri minute prije bila sam na mjestu gdje će granata ubiti jednu divnu djevojku, Danijelu, koja je radila u video-klubu. Ona je pošla da kupi cvijeće za brata koji je poginuo prije šest mjeseci. Sada njena majka stalno donosi borove grančice i veže ih za količe na tom mjestu, sa trakama u boji. Kažu da više i nije pri zdravoj pameti, a kako bi i bila.

Semko je od jučer ponovo na Majevidi, bio je na bolovanju, jer je na Brčkom zamalo izbjegao smrt, a Almir je na brčanskom ratištu. Često mislim na njih, bojim se da im se šta ne desi. Na Brčkom je pravi pakao.

Evo nam je ponovo zahladnilo i pao je snijeg. Možeš misliti kako je u rovovima na brisanom prostoru. Ali, život se nastavlja. Ljudi stižu da se bave i glupavom politikom, da se namještaju na ministarska mjesta, organiziraju u stranke. Izgleda da je narodu, posebno Srbima i neopredjeljenima, došao kao mehlem na srce Fatkov prijedlog i javni poziv za osnivanje Forumu građana Tuzle. Neki dan za mnom trči jedna moja spremačica i između ostalog kaže mi kako se oni jedino uzdaju da ih moj sin spasi, jer eto svašta se priča pa je njih strah. Tako mi se ponekad sve to skupa smuči da počinjem razmišljati da idem u penziju kad se rat završi. Kod nas je tako velika inflacija, a imaju tu i neki kriminali, da je moja plata bila ispod jedne njemačke marke, a platu sam dobila u nekim bonovima za koje su poslje javili da više ne važe i sada čekamo da se zamijene u banci. A za tu platu mogu kupiti troje jaja, ili jedan sir, čak ni teglu kajmaka. Nas je spasila moja vještina da unaprijed predvidim stvari, tako da imamo sve osnovne kućne potrepštine, čak i nešto mesa.

Draga Selma, mi te mnogo volimo, ali smo srećni što si tamo. Ovo stanje bi bilo za tebe nepodnošljivo. Bojim se da se ti nikada više ne bi mogla uklopiti u ovo što smo mi sada

Tri minute prije bila sam na mjestu gdje će granata ubiti jednu divnu djevojku, Danijelu...

postali. Potrebno će biti da prođe dosta vremena da se stvari vrate u neke normalne tokove, ako se ikada više vrate. Meni nije žao nas starih, proživjeli smo dosta lijepoga, valjda nas je Bog kaznio i odredio da vidimo i onu najružniju stranu življenja, ali mi je žao vas mladih, jer za vas dugo ne vidim perspektive.

Ovdje ne rade škole, ni fakulteti, svi dobijaju pozive za ratište, mnogo divnih mladih ljudi vidim u bolnici bez nogu i ruku, mnogi su izginuli. Teorija da nema zajedničkog života, podjela u kantone, koji se ipak počinju organizovati na etničkom principu i pored svih priča o protivljenju tome. Sudbina Sarajeva je neizvjesna, Karadžić hoće da ga dijele, strašno ga i dalje granatiraju, drugi govore da će to biti otvoreni grad, te vjerovatno još dugo ljudi neće moći po njemu slobodno hodati, a trebaća godine da se očiste ruševine. Sarajlije će imati uništeno i tijelo i duše.

Snalazi se Selma! Upotrijebi svu snagu i umijeće da si tamo organizuješ pristojan život. Za sada se nemaš gdje vratiti. Sve drugo što bih tinapisala bilo bi laž. Ovo je tvoja zemlja, ali ne ona koju ti poznaješ iz svoje lijepe mladosti. Ovo je rat koji je uništio i tvoju i našu sadašnjost. Ne dozvoli da uništi i tvoju budućnost. Plaču nema mjesta, jer ako bi mi plakali bilo bi nepošteno prema onima koji su izgubili i svoje najmilije, onima kojima su djeca ili roditelji poklani, koji su izgubili svoje domove... Mi smo ipak do sada svi živi i zdravi, i ako tako izađemo iz ovog rata, to će biti dobitak. A sve ostalo se može nadoknaditi.

Pa ti ćeš, drago moje dijete, tek imati 23 godine! Želim da život pred tobom prostre staze uspona do zvijezda. A da čovjek bude srećan, ne mora dosegnuti najudaljenije zvijezde, postoje i one koje su bliže zemlji. A ja želim da ti

dosegneš do sreće, one koja će zadovoljiti tvoje poimanje tog varljivog pojma. Ovo je ujedno i moja čestitka, kroz plač, za tvoj skori rođendan.

Tata i dalje piše, Fatko se budi, ja šmrkam, ne znam da li sada mogu više bilo šta da ti napišem, pametno ili glupavo, osim to da te mnogo, mnogo, mnogo volim. Tvoja mama

— 26-27. februar 1993. —

Draga naša Selma,

Jučer je kod nas bio Bajram, a u stvari je bio prvi dan ramazana, a pomenuti praznik je bio jer smo dobili mnogo tvojih pisama. Sjednemo svi u krug, a ja čitam naglas, u jednom momentu i otplačem čitajući, a jutros sve ponovo čitam za sebe, da mi šta ne promakne.

Eva sada sam na trenu prekinula pisanje, došla jedna izbjeglica iz škole „Džemal Mandžić“ da joj nešto dam. Ja je uvela u kuću, skuhalo joj kafu, svašta joj nakupila. Ona ti je protjerana iz sela Rakovac od Bratunca, sa dvoje male djece i svekrvom, za muža ništa ne zna, a sve su im oteli, razdvojili žene i djecu, potrpali u kamione, oduzeli zlato i novac. Sada u školi dobija jedan obrok, smješteni su u učionice, imaju samo rešo, a sve drugo je stvar snalaženja. Kada je pošla, zahvaljuje i nudi se da dođe da mi uradi što god treba. Tuga jedna. Sad se moram truditi da se otmem tom utisku da bih mogla nastaviti normalno da pišem.

Ovdje ne rade ni škole ni fakulteti, nešto se nastave održava po stanovima, nešto nastave ide preko radija, mejtefi su po stanovima. Prije neki dan prikazuju na televiziji neku priredbu, nastupa hor djece izbjeglica, pjevaju vjerske pjesme.

Ona tvoja teza o nepoželjnim nije u tom smislu da se izbjeglice neće moći vratiti, jer stalno se govori kako će trebati obezbjediti da se svi vrata na svoja ognjišta. Međutim, zapazila sam da umjetnički krugovi u Sarajevu često to potežu na one koji su ostali i one koji su otišli, i ko biva neće se moći vratiti. Nisam to zapazila kod glumaca, ali se osjeća neko herojstvo koje pripada onima koji su ostali. Baš sam prije

neki dan to rekla i tati, ali on kaže – ne brini, sve će to doći na svoje. Vjerovatno je najgore onima koji su u Beogradu, tamo su prije neki dan pretukli Irfana Mensura, a da mu niko nije smio pomoći. Pazi i kad pišeš Bori, mislim da se tamo sve cenzuriše, ne stavljaš puno ime i prezime, ni adresu. Ludnica, moja Selma, sveopšta.

Snijeg nam je posljednjih tri-četiri dana napadao preko pola metra i jedina tuga je da će usljed ove hladnoće mnogi umrijeti, a borci na frontu se posmrzavati. Najteža je situacija u istočnoj Bosni, sada se mnogo govori da im se jedino može još pomoći da im se iz aviona bacaju paketi.

Danas smo iznenada, preko tate (preko „Preporoda“ čiji je on saradnik) dobili jedan dobar paket UNHCR-a, 10 konzervi paštete, 4 pakovanja sira, 5 litara ulja, 2 kg šećera, jedan sapun, mnogo malih pakovanja germe-praška, pa ćemo to imati odlično za mazanje i preživljavanje, u svakom slučaju dobra pripomoć. Zaboravih, i jedan kg mlijeka u prahu. Inače sada jedemo samo mlijeko u prahu, jer ovo mlijeko po pola litre dobijaju samo djeca i osobe preko 60 godina, svaki drugi dan. Inače, imamo dnevno snabdijevanje hljeba po jednu četvrtinu, i sada smo dobili racionirano snabdijevanje

po pola kilograma leće, šećera, soli, deterdženta, 3-de, ulja, i nama je to samo pripomoć, a možeš misliti kako je ljudima koji od toga žive.

Najteže nam pada to što ove zime uopće nemamo salate, a ti znaš kako smo mi navikli na salatu. Odskora nemamo više ni luka, jer je toliko skup da nam se ne isplati kupovati. O voću da i ne govorimo, to je mislena imenica. Kad sve uporediš, šta si prije jeo, a šta sada, onda vidiš da mi ipak u pogledu kvaliteta ishrane polako izglednjivamo. To se odnosi na nas koji imamo, a možeš misliti kako je onima koji imaju manje od nas. Mi se smijemo kada čujemo da si ti spremala filovane paprike i sarmu, a mi ove zime to nismo ni vidjeli. Kiselog kupusa sam samo jednom jela, kad nam je poslala Štefkova Raza.

Draga Selma, ja se nadam da će se stvari popraviti vremenom, kada se ti vratiš, da ovo bude zemlja sa boljim standardom i ljepšom svakodnevnicom. Do tada moramo imati živaca i da podnesemo razdvojenost i nostalgiju, i sve tuge ovog svijeta. Moramo, Selma moja, preživjeti.

Večeras je tati i Fatku praznik, kupili za marke cigare, pa dok ja ovo pišem oni su počeli polako u Fatkovej sobi da pametuju. Čekamo neke zemičke da se ispeku pa ćemo probati dobijenu paštetu i sir. To su kupili za DM koje si ti poslala, inače ja za takve gluposti iz kućnog budžeta ne dajem. Dogovorili smo se da ti pišemo da nam ne šalješ više novac, jer mi još nismo loše stali i više volimo da ti sebi nešto kupiš za te pare. Nama je tužno što ti moraš da natežeš i što mi tebi nemamo poslati.

Pismo nastavljam 27. II, subota je ujutro. Tata otišao po hljeb, i neko sljedovanje, 3-de. Evo, upravo se vratio, jer je ogroman red, on nema strpljenje da stoji, na nesreću taj

kupon glasi na njegovo ime, i možeš misliti, daju samo lično vlasniku kupona. Ja bih rado otišla, ali, ne bi mi dali. Zaštita od sitnih prevara, a vozovi prolaze.

Došla tetka Nusra, sprema se ručak, ona sada čita tvoja pisma, mačak se liže na prozoru, Lord spava, Fatko je došao iz ložione, i vraški je sve pusto i dosadno. Već par dana nas nisu granatirali. Neki divni mladići, jedan je i naš komšija, izmasakrirani od strane četnika na Brčkom, a roditelji još ne znaju i nadaju se da su zarobljeni i živi.

Jučer mi je bila ona iz UNPROFORA u vezi sa ženama koje su silovane i koje su kod nas pobacivale, i tako joj ja sve to kulturno dokumentujem, a onda joj postavim pitanje zašto ne pomognu onima što su još uvijek u tim logorima. Ispričam joj o našem suživotu, o rođacima Srbima i Hrvatima, i o tome da je sve ovo smislio Milošević sa idejom o velikoj Srbiji.

Jučer saznam da na taj kongres o silovanim ženama ide jedna moja kolegica, i vjerovatno još neko, a mene samo koriste kada trebaju podaci novinarima, a u to društvo koje se kao bavi silovanim ženama mene su zaobišli, tamo sjede neke koje nisu vidjele silovanu ženu.

Uvjeravam se da je u ovo vrijeme najbolje razgovarati sa životinjama, pa ti ja legnem sa mačkicom pod jorgan, a ona mi prede, i kada joj valjda bude vruće, izvuče se ispod jorgana i legne mi pod noge. Lord non-stop hoda za mnom u potrazi za hranom. Sada nema otpadaka pa je i životinje postalo teško hraniti.

Evo upravo sada zovu telefonom i neko kaže kako tata treba da u našoj kući dogovori večeru sa nekakvim francuskim diplomatom. A to će biti povelik trošak. Još ne znamo o čemu se radi dok tata ne dođe. Odmah sam pomislila kako mi valja kuću raditi, zavjesu promijeniti, i to mi je najteže.

Sutra je osnivanje Foruma građana Tuzle, na Fatkovu ideju, ja sam u smjeni, a ići će ostali.

Iznenadi me da je kraj papira u mašini, evo, ispade. Zato ću završiti. Volimo te i stalno mislimo i spominjemo te. Ne daj se Selma! Ovo će zlo proći!

— 8. mart 1993. —

Draga naša Selma,

Nova traka u mašini, donio Mirsad iz Hrvatske. Jutros sam došla s posla prilično umorna. Pripremali smo se za prijem velikog talasa bolesnih i ranjenih iz Cerske i Konjević Polja, ali, kako ih četnici nisu propustili, jadnici nisu ni stigli. Ne zarezuju oni ni UNPROFOR, tako da ovdje sve liči na svjetsku namjernu igru, a čini nam se da je u pozadini prećutno saglašavanje sa etničkim čišćenjem. Muslimanski narod je strašna žrtva, a insistiranje na ovih deset provincija je ustvari satjerivanje u etničke kantone, koje, i ako nismo htjeli, Vens i Ovens su nam nametnuli, ali svakako u dogovoru sa našom „sabraćom“. Sve je toliko monstruozno da čovjek ne može da povjeruje da se to nama dešava. Danas su nas ponovo granatirali, nije blizu, ali je dva puta svirala sirena. Otupili smo, ne idemo više u podrum, ne reagujemo.

Draga Selma, danas je 8. mart, u nekim normalnim ranijim uslovima to bi se slavilo, ali, sada to niko i ne spominje. Vjerovatno zato što je komunistički, a ne vjerski praznik. Jutro je. Ja sam na početku uradila dvije dobre stvari: odnijela

sam teti Munibi malo torte i baklave i kutiju cigara, a potom sam otišla dajdi Nuragi i odnijela im komad mesa, krompira, torte i baklave, kutiju cigara i dam im 20.000 dinara, što je za njih bilo toliko mnogo da je dajda zaplakao. Pitaćeš se da li sam ja postala neka dobra kuharica pa napravila te divne i komplikovane kolače. Jok! Ja porodila, operisala, a ljudi nisu zaboravili i sinoć pred kuću jedna gospođa tortu, a ubrzo druga tepsiju baklave koju mi je njena majka spremila za Bajram. Možeš misliti, jutros smo tata, Fatko i ja sjedili do 3h i u 2h smo jeli po komad torte. Tvoja čestitka još uvijek pjeva u tvojoj sobi, sad ga je pravo pretjerala, a ja ne znam kako da je zaustavim. Tata je jutros otišao poslom u kasarnu, spremaju borci neki izložbu slika, pa su njega izabrali da piše o tome.

Hladno je, sumorno, prazno i dosadno. Sada su nam uveli redukciju struje pa kako je odskoro počelo mi tek sad vidimo kako je to Sarajlijama. Naizmjenično po nekoliko sati dnevno nemamo struje i vode, hljeb dobijamo na sljedovanje $\frac{1}{4}$ po glavi, pa mi na 4 glave dobijemo cijeli, a kada zafali tata začas skuha. Najgore su mi životinje, jer za njih sada maltene nema otpadaka. Ja im iz bolnice donesem moj preostali hljeb i rižu. Mačkica bezobrazna, izbirač je, pa tek kada dobro izgladni jede što si joj dala.

Draga Selma, ovo nastavljam 11. III ujutro. Svi smo hepi jer smo uspjeli čuti te i čestitati ti rođendan. Ja sam cijeli dan razmišljala kako to učiniti preko onih tatinih poznanika iz pošte i to saopštila tati. Njemu nezgodno jer je skoro bio onaj prošli razgovor. Rekoh mu da zove onog drugog, manjeg šefa, i neka mu kaže da nas spoje, a da ćemo sutra platiti na pošti razgovor. Tata se tako okuraži, ali čovjek veli da to ne dolazi u obzir, nego će vidjeti da li je njegov čovjek na liniji, pa ako jeste da ćemo dobiti vezu. Poslije tog ja sam uzela klupicu i

sjela pred telefon. Kad zazvoni, uzbuđenje! Onaj tamo kaže nemojte dugo. I eto tako bi, kao san iz bajke. Svi smo bili srećni jer smo te čuli, a računamo da smo i tebi malo uljepšali i učinili bezbrižniji rođendan, jer si i ti nas čula.

Jutros nemamo struje do 12h. I nas u posljednje vrijeme maltretiraju sa strujom. Dolazi tetka Nusra i donosi maslenjak – najavila se. Poslije ću ići u poštu da predam ova pisma i dignem malo para. Do para je teško doći pa i to dobijem preko veze u pošti, na čekove.

Dan je sunčan, snijeg se topi. Jučer sam pješke išla kući i možeš misliti, na Slatini kad sam bila, tako jako je lupila granata, iznenada, da sam ja sa još dvije djevojke uletila u apoteku. Poslije kraćeg vremena sam se prebacila do Munevere, da tu odsjedim, a onda kući. Sinoć slušam vijesti i kažu da četnici prebacuju tenkove u Bijeljenu, da pojačaju napade na Tuzlu i Teočak. Ali, mi mislimo da će ih ove svjetske mjere spriječiti.

Meni su dolazili novinari iz Amerike, Francuske, Italije, iz UNHCR-a. Svi se interesuju i pišu, a te silovane djevojke još niko nije pomogao. Ovdje se takođe oko toga vrte neki interesi. Prije neko veće čujem komentar na TV kako će se izbjeglice vratiti u toku jedne godine od završetka rata, pa

vodi računa. Mi ovdje čujemo da je u Srbiji velika inflacija, nemaju uslova ni za najosnovnije potrepštine. Tamo je velika medijska blokada, njih obavještavaju da sve ovo mi njima činimo a oni brane srpski narod od uništenja. Na njihovim tv Dnevnicima sve je obrnuto za 180 stepeni. Možeš misliti, ispade da Muslimani napadaju Sarajevo teškim naoružanjem, snajperisti su muslimanski, bombu koja pobije narod uvijek bace Muslimani, itd. Naša jedna doktorica otišla u Beograd i tamo ne smije da kaže da je iz Bosne bez obzira što je Srpkinja. Koliko mogu mediji učiniti zla narodu najbolji je primjer ovaj rat i srpski narod u Srbiji koji vjeruje da je muslimanska sila krenula na njih, a mi vidimo da je srpska sila krenula na nas u cilju ostvarenja velike Srbije. Da ne tupim politiku, jer ću poludjeti od nepravdi koje ne mogu ispraviti. Ja sam jedan mali mrav koji treba da odrađuje svoj dio posla u velikom mravinjaku.

Prije neki dan jedna pametan otac mi reče da ga njegovo dijete možda ne bi shvatilo pa mu zato ne smije da kaže da se nikad ne vrati. Taj otac isto tako voli svoju kćerku kao i mi tebe, ali možeš misliti kad je u razmišljanju dotle došao.

Voli te majka

— mart ili april 1993. —

Draga moja Selmice,

Srce me boli što ne mogu onaj cijeli album da ti pošaljem pa da vide Englezi ko se njima doselio. Pokušam da odlijepim, pa vidim da si ti tako jako zalijepila da nemam šansi. Dođe mi žao što nismo od svega uzeli po dva primjerka. Vidiš kako čovjek u određenom vremenu ne misli na budućnost. No, ja sam ipak kao probojna mama odabrala ponešto za početak („Damu s kamelijama“ i „Vernisaž“ imala sam u duplikatu, kao i onaj isječak iz novina, a ostalo što ti treba, tata kaže da možemo fotokopirati).

Evo sada nemamo struje, a ja žurim da ti napišem pismo, da bih ga poslala po Sejmonu, jer on sutra putuje. Tako bih mnogo toga htjela da ti napišem, ali je pamet stala. Nemaš pojma koliko sam se obradovala i Sejmonu i pismima. On kaže da si ti „verivel“. Hvala ti za ovu specijalnu čestitku za 8. mart, ali zamisli, kako je počela da svira, ne prestaje, a ja seljak ne znam da zaustavim. Svjetla nešto nema, a mrak već pao, pa ništa ne vidim da pišem. Evo mi tata zapalio svijeću, ode na šah, a ja nastavljam pisanje. Draganini su se

mного obradovali pismu, i sada očekujem Natašu, i žurim da završim, pa da ona odnese pismo u hotel Sejmonu.

To što imaš šanse za postdiplomski mnogo me je obradovalo, bilo bi to najcelishodnije iskorišteno vrijeme u pogledu budućnosti i daljeg napredovanja. No, ja se ne bih razočarala i da upišeš bilo koje drugo zanimanje tj. fakultet, jer sve to je dobitak u ovom momentu. Ovdje su i studije stale, i ko zna šta će još sve stati. Naša sudbina je još uvijek jedna velika nepoznanica. Za nas stare nije tragično koliko za mlade.

Prema ovoj svijeći ništa ne vidim i sve kucam napamet.

Prema Tuzli ide opet jedan veliki talas izbjeglica, govori se oko 1500 ranjenih i povrijeđenih.

Evo sada upravo javlja mi Zinka da je Nataša krenula pa ću morati da završim pismo. Budi oprezna kada pišeš u Bgd, nemoj da šalješ isječke iz novina, ne piši pune adrese. Nemaš pojma koliko sve može biti zloupotrebjeno. Teško je shvatiti kako čovjek može iznenada zaraditi neprilike.

Sada ću morati završiti. Mi te svi mnogo volimo. Evo mi Zehra donijela kafu. I ona te pozdravlja.

Mama

— 11. april 1993. —

Draga Selma,

Nedjelja je. Jutro. Popili smo kafu tata i ja. Danas će doći Mirsad po pismo da ti ga ponese do Splita. Dugo nismo dobili pisma od tebe i ja sam postala nervozna, pa čak i svrake slušam kao predskazanje da će biti neki glas. Zadnje pismo je bilo sa ptičicama, a priznat ćeš to je bilo jako davno. Prije dva dana neki Draganin drug je javio da ste dobro, telefonom. To je svakako mala, ali draga vijest. I Zinka mi je odmah javila.

Kod nas se dešava mnogo toga i ništa. Svi smo uprli oči u taj mogući mir, a borbe i dalje traju. Bojimo se da to opet ne bude prevara. Toliko mnogo ružnoga, bijede i jada, da smo već valjda otupili. Mi više ne osjećamo ni koliko nam je standard pao, jer stalno gledamo veći jad na televiziji, pa smatramo da je nama ipak dobro. Baš prije neki dan ja dobila platu koja je sada 138.000 din., pa velim da svratim i da kupim Fatku nešto od voća, jer mi to sada rijetko jedemo. Kupim mu jednu bananu, dvije jabuke i jednu narandžu, i možeš misliti to bude 52.000 din., skoro pola plate, sutradan mi Zehra kupi još jedan sir na pijaci 35.000 din., dam Milinoj Tamari 20.000

din., dajdi Nuragi 10.000 i ostatak ostavim da možemo kupovati hljeb. To još uvijek dobijamo na tačkice, svaki dan jedan hljeb, on je jeftin 1.000 din., ali ga nema u slobodnoj prodaji po te pare, pa kada pojedemo nepredviđeno onda kuhamo pogaču. I eto na sve to smo navikli i da bude ironija veća smatramo da dobro živimo. Poslije mnogo vremena sada u kući imamo i nekoliko jaja, jer sam ja dobila na poklon 10 pa još 10. Prije neki dan Fatko ispekao 2 jaja, pa me pita da li se ljutim, a ti znaš nekada po koliko bi on ispeci. Mirsad ide ponovno u Split pa će nam kupiti neke potrepštine, tamo je jeftinije, margarina imamo dovoljno, pa smo imali zadnjih dana pašteta, imamo dosta brašna, ulja, riže, do prije neki dan smo imali i krompira, imamo još 15 komadića mesa u zamrzivaču. Kad imaš marke ima svega da se kupi, ali svi vrlo oprezno i škrto s njima raspolažemo bojeći se za sutra. Tata je posijao baštu, možeš misliti i pred kućom. Sinoć smo bili kod Zehre na večeri, prava večera, a u povodu toga što je Zehri već dva mjeseca izostala menstruacija, pa je ja pregledala i utvrdila da nije trudna, pa je to bila radost i ko biva one pare od abortusa da pojedemo. Bili su nam juče i Desa i Zdravko Biogradlije, oni su vrlo zahvalni za ono kada smo pomogli Bobi, a on se još uvijek krije, i eto pričaju da će za eventualnu potrebu preko rodbine tražiti da im pošalju državljanstvo Srbije pa na našu adresu mole da dođe, a to ti je uvod u iseljenje. Priča Zdravko da je išao po karte za njega i Desu za premijeru, i nisu im dali, koja sudbina jedne prvakinje drame, a i koja ironija. Ni nas tamo nije bilo. U komšiluku nam se dešavaju velike ljubavi, naravno pseće. Sada više nije ljubavnik Lord, on je potpuno ostario i izgleda ne interesuje se za ženske, ali Zehra ima jedno simpatično malo kuće i sada je ona u fazi prvih ljubavi i seksa, pa je oko

kuće prava kucanija. Mačkica Čučo mi je prava razonoda, evo dok ovo pišem ona mi sjedi u krilu i prede. Spava mi na ramenu. Nedjelja je pa danas dolazi i tetka Nusra, sinoć mi bila Nađa, a tetku Nadu uhvatilo u krstima pa leži.

U Tuzli ima mnogo novinara, ove izbjeglice ih zanimaju, pa svi dolaze i u bolnicu kod mene u vezi sa silovanim djevojkama. Baš sam juče bila bijesna, novinar „Mladine“ me tajno i slikao i upotrijebio mi i ime, a ja svima kažem da neću da mi upotrebljavaju ime. Pravo da kažem ja se bojim da time šta tebi ne naškodim, znaš, da neko poveže, vidiš njena mama govori protiv ili o zvjerstvima pa da se mi njoj osvetimo. Zato pazi i tamo s kim se družiš, gdje ideš, jer je u inostranstvu jako razvijen njihov lobi. Ti si pametna i znaćeš sve to povezati.

Smeta mi što ovdje stalno ističu: „Mi ćemo znati cijeniti ko je ostao da brani ovaj grad, a ko je pobjegao“, ali to općenito, ne samo u vezi s pozorištem. Inače Sarajevo bi trebalo da bude posebna provincija otvorena za sve, internacionalna. Ali neka bolja budućnost tek kroz koju godinu se nazire. Rekla sam telefonom Erni da ode u tvoj stan i vidi da li je išta tvoje ostalo u životu. Evo dođe tetka Nusra i kaže mi da

ti napišem da možeš naplatiti od povratne karte ostatak, jer se nećeš vraćati u tom roku pa ti vidi da li je to moguće, šteta je da ti propadne.

Čujemo kako neke zemlje (npr. Danska) otkazuju izbjeglicama gostoprimstvo pa sam se iskreno rečeno zabrinula da to i vama ne učine, a znam da se još uvijek nemate gdje vratiti.

Ako ne uspiješ u vezi sa glumom taj postdiplomski studij, upisuj šta bilo, samo da obezbijediš produžetak boravka. Koja ironija da ti to kaže majka koja te jako voli i jako te je poželjela, a ne želi da se vratiš. To je naša zla sudbina, ali ja se tješim da je mnogo majki u mom položaju, da i one vole svoju djecu pa kada one mogu izdržati moram i ja. Sada je ustvari situacija takva da majke koje nisu poslale djecu žale što to nisu uradile. Ali, eto nije svugdje dobro. Baš mi tata priča kako je Jana pisala da žive u ponižavajućim uslovima u Njemačkoj.

Ovih dana ću te nazvati, jer sam direktoru pošte nešto valjala i dogovorila protuuslugu, samo moram poraniti da te zateknem kod kuće. Mnogo je mjesec dana da ne dobijemo pisma. Piši nam o svemu, znaš da živimo od tih pisama. Piši šta da ti šaljem od dokumentacije.

Piši mi imaš li zdravstvenih problema, nemoj se libiti da odeš ljekaru. Mnogo te volimo, spominjemo, ali i mnogo želimo da se ne sikiraš za nama, nego da svoj život tamo udesiš na najbolji mogući način do nekih boljih vremena kada ćeš moći da se vratiš kući ili da mi tebi dođemo u posjetu avionom sa našeg lokalnog aerodroma sa Dubrava.

— 1. avgust 1993. —

Draga Selma,

Evo opet prilika da ti pišemo, uz varljivu nadu da ti naša pisma i dobijaš. Skoro smo ti poslali dva pisma koja su trebala biti otposlata iz inozemstva. Teško nam pada što ne možemo da se čujemo telefonom, što će reći da nemamo povratnih informacija šta se sa tobom dešava. Jasno ti je da brinemo. Mi smo dobro. Sada je poslijepodne 11.VIII, malo smo odmorili, dan je lijep, pokupila sam veš, izrendala mnogo mrkve za sušenje iz naše bašte (to je tati najbolje uspjelo u bašti), to ko biva spremam se za tešku, hladnu zimu bez vegete, pa sada i ja želim da budem dobra domaćica i da mogu pričati da sam i ja sušila mrkvu. Potom sam malo mazila Čuču, Lordu namazala oči (on je pravo ostario), i tako, odmiče još jedno dosadno poslije podne. Fatko sad upravo ustade, njupa nešto u kuhinji, tata je legao pošto je sačekao da mu Fatko donese jednu cigaru (on je najveći mučenik zbog skupoće cigara), jer sada se puši s vremena na vrijeme, pošto danas kutija košta sedam DM, pa si luksuz redovnog pušenja rijetko ko može dopustiti, a ti znaš tatu, on kada ima začas popuši pa opet

nema i to se tako stalno ponavlja. U familiji su svi zdravi osim dajdže Nurage čija bolest napreduje i amidže Džeme koji je na Internom, zbog neke vaskularne krize i predinfarktnog stanja, ali se brzo oporavio i ići će mislim sutra kući. Ja sam sutra dežurna, pa ću ga vidjeti, i odlučila sam da mu dam 10 DM pošto on izgleda ima velikih materijalnih nedaća i to će mu nešto značiti. Kad pretvoriš u BH dinare to je 550.000, pa se može kupiti malo voća, povrća, eventualno sir. Pripremam se za zimu, jer ako budemo i dalje pješačili do posla, neće biti nimalo lako, pa sam juče kod Munevere zamijenila jedne cipele za futrovane čizme gumidonke, prave za štramac, i da znaš bila sam srećna da sam riješila taj problem. Dobila sam još 10 maraka pride nazad, i kupovina je uspjela. Inače, ništa ne kupujemo, ništa ne šijemo, oni naši materijali stoje u koferu, povremeno ih vjetrim da ih moljci ne pojedu. Inače, ovdje se otvara mnogo komisiona, svijet prodaje novo i staro za bagatelnu da bi se prehranio. Fatko nam je kupio 100 kg brašna, po 2 DM za kilogram, pa smo odahnuli, jer je ipak neka sigurnost, imamo sve osnovne potrepštine. Znaš čega nema: paprika, bibera, soka, đusa, pića (1 litar rakije 18 DM), vegete (sada sami proizvodimo, tetka Nusra specijalista), zapravo to sve se može naći, ali je i za nas skupo. To su ti kućne vijesti, a sada prelazim na drugo.

Da ne zaboravim. Prije neki dan došla mi Sabirina mama i kaže da je ona u Kelnu, da ima stalno zaposlenje i da se prije neki dan vjenčala sa onim svojim momkom, mislim Hadžić da se preziva. Ona sva blista što se udala za M... (Muslimana, op.pr.), a to iz ove perspektive i perspektive povratka u Sarajevo nije bez osnova. Ovdje su sada najnesrećniji ljudi iz mješovitih brakova i mnogo tih ranije srećnih brakova je puklo. Eto teta Devleta je u Splitu, a čika Dragan me danas

nazva da se pozdravi jer on odlazi u Šabac u razmjenu. Različiti pogledi na sve što se dešava su rezultat svega prethodnog, iracionalno i neshvatljivo ali je tako. Izgleda, krv nije voda.

Prije neko veče tata i ja smo išli na koncert velikog obnovljenog orkestra pod rukovodnom palicom Mirka Duška, bila je puna sala Doma Armije i bilo je predivno. Učinilo mi se tada da još uvijek ima gradske Tuzle i baš sam bila srećna. Inače to mi je prvi izlazak od rata.

Draga Selma, možeš li zamisliti život uz svijeću, gasnu lampu ili u mraku. Eto mi ćemo večeras u 23 h dobiti struju, onda se peče hljeb ako nemaš od ranije, pa se onda oko 24h večera i onda ja po običaju zaspim i kad se ujutru probudim jako se obradujem ako se onako bunovna sjetim da je dan kada ne idem na posao. Od kuće polazim tačno u 6,10h, jer mi ubrzanog pješaćenja treba 50 minuta do bolnice. Pretvorili smo onu mangalu iz Kozluka u priručnu peć pa kada nema struje na dvorištu u to naložimo i skuhamo kafu. Sreća mi još uvijek pijemo pravu, inače je popularno piti prženu pšenicu, jer je 1 kg kafe 100 DM. Sada se pravo korisna pokazala moja štedljivost i stvaranje zaliha, to nas je spasilo.

Imamo već svoje paradajze u bašti, a i cvjetnjak je djelomično pretvoren u baštu, ima svašta.

Evo su mi izmudrili pare za cigare pa su sinuli i sada puše jednu za drugom, a onda ujutru šta bude. Ali zato su raspoloženi, radno raspoloženi i kuća je kao redakcija. Od onih dodatnih zarada o kojima sam ti pisala u prošlom pismu nema još ništa, za podstanare se nisam odlučila još, bili muž i žena, a meni to ne odgovara.

Nastavljam pisati uz gasnu lampu pa ne ide baš dobro. Evo Fatko čeka na lampu, kaže da ja završim pismo pa će on onda nastaviti svoj posao, jer se već ne vidi, a po našem je 20,30 h. Evo sada sam ponudila Fatku da ti on napiše, jer sam ja iscrpila spisateljske sposobnosti. Za sada ovoliko, jako želim da te čujem što prije. Voli te i ljubi tvoja mama Nisa.

— 4. i 5. avgust 1993. —

Draga moja Selma,

Danas sam po najvećem suncu nosila Fatkovo pismo u UNRPFOR, a da bi sa jednim njihovim gospodinom putovalo, pa možda iz Hrvatske, ili čak iz Norveške, poslato u London. Nisam stigla ja da ti pišem, pa evo sada ću napisati sa nekom mogućnošću da bude poslano preko druge veze. Jako smo se obradovali kada nam je Haro javio da te je čuo, ali to je meni sve ograničena radost, daje meni da ja tebe čujem.

Danas su mi Semko i Almir bili na ručku, jer je Almir došao sa brčanskog, a Semko odlazi na majevičko ratište. Naravno, tu je bila i tetka Nusra da sve to pripremi: supa, truljo i palačinci, salata, i to je izgledalo kao u najbolja vremena. Pošto su za kraj falile cigare, Fatko je dao pare, a tata je otišao kupiti 3 komada (25.000 dinara komad – 2 komada moja mjesečna plata), pa su oni zapalili. Ovdje vladaju neki apsurdni između zarada i plata i preživjeti može samo onaj koji ima neku zalihu DM. U prodavnicama su čak i cijene ispisane u markama, pa imaš dojam da si u Njemačkoj.

Draga Selma, toliko sve vrvi od aspurda da to ljudski mozak ne može da pojmi. Imam osjećaj da sam sišla na neku drugu planetu gdje se dešavaju neke čudne stvari, pa ja iz perspektive naše planete ne mogu da shvatim ni ljude ni događaje. Vjeruješ li mi da često razmišljam kako se ti više nikada ne bi mogla uklopiti u ovo, jer to je neka druga zemlja, neki drugi ljudi, neka druga borba za preživljavanje. A Tuzla, nikad prljavija, nikad seljačkija, nikad švercerskija. Bože, šta bi od one lijepe zemlje!

Sa Sarajevom nema već dugo nikakvih telefonskih veza, njima je grozno, sada i mi o njima saznajemo preko radio-amatera. Struju imamo 6h, a 12h nemamo, pa i radio ne možemo uvijek slušati. I TV nam je poremećen, okružna TV se ubacila i potisnula BH program, pa i ono malo kada imamo svjetla moramo gledati OKRUŽNU TV.

Najstrašnije od svega je što je svijet ustao da nas podijeli, narod to ne želi, ali ko nas pita. Mi ćemo biti neka mala muslimanska republika, neki se već u tom stilu i prilagođavaju, jedan dio nas se plaši kako će to izgledati, jedan dio računa na preseljavanje. Na našoj strani svi zajednički su se borili za jedinstvenu i nedjeljivu zemlju i možeš misliti kako se sada neki osjećaju prevareni. Mnogi računaju na iseljavanje diljem zemaljske kugle i samo čekaju da ovo stane pa da se pokrenu. Možeš misliti da tako razmišljaju i naše komšije. Ljudi smatraju da ovdje dugo neće biti sreće, i nikada mira, i da će nam biti onemogućeno kretanje i život dostojan čovjeka, i da iz takvog života u rezervatu treba bježati. Nama je teško tako razmišljati jer naš život je u silaznoj putanji, ali eto neki dan i tata kaže: „Da je ovo sve prodati pa negdje otići“. S druge strane čujemo priče kako je mnogim izbjeglicama vrlo loše u inostranstvu i jedva čekaju da se vrate. Moja doktorica Nada

sa porodicom se našla negdje u Danskoj, žive na brodu kao zatočnici, i pisala je pismo da su ona i muž pomišljali čak i na najgore, jer im je tako loše i jer se osjećaju tako poniženi. A ovamo, stanovi im popljačkani, drugim dodijeljeni, pa i kad se vrate doživjeće razočarenje i zbog toga i zbog promjena u glavama ljudi.

Mi smo čini mi se ostali normalni, mnogo ljudi nas uvažavaju zbog toga, mnogi su nas napustili što ne tjeramo nacionalističku liniju, neki zato što su se za interes morali prodati. Mi ustvari nigdje ne idemo, ja od početka rata nisam otišla ni na jednu priredbu, tata je također prestao ići u pozorište i tretiraju ga kao na čekanju, pa i neke sitne pomoći koje se dijele za njega su umanjene, jer je čovjek na čekanju. On je našao mir u poljoprivredi, bašta ispred kuće, bašta kod Ahmeta, bašta u cvjetnjaku, paradajz mu zri. Sada ga je Fatko malo podstakao na rad i aktivnost, pa se možda malo pokrene.

Dok ovaj Fatkov novinarski angažman bude trajao za naš materijalni položaj neće biti zime i moći ćemo pristojno preživjeti. Međutim on vrlo mnogo radi i bojim se da se ne iscrpi, i ideje i volju, a i da se šta drugo ne ispriječi. Ima

mного ljudi koji rade protiv njega, više puta su ga zvali i u vojsku, i sva sreća zaštitili su ga ovim angažmanom u Opštini. Redovno ide na posao, čista košulja, novinarska torba, pravi moderni činovnik.

Postoji šansa da primimo neke Šveđane ovdje angažovane na stan, da izdamo spavaću sobu i potkrovlje, naravno, treba da dođu i da vide da li im odgovara. Njima se naime ne isplati živjeti u hotelu, jer je vrlo skupo, a ovo privatno im dođe 1/3 od hotelske cijene. Ja sam ti neki dan bila prava teta Anđelka, kad ono sređuje kuću za turiste. Trebali su da dođu, pa ja krenula od potkrovlja sređivati kuću, pa istresati one serdžade, pa brisati stepenište, pa sređivati spavaću sobu i presvlačiti posteljinu, pa kada sam od svog tog posla crkla i dobila upalu mišića, oni javili da ne bi došli još par dana dok ne vide kakva će biti situacija. Na kraju mi se plakalo na šta sam došla, jer poslije svega tog posla ja sam ti se, moja Selma, bila i dotjerala zbog utiska. A onda sam legla i do ujutru samo ležala kao teški bolesnik.

Naravno, čekam ovih dana da se pojave, jer to nije u ovoj prilici za propuštanje. Računam da ako stvorim zalihu moći ću i tebi pomoći. Ja se brinem kakve ti tamo poslove i pod kojim uslovima obavljaš. Selma, molim te, čuvaj zdravlje i živce, nisi sama, mnogo djevojaka je odvojeno od roditelja i roditelja od djece, svima nam je teško, ali kad pomislim da i drugi roditelji isto tako vole i žele svoju djecu, bude mi nešto malo lakše. Da hoće samo telefoni proraditi. I djeca koja su u Hrvatskoj i Srbiji nemaju nikakvu šansu za sada da dođu, a veza je moguća samo preko radio-amatera i to teško.

Vidjela sam se sa Zinetom, oni su dobro, rade mnogo u bašti. Nataša nastoji da se zaposli kao prevodilac. Ovdje svi obrađuju zemlju, ako nemaju gdje, a ono na balkonima.

Poljoprivredni proizvodi i kajmak su najskuplji. To mi, ko biva, hoćemo da doskočimo seljacima. A pravo su nam okupirali grad.

Nastavljam sutradan... Dođe dajnica Ešefa i kaže da će neki Englez ići i da možemo napisati pismo, moram joj večeras odnijeti pa da ona sutra preda.

Vručina je nemoguća, danas sam cijeli dan kao ošamućena, Fatko i tata imaju makar tu prednost što se istuširaju u dvorištu, pa im zavidim na morskom doživljaju. Iz Ženeve grozne vijesti, žderemo se, ali pomoći ne možemo. Moja Selma, nastaje kraj Bosne kakvu smo mi poznavali i voljeli. Sve ovo što slijedi bojimo se da će biti ispod ljudskog dostojanstva. Zato nije čudo što mnogo ljudi sanjaju o iseljavanju, ali gdje iseliti u taj veliki pokvareni svijet koji nam je i smislio ovakav kraj!? Patimo zbog svega što se pod nebom ovim dešava, što smo razvojeni, što ništa ne valja i što je bolje da si tamo privremeno. Selma, sve ovo je sudbina. Mi te mnogo volimo, spominjemo, želimo da ti tamo ne patiš, da živiš neki svoj normalan život, pa će odmah i naš biti normalniji.

Voli te mama

— 26. avgust 1993. —

Draga moja Selma,

Pišem ti iz bolnice, 6,30h, ujutro, nakon ne baš teške noći. Jučer sam te čula telefonom, i tata je odmah tražio da se to proslavi kao poseban događaj. Drago nam je da si dobro i da se nisi predala, ni kada se tiče nastojanja da uradiš nešto kao glumica. Jednog dana će doći uspjeh.

Mi se svi mnogo sikiramo, ali ne možemo utjecati na tok događaja. Tuzla nije više što je nekad bila. Toliko toga se ovdje promijenilo, da su sada valjda najnesretniji ljudi iz mješovitih veza, dosta ih se raspada, prosto je nastala dioba mozgova, prosto su sada došli u situaciju da ne znaju pa gdje bi mogli u budućnosti da žive. Strava.

Privatno, mi nigdje ne idemo, neki prijatelji dođu, malo se posjedi. Zamisli na našoj maloj breskvi bila su tri ploda i jučer sam pojela zrelu veliku breskvu. Naravno, da si ovdje bila ti, to ne bi do mene dospjelo, jer bismo je ubrali tebi.

Evo, došla sam kući, sada je 11 ujutro, nestade struje, kuća pusta, jer je tata negdje izašao, a Fatko na poslu.

Bože, kad bih dobila krila pa da samo malo dođem da se ispričamo, da te vidim kako mi izgledaš, da li si raspoložena! Ne bih voljela da si opuštena i deprimirana. Da li si konačno raspustila kosu ili je još uvijek onako krvnički zatežeš gumicama da što prije očelaviš? Da li još uvijek šljapaš u nekim grubim ravnim cipelama ili si se malo evropeizirala i kao prava glumica popela na štiklu? Pa znaš da ti štikla dobro stoji, kao teti Dev. Tako bih voljela da ti nešto pošaljem.

Ima mnogo divnih ljudi koji iz humanitarnih pobuda žele da nam pomognu. Ovo pismo nadam se da ću ti poslati po dvije divne gospođe, koje će izgleda mnogo pomoći našoj

klinici u opremi i svemu drugom, jedna je Perzijanka, a jedna naša Tuzlanka koja živi u Njemačkoj.

Gospođi Šeherzadi Wakilzadeh koja je došla ispred humanitarne organizacije "Mostovi prijateljstva" sam pokazala naše skućene prostorije prijemne ambulante, a ona me upita da li u krugu bolnice postoji neka stara zgrada koja bi se mogla adaptirati za polikliniku. Prisjetim se onih zgrada bivše vojne kasarne i kažem joj da ima. Da ti ne dužim odvela sam je direktoru bolnice i izgleda da će nam ona pomoći oko adaptacije jedne zgrade u ginekološku polikliniku.

Naveliko svi pravimo zimnicu, proizvodimo i „vegetu“, a paprika i biber su postali kuriozitet. Zeleni imamo mnogo, jer je sve jako rodilo, jedemo mnogo paradajza, zamisli, u našem cvjetnjaku ima paradajzova po pola kilograma, pa se tata svima fali. Već smo stavili i ribanog kupusa, donio nam Milo već izriban oko 15 kg, a ja njemu jedan litar ulja i pola kile šećera – to ti je prava razmjena dobara kao u feudalno doba. Uskoro ćemo peći pekmez od šljiva tetke Nusrete. Sve se može izdržati samo da se ovo završi. Nekako smo postali i skromniji u prohtjevima, više i ne gledam moju garderobu, samo gledaš šta ti je praktičnije za pješačenje. Ne farbam se,

pa sam pravo sijeda, frizura nikakva, jer u frizeraj više ne idem. Tata je ostao bez zuba, i možeš ga zamisliti krezavoga. Da li si ti šta uradila na poboljšanju „zubnog izgleda“? Tamo se vjerovatno može udariti fini porculan, ali vjerujem da je to skupo.

Sinoć kad sam išla u bolnicu jedna granata je pala kad sam ulazila na kapiju i zasvirala je sirena, a samo što sam ušla u zgradu druga je ispred kapije eksplodirala, sve žene na hodniku, prava panika, jer dugo nije bilo granatiranja, pa nam je to došlo kao iznenađenje. A te mogućnosti su postale sastavni dio života i tretiramo ih kao obične.

Evo Lord ispod stepeništa hrči kao avion, postao je drzak i badava mu vičem da izađe napolje, on ne haje. Mačkicu svi vole, opasna je lovetica, da samo vidiš kako jede miša, goluba, vrapca, to ti je prava borba za opstanak, jer gospodin više voli meso, i kada mu drugo dam samo onjuši, zato se valjda naučio sam snalaziti. Ovdje se meso štedi. Zamisli molim te kako smo ranije svi već sa gađenjem gledali na pileće meso, jer je galofak, a sada ne znam šta bih dala za jedno dobro pečeno pile da ga pojedemo. Prije neki dan je Almirov punac klao tele, pa smo kupili mesa, i to po 10 maraka na kilogram, pa sam stavila u zamrzivač, da povremeno izvadimo po komad. Ovo ti pišem da ne misliš da mi baš nikako nemamo mesa, nije tako, mi samo nemamo sve kao ranije, Kupili smo i brašna, jer sada se kuha hljeb, a kućne rezerve nisu na nuli zahvaljujući Fatku.

Kako mi je sada blizak onaj film, odnosno serija „Vjetrovi rata“ i sve one sudbine, i kako bih željela da napišem roman, ali, to ću kad dođem u penziju, a sada imam dosta humanijeg posla. Ti ćeš biti glavna glumica u mom filmu!

Volim te puno! MAMA

— 29. septembar 1993. —

Draga Selma, jučer sam odradila još jednu svoju 24-satnu šiktu. Došla kući oko 11h. Od ponedjeljka radim svaki dan, od 7-15h, i najgore mi je kako ću svaki dan pješačiti toliki put do Gradne. Vjeruješ li da ne postoji gradski prevoz? To je tebi nepojmljivo, jer si otišla dok još nije bilo takvih problema. Čudna smo mi zemlja postali, Selmice. Svjetska savjest je pala na ispitu na Bosni. Sada više ništa nije nemoguće s nama da se desi. Eto, umrla je teta Nerima u Zagrebu gdje je otišla na zračenje, i nikada se nije uspjela vratiti, pa i kada je 23. IX '93. umrla, nisu dali ni kovčeg da prođe, nego su je usput u Gunji kod Brčkog sahranili. Posljednjih dana pokušavam da te nekako čujem, pa mi ne uspijeva, ali ne odustajem. Opet sam u nadi da ću te čuti ovih dana.

Tako mi je teško kada gledam tvoje stvari, a tebi tamo toga nedostaje, pogotovo sada za zimu. Da mi je po kome da ti pošaljem, ali ne postoji šansa. Strah me je da nisi slabo obučena, i da se ne prehladiš zbog toga. Baš sada vidim onu tvoju lijepu jaknu koju sam ti kupila na Tajlandu i duša me boli što je nemaš tamo, a i druge lijepe stvari.

Ja upravo sada hoću šiti jedan kostim, zainad, jer su mi moljici pojeli jedan štof koji je stajao u koferu. A to i za svaki slučaj ako krenem za Ameriku, iako mislim da neće ništa biti od toga. To je neki seminar u vezi sa silovanim ženama.

Ovdje se raja snabdijeva za zimu tako što građani sjednu u kamion (a tu su tuzlanske gospođe svih profila) i nose staru robu u Srebrnik, Tojšiće ili Živinice i onda to zamjenjuju za grah, krompir, jaja i dr. Eto, tu je dogurao naš građanin, da prodaje staru robu po pijacama.

Mi smo se za zimu snabdijeli, jer za nas je neka sigurnost kada imaš u kući. Pošto smo u okruženju i blokadi ništa do nas ne može da dođe, pa sve skuplja. Recimo, prošle godine je bilo jedan kilogram kafe 5-6 DM, a sada je 50 DM, pa kažu nigdje marka tako ne devalvira kao u Tuzli. Sada nam je jedan kilogram brašna 5-6 DM, a sve manje pomoći dobijamo preko humanitarnih organizacija, jer iz Splita ništa ne može da dospije do nas. Evo taj konvoj koji su poslali engleski rudari još uvijek nije dospio do Tuzle, jer ne smiju ni jednim pravcem da krenu iz Zagreba pošto im nije sigurno. Ta tvoja dva pisma za koja si me pitala, mi još uvijek nismo dobili, kao ni sva ona pisma koja su i dalje u Zagrebu kod Draška. A toliko me interesuje da pročitam opširno kako živiš i šta se događa, jer je telefonom nemoguće sve to ispričati. Sada su navodno uvedene linije za Švicarsku i Njemačku, pa se otuda može nazvati. Jedva čekam da tako nešto bude i za Englesku.

Tata stalno viče: „Treba sve rasprodat pa ići!“, ali gdje? Svagdje bi bili izbjeglice i stranci, a nisu više ni naše godine za nova počinjanja. Nama je sigurno ovdje dokrajčiti, ali ja se samo brinem gdje ću Fatka i tebe ostaviti. To je pitanje koje mnogi roditelji sebi postavljaju i bez obzira što beskrajno vole svoju djecu, javlja se apsurd da vole to što im djeca nisu

ovdje, uz njih, jer smatraju da im je bolje tamo. A, da li je bolje, to je veliko pitanje.

Sigurno, sa vaše tačke gledišta, često kažete – da sam tamo sa svojim a pa makar i gladan, makar i pod granatama, a mi opet mislimo da ako smo vas sklonili od ovog zla, da smo vam načinili veliku uslugu. O našoj velikoj ljubavi za vas, o našoj želji da ste s nama, o želji da vas zagrlimo i pomazimo, kao da sada nema smisla govoriti. Ja jednostavno kada mi je teško smatram da svoju tugu treba da podijelim sa bezbroj majki koje su u istoj situaciji.

Smijaćeš se kada ti ovo napišem. Ja imam svoju svraku i par puta mi se desilo da kada mi ona jako grakče u blizini, ja dobijem od tebe vijesti. Međutim, u zadnje vrijeme me stalno prevari. Ona grakče, a ja kažem dobiću danas pismo, kad ono ništa. I jako mi je krivo da me sada i svraka vara, u ovom prokletom ratu. Postala sam i sujevjerna, ponekad čak do smiješnoga.

Za nas se nemoj brinuti. Dobro smo. Za zimu smo spremili dosta graha i krompira, tata je napravio toliko šarene salate da mislim da to nećemo moći sve ni pojesti. Nabavili smo i meso. Ja sam pokupila neke moje stare stvari i dala Fazili da mi na selu zamijeni za hranu.

Javila sam se Predragovima, bili su rekli kao da će doći na kafu, ali mislim da je to bilo reda radi. Mnogi žele otići i ko zna ko će ostati. Ne znam da li i njegovi, ali, ne bih se iznenadila. U situaciji stvaranja nacionalnih država, M. protjeruju u njihovu, a S. opet neće da žive u ovoj koju su nama nametnuli, a nas su zatvorili kao u indijanski rezervat, nigdje ni otići, niti doći, pa čak ni u mrtvačkom sanduku.

Bošnjačka skupština je donijela odluku da se ne potpiše u Ženevi sporazum dok se ne vrate neki silom osvojeni gradovi gdje je ranije živjelo većinsko M. stanovništvo i to je sada vjerovato nastavak rata i neizvjesnosti. Isto to veče u znak odmazde granatirana je Tuzla.

Sada da ti malo pišem o našim životinjama. Lord je ostario, i dok je ljeta u dvorištu je, sjedi pred vratima i samo gleda ko će mu dati nešto da jede. Mačak lovi i samo hoda za mnom nešto da mu dam da jede i dosadno mijauče. Kada se najede onda je miran. Ali, opasan je lovac. Stalno poneku životinju donosi pred kuću, najčešće guštera, i onda se sa njim igra do besvijesti, i na kraju ga pojede. Lord jadnik jede sve odreda, ne bira, a mačak neće.

Evo upravo dođe Anel po pismo, ali uslov da pošaljemo pismo po njegovom prijatelju je da pismo ide otvoreno, i ja odmah odustadoh. Kažem, hvala tebi Anele, ali ja sam pisala i porodičnih i drugih stvari i ne želim da to neko čita, poslaću po drugom. Ko zna, inače, kroz kakve cenzure prođu neka pisma, pa čovjeka strah uhvati od takvih pomisli. Šta dočekasmo!

Život teče dalje i pravo je čudo koliko smo se navikli na nove uslove i koliko sve ovo pokušavamo pretočiti u život. A ja sam često nestrpljiva, da mi je da putujem, a tati da je da još jednom vidi more. Ja se ne mirim da je nekakav

slobodni život i slobodno kretanje zauvijek ostalo iza nas i da više nećemo moći bez velikih peripetija i straha hodati po vlastitoj zemlji.

Volimo te puno. Stalno te spominjemo i ti si uvijek s nama. Tvoji tata, mama i brat

— 14. / 20. novembar 1993. —

Nedjelja, je, 14. XI '93. U kući smo svi. Jutarnja uobičajena atmosfera. Tata loži vatru, Fatko u dvorištu, ja sam malo štrikala, a onda mi je tata našao papir da ti pišem, pošto sam izrazila želju da to učinim poslije neprospavane noći nakon telefonskog razgovora. I eto ja želim da nastavim taj razgovor s tobom. Prekjučer još najavila sam razgovor u pošti, i prethodne noći smo očekivali, ali su nas zvali tek ujutro, i navodno nisu mogli uspostaviti vezu. Poslije tih propalih nada ujutro smo svi bili neraspoloženi. Onda je došao prvi snijeg, počeo je da pada u velikim pahuljama, i onda sam razmišljala, kako je borcima u rovovima, kako je Semki koji je na Brčkom, kako je Almiru koji je na Majevidi, i drugima, pa sam opet bila neraspoložena. Lorda sam prvi puta uvela u hodnik, jer me grizla savjest da mu je zima, inače on sada ima kućicu u dvorištu i tu najviše leži, mačka spava na kredencu u kuhinji i odozgo gleda kada će neko nešto jesti ili otvoriti frižider i onda u jednom skoku se nađe dole i mjauče.

Inače, u toku cijelog dana sam ti u mislima pisala pismo, jer stalno si bila uz mene i stalno smo razgovarale, odnosno, ja sam ti nešto pričala.

Oko 17 sati tata i ja smo otišli na jednu izložbu slika u pozorište, jer je to izložba jednog ljekara, dr. Dragana Kesera. To je bio povod da ja od ovog rata tek drugi put se pojavim negdje: prvi put na džez koncertu, i ovo drugi put. Inače, van toga samo bolnica – kuća, i obratno. Sada možeš misliti kako nam je sadržajan život. Mogu ti reći da i tata rijetko izlazi, a sada se malo aktivirao kako piše dramu „Mešin smrtopis“ i saraduje sa Krstićem. Uzeli su da spremaju i Fatkov tekst pa izgleda da se odnosi malo mijenjaju. O tome će ti Fatko

opisati, a ja ću ove kućne stvari i neka moja razmišljanja koja ne mogu da iskažem na onim kratkim telefonskim razgovorima, niti preko radio-amatera. Sinoć te ništa nismo razumjeli preko radio-amatera, jer je stalno nešto zujalo, a i iznenadilo nas je, jer smo očekivali kada je telefon zazvonio da to zovu iz pošte da kažu koliko je koštao razgovor. I onda, vjeruj mi, zbunili smo se i ponovili ti sve isto.

Prije neko veće dolazio nam je Hazim Kukuruz, bio je sa nekom delegacijom iz Sarajeva, tamo je grozno, on već sedam mjeseci nije vidio svjetla, nije vidio upaljenu sijalicu, a žive u podrumu jer im je kuća gore raznesena, a sinovi su angažovani. Možeš misliti kad iz Sokolović kolonije još nikada nije ušao u Sarajevu, jer je međuprostor u četničkim rukama.

Nađa je razgovarala sa Ernom, oni se jako pate, jedu samo grah i makarone, a samo osam decilitara ulja dobiju sve četvero za jedan mjesec. Kažu da ljudi u Sarajevu izgledaju kao aveti i služe se raznim načinima da izađu. Kad sve to čujem ja samo mislim kako je sreća što si izišla.

Prije neki dan smo prvi put otkako je rat tata i ja izašli do Lukavca, kod Mirze, jer je tati pravio zube. Išli smo vozom, jer naša kola od 15. maja 1992. nikada nisu upaljena, ovdje

je benzin 30 DM po litri i to mogu da si priušte samo profiteri i rukovodstvo. Inače, narod se vozi kamionima, autobus je rijetkost, voz jedan puta dnevno, i uglavnom idemo pješke, ljudi na posao pješače i po 20 kilometara. Ja sada radim svaki dan osim subote i nedjelje, i idem pješke, jer gradskog prevoza i nema. I grijanja i struje nema, struje ima sam par sati u 24 sata, pa se narod u novogradnjama smrzava, a sada je pravi pomor drveća, narod siječe s reda, ona naša šuma u Batvi sva je isječena, sijeku i Banju i Ilinčicu, i Slavinoviće, narod koji to nema, živi pod čebadima, mnogi gladuju, sve što se može kupiti je samo za DM, a mnogo naroda nema para i pati se. Jedan kilogram brašna je 10 maraka, šećera 50 maraka, ulja 30 do 40 maraka, i narod prodaje sve da se prehrani. Ljudi svih profesija u pazarne dane porane i kamionima nose u okolna mjesta (Živinice, Srebrenik, Tojšići) svoju garderobu i to zamjenjuju za namirnice. U gradu više ništa nema u trgovinama od nove robe, ali su zato mnoge pretvorene u posredničku prodaju, narod za bagatelu prodaje sve što stigne, samo da se prehrani. Tuzla je puna izbjeglica, sve škole su pune, a i dalje dolaze prognanici iz Bijeljine, Doboja, Banjaluke i drugih mjesta, bez igdje ičega, Odavdje S... mnogi odlaze, ali njima je dozvoljeno sve da rasprodaju i ponesu novac. Često se na Majevici obavljaju razmjene ljudi. Možeš misliti kakvo je to stanje poslije onako lijepog našeg života? Sve je ispod ljudskog dostojanstva, i što je najvažnije, kažu da će to potrajati godinama, i da je ovo „palestinski sindrom“, a naravno mi smo predviđeni da budemo Palestinci. Iz takvog stanja proizilazi sljedeće moje razmišljanje.

Bez obzira na naše tuge zbog razdvojenosti s tobom, bez obzira na naše želje da te vidimo, mora nam biti jasno da do toga skoro neće doći. Dugo neće biti Sarajeva, a ni Tuzle,

u kojoj bi ti život ličio na nešto. Ovako misle svi roditelji kojima su djeca izišla, a svi vole svoju djecu kao i mi tebe. Zato mislim da je Dragana uradila pravi potez i krivo mi je što i ti nisi upisala kakav bilo fakultet, a mogla si i neki koji ima veze sa tvojom strukom, jer ne bi ti škodila dva fakulteta ako se nekada vratiš. Lijepo je što ti voliš svoju struku, ali hiljade ljudi u ovom ratu je moralo napustiti ono što voli i tražiti ono od čega će moći opstati. Možda ja glupo mislim, ali računam da ako tamo imaš upisan fakultet neće te moći deportovati, a tek taj postdiplomski bi ti omogućio mnogo. Jesi li mogla vanredno upisati taj postdiplomski? Bojim se da se ne iscrpljuješ tražeći šansu za glumu i da zbog toga ne gubiš neke druge šanse. Eto, ta stepenovana škola engleskog, takođe je jedna od šansi. Ovdje sada za neke diplomatske ljude traže nekakav VII stepen poznavanja jezika, a kada imaš takvu diplomu to ti poslije može otvoriti neka vrata. Ti sine, nemoj meni zamjeriti, nije mi namjera da te kritikujem i upućujem, ja vjerujem u tebe, ali eto to su moji razgovori s tobom dok tupo buljim u mračnu sobu kad nema svjetla i ja ne bih bila prava majka kada te razgovore ti ne bih napisala.

Ovdje je sve tvoje na mjestu. Duša me boli što ti ne mogu poslati kaput ili neki džemper, a bojim se da si slabo obučena i da će ti biti zima. Sada štrikam neki poluver i sve mislim kako je za tebe i kako ću ti ga poslati. Piši mi o svemu. Da li imaš šanse ostati u toj kući i da li ti je dobro tu? Kako se grijete? S kim se družiš? Da li izlaziš? Tužno je da ti taj život propada u nekoj usamljenosti. Nemoj poslje da se sjećaš Engleske kroz neku muku, učini taj boravak dragim i prijatnim.

Teško je, Selma moja. A mi samo dijelimo sudbinu mnogih. Svi sada misle da je dobro samo onima koji su otišli i mnogi sanjaju samo o tome kako će kad nas odblokiraju izaći i otići negdje u inostranstvo. Vjerovatno će i tada mnogi koji odu proklinjati sudbinu izgnanika, ali, eto, to je njihov tračak nade, možda varljive. To se desilo mnogima, mnogi koji su vidjeli spas da pobjegnu u Srbiju sada kukaju da se vrate, ali im ne daju. Svi koji su otišli izgubili su ovdje stanove, sve je to raspodijeljeno ili nezakonito useljeno, uglavnom, ovi ljudi su sada i tamo i ovdje beskućnici.

Tako je sve tužno, deprimirajuće. Kako je tek mladim ljudima? Ti ovo ne bi mogla podnijeti, jer jednostavno ne bi znala šta bi od sebe, tamo bar imaš neku borbu za opstanak, pa borbu da napreduješ, i u znanju jezika, a ovdje u mraku i zimi po svim ustanovama ljudi gube svaku želju za stvaranje i učenje.

Prve dvije stranice napisane su jutros, sada je 15h, upravo smo ručali (pura sa sirom i kajmakom), ostatak su dobili Lord i Čučo. Tata i Fatko su smotali neku krdžu u cigarete i pušću, a ja uzeh da nastavim pismo. Uzgred sam dala jednu opasku da je moja Nada našla pravo vrijeme kad će umrijeti, jer bi se sada patila, a ne bi joj se moglo mnogo pomoći. Baš sam zvala Almirovu ženu da čujem da li se vratio s Majevice, pa još nije, možeš misliti kako bi tetki Nadi bilo sada.

Mi smo jedan veliki konc-logor iz koga se može izaći samo razmjenom, i to samo određeni. Jedna žena je iz Sarajeva uspjela pobjeći pa je putovala do nas sedam dana. A zvaničnici idu djelomično kolima noću bez svjetala, a djelomično helikopterom, uglavnom, vrlo komplikovano i dugo.

— (nastavak pisma, 20. novembar 1993.) —

Draga Selma, nastavljam poslije dužeg vremena, 20. XI u 20h. Upravo tata adresira svoje pismo, pa kažem da ja i ne pišem dalje, jer je on konkurencija nama, pošto je napisao dugačko pismo i ono će tebe sigurno najviše zanimati. No, ja moram završiti moje, iako ja ne mogu napisati tako lijepo pismo kao tata-pjesnik. Ja ću ipak pisati prizemljeno, kao što sam uvijek i pisala, kod mene ti nema proljepšavanja stvarnosti, jer ti znaš da sam ja surovi realista.

Danas je subota, a u ponedjeljak predajem pismo jednoj gospođi Norvežanki, koja je došla kod nas poslom, pa sam je zamolila da ponese pismo, našta je ona rekla da će to sa zadovoljstvom učiniti.

Ja sam svojevremeno napravila jedan projekat, kako pomoći izbjeglim, silovanim i svim drugim ženama u tuzlanskom širem području, i taj projekat je prvo otišao u Austriju, pa u Njemačku, pa sada je za njega zainteresirana i Norveška, i već smo dobili dosta lijekova upućenih na mene za taj program. Ubuduće treba da dobijemo i vozilo pa da idemo na teren pomagati ženama. Sada nam leže u inostranstvu kola za ginekološku ekipu, ali ne mogu da se dovezu, i da krenemo, pa je tako sve još na mrtvoj tački.

A sve je počelo u martu kada me iznenada posjetila jedna humanitarka iz Austrije. Dobrotvor toga projekta i pokretne ambulante koju sam ja predložila je Care Austrije preko jedne naše zemljakinje Anice Dojder koja već dugo živi tamo. Ona je uz velike rizike po život došla do naše klinike i obavila zvaničan razgovor sa mnom. Između ostalog pita kako bi se najbolje moglo pomoći ženama. Ja joj ispričam da bi nam dobro došla jedna pokretna ginekološka ambulanta

sa kojom bi mi obilazili okolna sela. Žena mi kaže da do sutra napišem program kako ga ja zamišljam i da će to ona predati gdje treba. Ja sam ti provela skoro cijelu noć sastavljajući taj program. Nisam bila uvjerena da će od toga biti nešto, ali eto smatrala sam da se možda posreći.

Struje najviše nemamo, ali eto sada slučajno ima pa je u kući kao Bajram, odnosno, kao u palestinskom domu, suši se veš na termo peći, drugi veš se iskuhava na šporetu, radi mašina u kupatilu, sve pozatvarano da bude toplo, Lord drijema u predsoblju, Čučo na stolici, Fatko u maloj sobi, tata pere suđe, ja sam do malo prije plela, a napolju su neki ljudi do kasno cijepali drva koja su sasjekli u šumi, pošto je sada masovna sječa, napolju je mrkli mrak i pusto, svaki čas očekujemo da može nestati struje, i sada je na redu jedna tvoja svijeća u obliku srca, one anđele smo već popalili. Najveća je tuga kad izađem na ulicu, to je pustoš. Ja ti sada idem u šest ujutro na posao, po polumraku, i samo sretnoš ponekog čovjeka, vozila takoreći i nema, rijetko prođe poneki i to pretrpani autobus ka Kreki, pa ja pomislim da mi je bolje i pješke ići nego da sam na mjestu tih jadnih ljudi nabijenih ko sardine u autobusu. Sve je to neka čudna stvarnost, u

kakvoj sam zamišljala da žive Palestinci kada sam ih ranije sažaljevala.

Danas nam je bio Almir i Jasna, on sutra ponovo nakon četiri dana odmora ide na Majevicu, a večeras kasno Semko nakon deset dana dolazi sa brčanskog fronta. Bili su na ručku, imali smo dobar grah. Dala sam im da ponesu Tamari pola kilograma šećera, jer nemaju, a dijete neće neslatko, a to ti je u našoj situaciji veliki poklon, jer je šećer skup, dala sam još malo kikirikija (i to se nađe) i oraha. Ove zime ćemo unijeti u dnevni boravak veso-peć jer nam se ne isplati ložiti centralno grijanje.

Danas sam slušala Radio-Beograd i vjeruj mi pravo me bilo stislo oko srca od straha i tuge koliko su ti ljudi bolesni i zastranili. Ako se ovo sada i završi, ovdje više nikada neće biti kao prije i uvijek će nam prijetiti opasnost. Vjerovatno si vidjela na TV, nema više ni Starog mosta, nema ništa od svedočanstva našeg bitisanja u Banjaluci, Zvorniku, Brčkom, Bijeljini, sve je poravnato. Sad se kod Olova i drugih mjesta četnici i ustaše udruženo tuku protiv nas, a danas slušam da treba u Beču da se održi tajni sastanak Srba i Hrvata. Mi smo htjeli jedinstvenu i nedjeljivu, ali oni to nisu htjeli, i da se blagovremeno shvatilo moglo je biti manje i razaranja i žrtava, i da se na vrijeme podijeli. Ovako nas slijedi deset godina obnove, a nikada neće doći do duhovne obnove.

Nastavljam ti pisati u nedjelju. Očekujemo tetku Nusru, biće krompiruša pa će se lijepo jesti. Inače o nama u vezi sa ishranom nemoj da brineš, još uvijek imamo sve neophodno, tako da po ovim skupim cijenama nisam još ništa kupila. Još imamo i mesa koje smo ranije obezbjedili. Najviše me strah kada duže nema struje pa mi se otopi zamrzivač. Izgleda da će nam od 10. XII biti bolja situacija sa strujom i da će

početi grijanje. Inače narod u zgradama se smrzava ako nije nabavio peći.

Baš smo u petak nakon dugo mjeseci dobili pomoć u bolnici, jer je narod prokukao da nema šta jesti (6 kg brašna, 1 litar ulja, 1 kg šećera, 4 kabaš sapuna, 3 paklice germe) i da vidiš radosti, svijet od kuće maksuz dolazi po sljedovanje. Ljudi koji su nekada imali mnogo, sada se raduju takvoj gibiri.

Draga Selma, piši nam opširno o svome životu, piši sitnim slovima, piši mnogo, da više stane u pismo, jer nama samo ti nedostaješ. Moram ti reći da i pored nostalgije više volimo da si tamo. Ti nemaš pojma koliko ljudi zavide onima koji nisu ovdje. Ja to uvijek spustim na zemlju, pa kažem: imaju i oni tamo svoju tugu. Treba znati da smo ovdje još dugo, možda i zauvijek, bez budućnosti.

Jučer je u Tuzli održana osnivačka skupština udruženja mješovitih brakova, to smo vidjeli na TV, ljudi se na razne načine bore protiv mračnjaštva i zatvaranja u etnička geta.

Kod bolnice ima mobitel i uvijek je red za telefon, a ono ujutro rano je slučajno bilo otvoreno pa sam uletila i zamolila da nazovem, i za divnu sreću odmah dobila vezu. Kada se opet tako desi, ja ću te nazvati. Ono preko radio-amatera je

Pokretna ginekološka ambulanta u izbjegličkom naselju

dobro da se čujemo, ali nije kao telefon. Prošli puta sam te slabo čula, oni međusobno razgovaraju i potiru mi tvoj glas, a drugi put, opet, zuji. Baš sam si rekla kako čovjek ispadne glup na telefonu, sve jedno te isto pita, ništa novo. Valjda je opterećenje da se što prije razgovor mora završiti, pa tek poslije jedeš se što nešto nisi upitao. Zato je pismo zakon, ali eto neznaga je što dugo putuje ili nikada ne stigne, kao ona tvoja što su ostala u Zagrebu. Paketi koje ste poslali ti i Dragana nisu nikad stigli, opljačkani su od H....a stigao je samo mali broj, a vaših nema. To mi je javila Zinka, da nas nema na spisku. I to spada u našu ratnu stvarnost. Žao nam je mnogo, ali, mora se preboljeti. Sad bih ja završila, da bi i tetka Nusra nešto napisala. Mnogo te volimo, stalno mislimo na tebe, ti si dio naše tuge i dio naše radosti. Tvoja mama

— (Pismo tetke Nusrete) —

Draga Selmice,

Evo i ja da ti se javim da sam došla na vikend kod njih jer zbog mame dolazim samo subotom ili nedjeljom, jer pješke dolazim, pošto nema gradskog prevoza. Ja sam dobro, svi me paze, a ja po starom tutorim i ponašam se kao „šef“. Puno se brinem za Semkom i Almirom kad su na frontu, a oni obavezno dolaze i meni i mami, jer osjećaju vjerovatno nas kao nadomjestak njihovoj mami. Sedam mjeseci je od Nadine smrti. Oni toliko pate i kad god idu i vraćaju se sa fronta obavezno posjećuju grob Nadin, to im je kažu neka utjeha za sreću na frontu. Često te spominjemo i eto uvijek kad je pita ili nešto drugo što ti voliš.

Voli te i pozdravlja tetka Nusreta.

— 10. decembar 1993. —

Draga moja Selma,

Jutro je, subota. Bez obzira što ne idem na posao ustala sam rano, vrtila se po kući i ponešto uradila, a onda mi je dosadilo pa sam otišla da probudim tatu da ustane ložiti vatru da bi mogli piti kafu, jer već je prošlo osam sati. Uto ustaje Fatko iz svoga sobička i pravac u kuhinju, pita kako to da nema hljeba. Onda tata počinje da mijesi pogaču, ja nađem neke makarone da bi bio doručak, jer ja sam kriva što sam ujutru ostatak hljeba podijelila Lordu i Čući. Oni su ti moja jutarnja prva obaveza. Sada Čučo drijema na prozoru, a Lord prljav i zapušten u svojoj kućici u dvorištu. U dnevni boravak smo unijeli veso peć, ali moramo još kupiti sulunare, inače se grijemo iz te pećice u kuhinji. Termo peć se napuni kada ima struje pa i to pomaže da nam nije hladno. Naš najveći problem za sada je što imamo struje vrlo malo, 2-3 sata dnevno, a sada su nam ograničili mjesečnu potrošnju, pa vjerovatno nećemo moći mnogo koristiti termo i zato smo unijeli veso peć.

To je dio jutarnje atmosfere, a sada idemo dalje. Jučer pred kraj radnog vremena zove me tata i kaže da su javili iz hotela da imamo tri pisma, i ja kao vjetar pravac hotel kod Junuza u sobu br. 704. Tamo neki Englez, ja smutim ko biva na engleskom da tražim prevodioca Junuza, onda on mi ponudi da sjednem, ode i nađe ga. Junuz vrlo ljubazan, kaže mi da znaš kako uvijek možeš preko njega i nadalje poslati nam pisma. Naravno, nisam mogla čekati da dođem kući, nego ti ja novom cestom krenem polako, i otvorim prvo ono sa divnom razglednicom i još ljepšim tvojim sličicama, izmeditiram nad svakom slikom, a onda otvorim drugo, ono

dugačko i čitala sam ga polako sve do zgrade Socijalnog, a onda tek požurim kući znajući da me i muški čekaju da vide šta pišeš. Uzgred da ti kažem da na svakom pismu sitno čitko piše na engleskom „opend and checked at ecmm hq Zagreb“ i da je svako pažljivo otvoreno, a potom zalijepljeno selotejpom. Ovo ti pišem samo da pri budućem pisanju znaš šta nije zgodno pisati. Inače, izgleda da je ta veza najbrža, jer ti si pismo pisala 16.XI, vjerovatno nisi odmah ni poslala, a mi smo već 10.XII dobili. Inače, rekla sam ti da smo dobili i ona tri pisma preko Splita, nakon mjesec i po od slanja, pa i ta veza je dobra, jer je u Splitu kćerka jedne medicinske sestre koja onda pisma dalje prosljedi u Tuzlu po nekom ko do Zenice dolazi avionom, a onda do Tuzle kolima. Ti nemaš pojma koja je naša radost, tata spremi specijal meze, ko biva proslava jer su došla pisma.

Vidim da si isvijetlila kosu i vjerujem da ti dobro stoji, ti znaš da sam ja uvijek govorila da ćeš ti kao plavuša biti interesantnija. Slike koje ti je pravila ova fotografkinja su više nego lijepe. Tata kaže Selma bi trebala da skrati prezime u ALIS, umjetničko, možda bi im bilo lakše da izgovore i zvučalo bi „stranskije“. Ovo tata ozbiljno. To ne treba da gledaš sa otporom. Kome je sada do tjeranja kaprica.

Sada me zvala tetka Nusra i kaže da će doći, jer Nađin Salih ide u Sarajevo pa da pošaljemo Nermi i Erni paketić. Možeš misliti ona se sinoć čula sa njima i mole da im pošaljemo makar 10 glavica luka, soli i šibica, jer je kod njih jedna šibica ravna plati. I ovdje a i u Sarajevu se mnogo ljudi obrukalo nastojeći iskoristiti rat za ličnu korist. Mi živimo racionalno i skromno. Imamo osnovne životne namirnice, nabavili smo dosta graha i krompira i nekako se ne brinemo, jer smo već i navikli da nemamo velikih prohtjeva. Sinoć sam recimo Semki dala kilogram brašna, jer mi se požalio da ima samo malo do eventualno nekog sljedećeg paketa kada će dobiti koji kilogram. Nusreta mu dala malo masnoće, ima graha i krompira. Almiru uvijek tutnem ponešto, posebno malo šećera za Tamaru.

Semko je bio na komisiji i određen je za pozadinu, jer mu bubrezi baš nisu dobri. Prije neki dan su Semko i Fatko išli u šumu da nam nakupe triješće za odlagu, a onda je Semko od nas odvezao kolica uglja sebi. Ovdje svi sijeku šta stignu i mnoge divne površine su ogoljene. Ja često hodam po sobi i sama sebi govorim: „Šta bi od onako lijepog života“. Ovo sve što sada imamo je ponižavajuće, ali izgleda ima i gore, pa ne treba biti nezadovoljan.

Dijete moje, ne žali za nama i za tim što nisi ovdje. Pa mi smo se vratili stotinu godina unazad! Možeš misliti kad živiš noćima i noćima uz svijeću, nemaš vode da se okupaš, kada ima vode nama struje, pa tri dana mi stoji veš u mašini i onda ga izvadim napola opranog i završim na ruke. Po ulici balega, smeće, kamare i kamare, jer niko ne odvozi, nema benzina, psi litalice krstare kao aveti, ljude vidiš da zaviruju u kontejnere, skoro mi ne pada naum da se dotjeram, jer do posla i do kuće samo paziš da obučeš nešto toplo, ti znaš da ja

imam topal kaput i crni šal, nabavila sam i čizmice, ružne, ali tople, tako da mi nije hladno, a dok ispješačim gore uzbrdo do Gradine, sva se oznojim tako da se gore presvlačim. Već sam navikla da pješačim, pa mi to dođe kao dobra fiskultura. I mogu ti reći sad mi više nije ni mrsko. Čovjek se valjda i na ovo navikne. Posla imam dosta, sada radimo od 8h, jer u 6h je mrak, a 1h treba pješke do Gradine, pa su dozvolili da pomjerimo radno vrijeme da ne bi išli baš po potpunom mraku. U 3h se vraćam kući, dok stignem i ručam opet je mrak, pa kako najčešće nema struje onda se mnogo i spava, pa nisam ni umorna.

Pisala sam ti kako je Nerima umrla u Zagrebu. Sinoć mi Anelov otac javi da mu je umrla nena, znaš ona fina starica, mislim da si je vidjela. Sutra ću na dženazu. Danas, pošto je došla tetka Nusra, napravićemo krompirušu pa ću odnijeti predveče.

Od onih silnih mladosti na posmrtnicama nemaš više kada ni žaliti nas stare kada umremo, mnogi bi vjerovatno i željeli da im se to strefi i da prekrate muke. Ja kao vječiti optimista, Boga mi, ne mislim tako, još hoću i da putujem i nadam se da će mi se ostvariti. Prvo ću da dođem kod tebe

u Englesku, pa onda da obiđem tu odvratnu Evropu koja je tako ravnodušna na naše muke, a potom idem na istok da nađem duši mira. Tek sada shvatam koliko je vjera velika.

Evo upravo svira sirena, a prethodno jedna dosta jaka eksplozija. Već smo navikli, pa i to nam dođe kao sastavni dio života. Sada više ne bježimo iz sobe. Tetka nastavlja da jede supu, a Nijaz puši. Ja kucam. Ovo pismo ću završiti da ne bi bilo debelo i da bih ti mogla staviti u kovert. Pošto svi idu za Božić kućama, nastojaću da pošaljem. Dala sam broj jednoj Engleskinji i zamolila da te nazove pa je i obećala. Ako se lično sa njom vidiš, možda ti mogne pomoći da u nekoj humanitarnoj organizaciji radiš, upitaj je za takvu mogućnost. Mnogo te volim. Stalno mislim na tebe. Piši mi pisma česta i duga.

Tvoja mama

— 29. decembar 1993. —

Draga moja Selmice,

Pišem ti u jutarnjim časovima, 5:50h.

Zima nam je pa sam Lorda okupala i sada je u kući. Jutros sam mu skuhala puru, i pojede je, i evo ga sada drijema pored moje stolice. Čući se ne sviđa pura pa sjedi u kuhinji i kada se ja pojavim ona mijauče.

Drago moje dijete, u ovom pismu želim ti poželjeti SREĆNU NOVU GODINU, da budeš hrabra i razumna i da sve nedaće razumom primaš i savladaš. Želim najviše od svega da se ove godine vidimo i sastanemo, svakako bi to bio moj najradosniji dan. Do tog najradosnijeg dana za sve, moramo smoći snage da i druge dane učinimo podnošljivim i mogućim. Samo tako moći ćemo preživjeti ovo ružno vrijeme. Najvažnije je živjeti život, posebno za vas mlade, jer u tuzi izgubljeni dani su gubitak dijela života, a izgubljeno se ne vraća.

Evo sada ću završiti, idem probuditi Fatka, mi idemo zajedno na posao.

Kako vidiš Š slovo se pokvarilo, pa nešto preskače.

Mnogo, beskrajno, voli te tvoja majka.

Draga Selma, ja ću ipak nastaviti pismo uz dopuštenje tatino. Razlog je što smo u toku dana primili tvoje pismo sa čestitkom i onom prelijepom slikom, pa pošto sam ja triput iščitala pismo, dobila sam želju da ti još ponešto napišem, i moguće da ti sutra pošaljem po jednoj Njemici koja mi se najavila na razgovor.

Drago mi je mnogo što si na tim priredbama govorila za Bosnu. S druge strane razmišljam da u tako orijentisanoj zemlji kakva je Engleska ne možeš očekivati neku budućnost, pa ako su Karahasanove ponude još aktuelne, ako ti nude bolju budućnost u Njemačkoj ili Austriji, možda bi bilo bolje da pređeš.

Danas mi je u bolnici bio i Slobodanov tata. Ja ga snabdijevam sa Voltarenom, evo već tri puta. Danas sam mu dala lijekove i kaladont, i napravila sam jedan paketić za Novu godinu, za unuku mu. On će doći u petak, jer hoće tati da donese litar rakije. Ja kažem: Nemojte! Ali on hoće da se revanšira.

Nikada u životu nisam mogla vjerovati da je politika tolika kurva. Dovoljno ti je ovdje okrenuti kanal srpske TV, pa da ti se koža ježi od toga koliko ljudi mogu lagati i izokretati stvari, i pripisivati nama sve ono što oni u stvari rade. Ja se bojim kada slušam taj kanal da ne dobijem infarkt od nerviranja. Toliki su to sijači laži i mržnje! Ne bih ranije vjerovala da toga ima u ljudskom rodu. A naša strana nema ni satelitsku TV, pa da šaljemo istinu u svijet. A svijet je gluhi i slijep za našu tragediju, kao da je sve ovo namjerno. Uglavnom, sve je i dalje neizvjesno. Do kada će ovo ludilo potrajati, i kako će se završiti, teško je reći, tek svako brine samo da preživi i uzda se u bolja vremena.

Svi u familiji su dobro, svako se snalazi kako zna i umije. Ja pomognem koliko mogu. Evo sam dobila neki paket u bolnici i vjeruj mi, više od pola ću dijeliti. Baš mi se Almir javio nakon dolaska sa ratišta, pa sam mu rekla da dođe sutra jer imam za njegovu djevojčicu četiri medolina. Semko će sa jednim drugom otvoriti radnju posredničke prodaje, to ti je sada ovdje glavno, raja prodaje i novo i staro, jer radnje su skoro prazne i uglavnom se prodaje iz kuća. Skupiću stvari koje mi džaba stoje pa mu dati da ima u trgovini za početak. Ove sličice ti šaljem da zalijepiš, kao malo sjećanje na sretno djetinjstvo.

Molim te, nemoj da nastupaš u ravnim cipelama, ti znaš da sam ja uvijek govorila da si ti teta Dev kada obučeš štikle, i to je u tvojoj struci važno.

Beskrajno te mnogo volimo i živimo za vrijeme kada ćemo se vidjeti. Do tada treba očuvati živce i ostati normalan.

Tvoja majka Nisa

— 9. januar 1994. —

Draga Selma,

Sada je 10h, došla je tetka Nusra i donijela germitajga, pa sam se počastila. Sada tetka ode da mi prostre veš, a ja da završim pismo. Već duže vremena nema se po kome poslati, jer niko ne može da izađe osim stranaca. Sve je ružan san, moja Selmice. Ništa ne ostade od one lijepe zemlje. Kako je strašno osjećati nepravdu prema svome narodu i biti nemoćan da bilo koga ubijediš šta se dešava, nemoćan da pomogneš. Sve je ovo jedna velika urota protiv nas. Najbolje je pokazalo to pismo tog vašeg M. (vjerovatno premijera Mejdžora, op.pr.) koje se ovdje u prevodu može naći, i tek onda ukopčati da nam je sve ovo smišljeno i da se dalje smišlja. A Sarajevo, duša me boli svako jutro kad slušam vijesti, imam osjećaj da niko neće ostati živ. Svaki dan gine mnogo Sarajlija, mnogo biva povrijeđenih. Samo sa RTV poginula su 32 uposlanika. A Mostar je posebna tragedija. I možeš misliti koliko godina nam predstoji bijede i obnove. A svi žele da idu. Ponovo će se u školama morati učiti pjesmica „Ostajte ovdje“. Čudno je kako svi „uživaju u tuzi“ što im djeca nisu ovdje, a svi mnogo patimo. Ili, čak, od onog prvog zadovoljstva ne dozvoljavamo si ni da patimo. Tako, bez izuzetka, svaki roditelj smatra da je srećan ako mu dijete ne sluša granate, ne sjedi u mraku, može da se okupa kada želi, da jede voća.

Često se sjetim one lijepe serije „Vjetrovi rata“, dio onoga kao da nam se ostvaruje.

Znaš onu docenticu Dinu, ženu profesora anatomije, koji je umro prošle godine, jučer sam joj bila na žalosti, jer je dobila obavijest da su joj H..... (Hrvati, op.pr.) u Vitezu ubili nenu, oca, majku, brata, a drugi brat koji je ranjen bori se

na našoj strani, a žena mu je H..... (Hrvatica, op.pr.), a ona i sin su mu na suprotnoj strani, a za drugu kćerkicu koja je bila s njegovim roditeljima ništa ne zna. Možeš misliti takve tragedije! Žena je nasposobna da radi, od te tuge je na bolovanju.

Evo tetka Nusra sređuje kuću i kaže da smo ugursuzi. Nemam volje ni da radim, i da me tetka ne pokrene ponekad ja bih sve poslala k vragu. Veli tetka da si je ti u takvim prilikama zvala Musolini.

Svi smo ostarili, neko je više, neko manje smršao. Možeš misliti kako smo srećni kad dobijemo struju. Čini mi se da je najteži život u mraku. Onda ide čekanje da bude istovremeno i struja i voda da bih se okupala. Možeš misliti koliko je Evropa postala daleko od nas. A ja ipak želim da ti sada živiš u Evropi, ne zato što je volim, nego što bi ti ovo drugo teško podnosila i bila bi sigurno nesrećnija nego što si sada. A bili bismo i mi.

Ovdje završavam sa mnogo ljubavi i pozdrava koje ti šaljem.

Tvoja mama

— 23. januar 1994. —

Draga moja Selmice,

Danas imam priliku da ti možda pošaljem pismo pa ga pišem ujutro odmah po ustajanju, dok još nisam ni kafu popila, i nemoj se čuditi ako bude malo i nervozno. Dugo nismo dobili od tebe pismo pa sam postala malo nestrpljiva, tim više što se sada ne može zvati putem radio-amatera, zbog nečega su im zabranili neposredne kontakte i sada se razgovori sastoje samo iz poruke „živ i zdrav“. Ja bih išla na poštu ali ne znam kada si kod kuće, isto važi i za mobitel, a tu uzimaju 4-5 DM za jednu minutu.

Elem, ja sam u minusu psihičkom ovih dana, jer mi je potreban razgovor s tobom. Ponekad mi se čini da ću izludjeti zbog osjećaja zatvorenosti i saznanja da ne možeš nigdje mrdnuti. Sav život se odvija na relaciji bolnica – kuća i obratno. I nedjeljom nigdje ne izlazim, dođe tetka Nusra, bila je jučer, ona i Deko (nismo se vidjeli čitavu godinu), bio je Semko (sada je na bolovanju), bila je i teta Muniba. Tetka naspremala pite, šareni burek, pa tata odnio to i kutiju cigara i litar rakije glumcima u pozorište, kao da ih okrijepi, jer je tehnička proba, pa onda i on zaglavio sa Eldinom. Tata se javio kasno da će noćiti u pozorištu. Elem, Fatko i ja smo večerali, ispekli dvoje jaja sa sirom, a to je sada super večera (jaje 3 DM).

Sada je Fatko ustao, loži vatru u kuhinji, prenosi žar iz veso-peći u kuhinju, pa kad se vatra razgori dobro moći će da se skuha kafa. Struje malo ima, pa dugo nema, i kad imamo struje to je kao Bajram. Eto, jučer sam četiri pite prenosila kod Begze da se ispeku, jer naš šporet nema rerne. Hvatamo kada ima struje da pečemo hljeb. Nemaš kada biti nezadovoljan,

jer dosta svijeta nema šta ni ispeći. Jedan kilogram brašna je 12 maraka. Svijet sve živo prodaje za hranu. Postali smo mnogo skromniji u prohtjevima. Nemaš pojma koliko prijašnje normalne stvari sada izgledaju nedostižne (kola, pivo, kiseljak, sirnica, burek, slatkiši...), no, na sve to smo se navikli i često kažem, nisam ni znala da je grah tako ukusan. A okupati se nema kad hoćeš, kao nekad, sada je to samo kada možeš, jer rijetko ima zajedno struje i vode. Eto, draga moja Selma, to je naša stvarnost, i nije ni čudo što kada nekome kažem gdje si, a on mi odgovori „Blago njoj“, a ja ćutim jer vjerujem da i tamo nije „Blago njoj“, i to tamo ima svoje tuge i nedaće. No, moraš biti razumna, između dva zla, to je svakako manje. Proriču da će ovo biti dugotrajan rat, i sada nas povremeno granatiraju, ne zna se kada će i gdje. Sreća, u našoj blizini ne padaju, a već smo navikli pa i ne bježimo u podrum. Život ipak teče nekim svojim tempom, jer narod je neuništiv.

Ovo gore sam pisala odmah ujutro, sada sam popila kafu i kapi protiv glavobolje, zamijesila sam hljeb i ponovo nastavljam. Maloprije su pale negdje tri granate, svirala je uzbuna na koju se više ne uzbunjemo, naložili smo, kuća

je topla i sada se ljepše diše. Puno mi nedostaje tvoje pismo, da imam šta ponovo po više puta čitati. Nisam ja zadovoljna kad čujemo da si „super“, meni znači mnogo da znam kako ti je u duši, šta radiš, imaš li kakvu simpatiju i da li ti dani u tom pogledu prolaze prazno. Tako bih voljela da budeš manje nesretna zbog glume. Zbilja. Poslali smo ti po jednoj novinarki dva pisma, a u jednom sam ti poslala tvoje sličice iz djetinjstva.

Sinoć su javili još jednu groznu vijest iz Sarajeva. Pala je granata i ubila šestero djece na sanjkanju i još mnogo ranila. Čovjek ne može povjerovati koliko žele uništiti naš narod i koliko rade protiv nas. U Sarajevu je u ovom ratu ubijeno oko 1600 djece, i svijet ostaje ravnodušan na tu činjenicu. Čula sam se sa Nermom, oni su živi i životare.

Snijeg nam je veliki i hladno je. Mi uvijek kažemo – a kako je borcima u rovovima? Sve je moja Selma kao ružan san.

Eto vidiš kako smo čitav život proživjeli u zabludi, i sada kad treba da polako sumiram svoj život, ostavljajući svoju djecu u sigurnoj zemlji, i relativno situiranu, ja moram biti nesrećna, jer nije tako.

Vjerovatno se mnogo raseljenih neće nikada više vratiti, a to je i bio jedan od ciljeva politike protiv nas.

Vjeruj mi, od praznoće nemam šta pisati.

Eto sada se u pozorištu sprema Fatkov komad „Čekajući Baltazara“, i tata i Fatko su u znaku tog događaja, a to će biti prva predstava na koju ću ja otići u ovom ratu. Rijetko uspijemo vidjeti na tv cijeli film zbog nedostataka struje, najčešće usred filma nestane struje, a videoteku uopšte više ne posjećujemo.

Bože, da li ću više ikada negdje putovati? Gledam neke drage stvari nabavljane u raznim zemljama i ne mogu da se

pomirim sa činjenicom da je kraj svim izletima. Zato me ubija taj osjećaj da smo u jednom velikom zatvoru.

Bože moj, koliko smo te poželjeli! Pa ta tuga se ne može ni ispričati, ni opisati. Zamisli neko veće sanjam kako s tobom razgovaram telefonom, ali tako plastično da kada sam se probudila nisam mogla vjerovati da je to bio san. Tek poslije sam ukopčala da je to bio kompletno onaj razgovor koji mi je Fatko prenio da je obavio s tobom iz Opštine.

S jedne strane tuga, a s druge zadovoljstvo da si tamo negdje daleko od ovoga. Tješi me jedino da nisam sama i da ti nisi sama, da i drugi dijele naše sudbine, i da će jednog dana biti bolje, i da ćemo pobijediti. Pobijediti taj glupi svijet i pokazati im da ne mogu ljude dijeliti kao kruške i nečiju zemlju komadati kao da je njihova babovina. Zato me posebno raduje što i tamo s ponosom nosiš Bosnu u duši i što se zalažeš da tom svijetu dokažeš da nismo mi gori od njih. Naprotiv, imamo veliku bosansku dušu koju oni nemaju.

Evo sada je 2h i 15min. Došli su nam Semko i Vesna, došli da pozajme uglja po ne znam koji puta, jer kada nema struje da uključe termo peć oni se smrzavaju. Usput sam mu dala brašna i malo mesa, jer i toga nema. On je bez prihoda, a

zbog blokade nema ni namirnica koje su ranije dobijali borci. Otvorio je sa jednim prijateljem posredničku prodaju, ja sam mu dala neke stvari da proda, ali dosada ništa nisu prodali.

Tata spava, a noć ranije on ti je ućejfio u pozorištu. Nekoliko Srba iz pozorišta prijavilo se za razmjenu. Mnogi misle da će im tamo biti bolje, a kažu da ih odmah obuku u uniforme i pošalju da pucaju na nas. Neki su davali ogromne pare i legalno prelazili. Ljudi su se toliko zaludili za ideju velike Srbije da i moji doktori koji su rođeni u Bosni počinjju po stare dane da govore ekavski, kao i svi spikeri Srna televizije na Palama. Smiješno ih je gledati kako siluju jezik. Ali eto i to služi ideji koja se slijepo slijedi. Narod poludio. Kad to vidiš, onda se i u tebi rađa revolt, i inat, i prkos, da i mi ne damo da nas uguše i pojedu, da treba da opstanemo i ostanemo, da i mi treba da poštujemo svoje, i naciju, i prošlost, i vjeru. Zahladnjuju odnosi, odvajaju se prijatelji, nema više povjerenja. Šta bi od onako lijepe i mirne zemlje! A sve je počelo sa nosanjem moštiju kneza Lazara. Sada na pregovorima ne daju nam ni gradove u kojima smo bili većina, a svijet ti nije dao mogućnost ni da se odbraniš, niti da povratiš oduzeto. Povremeno mi se čini da ću prepući od te nepravde.

Da bih preživjela, moraš mi češće pisati, onda čitam tvoja pisma i ne mislim na nepravde. Mi smo u mislima stalno uz tebe i podržavamo te u svim tvojim odlukama. Doći će bolje vrijeme i bićemo zajedno, i ti ćeš igrati i mi ćemo aplaudirati i ona ćemo kolima kući.

— 6. februar 1994. —

Drago moje dijete, draga Selma,

Pišem ti 6. II ujutro pod dojmom onog strašnog masakra u Sarajevu koji smo imali priliku vidjeti na TV, jer smo tada imali struju, a bolje da nismo, jer bi bar za nijansu imali osjećaj da je naš život vredniji nego što jeste.

Draga Selma, da nije java čovjek bi pomislio da je ovo i kao san isuviše ružno. Sigurno ste i vi imali priluku to vidjeti na TV. Danas je dan žalosti, tata ode u pozorpušte, trebala je biti neka tribina „Preporoda“, ali je otkazana, Fatko je negdje prenoćio i sada došao, legao na kauč da čita, gladan, i ljut što nema hljeba, kaže zašto nismo napravili hljeb sinoć dok je bilo struje.

Iskreno da ti kažem, ja baš ne uspijem napraviti dobar hljeb, pa to prepuštam tati, a on mi je sad prije odlaska zakuhao, pa čekam da nadodje i onda ga nosim Begzi na pečenje. Inače, mi smo dobro, život se odvija uobičajeno za ove prilike, odnosno, neprilike, to u nekim normalnim vremenima i ne bi bio život.

Jučer je bila 21 godina od babine smrti, pa smo išli na mezarje, tetka Nusreta i ja, išla su i Nadina djeca i snahe, bio je lijep sunčan dan, baš kao i kada je sahranjen. Ono gore groblje je puno do dna, narod umire i gine. Baš me se dojmio jedan događaj koji smo vidjeli pri povratku u jednom od onih prostora komemorativnog centra, izložen mejt, stoje dva čovjeka sa strane, vjerovatno najbliži, za saučešće, i nigdje ni jedne osobe na dženazi. Možeš iz toga zaključiti koliko je smrt postala obična pojava.

Ovdje je bio prekid, jer sam išla kod Zehre da ispečem hljeb, ona u staroj kući ima šporet na loženje, pa pošto nema struje, a mi nismo imali hljeba, to smo Fatko i ja doručkovali Argo supu bez hljeba, a sada ćemo ručati đuveč sa hljebom koji je u međuvremenu pečen. Sada je 14,10 h, tata još nije došao pa ćemo ga malo pričekati.

Ljudi ovdje gladuju, najgore je što smo u blokadi, nema niotkde ništa stići, to malo što propuste konvoja ne može stići do običnog naroda, to uslovljava jak porast cijena, jeftiniji je duplo kilogram mesa od kilograma brašna. Mnogo naše hrane ima, ali ni S(rbi) ni H(rvati) ne dozvojavaju da stigne do nas, a Evropa ništa efikasno neće da poduzme, ni zato što nas ubijaju, ni zato što nas izgladnjuju. Već smo shvatili da su te priče na TV samo igre riječi i zavaravanje, i sve se na kraju razvodni, jer Butros Gali ne odobri. Licemjerstvo na najvišem nivou.

Draga Selma, nastavljam pismo 8. II ujutro, 5 je sati, dobili smo struju i ustali rano, tata peče hljeb, ja napravila puru Lordu, i skuhala nam kafu, Fatko spava i već dva puta se budi i pita koliko je sati, jer bi još spavao, a boji se da je vrijeme da ustane za posao. Cijelu noć negdje, ne mnogo daleko, čule su se eksplozije, svirala je i sirena, ali to je postalo sastavni dio sudbine.

Tata je nervozan jer nema cigara. Bila je deset DM kutija, a sada ih je potpuno nestalo. Fatkova predstava trebala je da bude 11. II, ali zbog nekih tehničkih prepreka ne zna se da li će biti. On je momentalno u nekoj fazi kada nešto posebno ne piše, čeka predstavu, a važniji razlog je što se zaljubio, a to je neka neostvariva ljubav, idealistička, ona ima muža, a on ima djevojku, a dogovorili su se da se idealistički vole. Pa kada zazvoni telefon on uvijek trči i ako je ta osoba, dugo traju razgovori. Inače on ti je vrlo ozbiljan službenik, dotjeruje se na posao, hvale ga kao pametnog i vrijednog.

Ja ti starim, moj Selmić. Jučer sam imala jednu tešku operaciju, jedva sam se poslije dokotrljala do kuće, prespavala sam od 5-8 h, ustala, večerala, pa pošto nema struje, i nemam šta u mraku raditi, nastavila spavati. Jutros sam odmorna, lijepo sam dopješačila do bolnice, sva se oznojila, ali, bez velikih poteškoća uz ono brdo, i onda nastavim intenzivno raditi, ali eto izdržavam. A kada stignem kući savlada me umor. Inače, dobro sam ti osijedila, više se i ne farbam, jer nema ni farbi, a kažu da mi nije loše ni ovako.

Draga Selma, piši nam češće, ovdje su to valjda jedini svijetli trenuci kada dobijem pismo i onda po više puta čitam

i poslije nosam u tašni, naravno, hvalim se slikama. Sve su nam mnogo lijepe, kada ih gledamo imamo utisak da živiš neki civiliziran život, pa nas to ohrabruje.

Tata ponekad kaže da treba sve prodati i negdje otići, ali naravno to je sada nemoguće. A i gdje bi mi u ovim godinama? Ja uvijek kažem da sam jako zadovoljna mojom djecom, smatram da ste dobri ljudi, pozitivne ličnosti, i što je najvažnije mislim da i kada bih sada umrla da ću ostaviti ljude koji su u stanju da nastave život kao pravi ljudi, a kakav god posao budete obavljali nadam se da ćete ga obavljati pošteno.

Draga Selma, ja ću sada morati završiti pismo, moram se spremati za posao. Piši nam pisma, od toga živimo i trajemo.

Ovih dana ću navršiti 59 godina, ali to nisu neke godine, ti znaš da sam ja odlučila da živim do 99, jer volim život. Želim da ga i ti voliš. Voli te tvoja mama Nisa.

— 15. februar 1994. —

Draga naša Selma,

Ovo je prilika za jedno kratko pismo koje ti pišem ujutro pred polazak na posao.

Mi smo dobro, ne brini ništa. Očekujemo bolje dane. Sve već nagovještava takav razvoj događaja, čak je i skupoća počela da popušta.

Danas je treći dan Bajrama, kuhali smo i baklavu, ima još malo u frižideru, voljela bih da si tu da probaš. Ali ja vjerujem da ti tamo imaš kolača, pa se u tom smislu i ne brinem.

Mene najviše brinu tvoja pisihička stanja, jer znam da si sekirant i bojim se da nemaš kakvih kriza. Drago nam je svima što si konačno u svom pozivu, i tu će vjerovatno biti raznih prepreka, ali svako ih ima u životu i radu.

Ovih dana sam se vidjela sa Zinkom i Brankom, pa se žale da skoro tri mjeseca nisu dobili pismo od Dragane. Ispričala sam im kako si ti sada dobila ulogu.

Ovdje je počelo lijepo vrijeme, pravo proljeće, pa mi je lakše ići i na posao. Svako jutro Fatko i ja idemo zajedno do skvera, pa on prema Opštini, a ja nastavim ka bolnici.

Ko zna, možda se putevi otvore pa ja mognem doći do Beča, pa da se vidimo. To mi je sada neka nada. Moram završiti, 7h, idem na posao. Volim te! Mama

— mart 1994. —

Draga moja Selma, u subotu sam išla da podignem tvoje pismo koje si pisala iz Londona pred polazak. Nisam imala strpljenja da dođem kući da ga pročitam, nego smo Zehra i ja svratile u kafanu i uz kafu sam ga odmah otvorila.

Kod nas nema ništa posebno. Jučer i prekučer smo tetka Nusra i ja spremale kuću detaljno, posebno sprat, jer sam primijetila da se pojavio moljac i počeo da grize veliki ćilim, pa sam se nasekirala. Iznosili smo ga na garažu kod Nađe da se zrači.

Sada svi spavaju. Tata inače malo radi u bašči, a malo se bavi čitanjem. Nikako da počne neki veliki projekt. Fatko završava svoju dramu koja će se zvati „Tuzlanski Libertas“, a to je neki istorijski prolaz od Kulina bana na ovamo. To je krupan zalogaj.

Fatko je krenuo popravlja zube, već ove sedmice će dobiti navlake-most. Nagovaram ga da ošiša onaj repić od kose, pa kaže da će to učiniti kada se završi rat. Inače kod nas se pojavila nada da će ovo da stane, iako uz izvjesne nevjerice. Polako počinje da pojeftinjuje, jer profiteri vade

robu iz magacina, a konvoji su na putu za Tuzlu. Sada nam je još uvijek skupo, problem su cigare koje su još uvijek 10 DM kutija, a bile su i skuplje. Sve rezerve su pri kraju, ali ja sada čekam da pojeftini, pa da ponovo obezbijedim rezerve, kao u dobra stara vremena.

Slobodanov otac jučer reče da nema novaca da mu pošalje, a da on tamo dobija 20 DM mjesečno, pa ti Selma mu pošalji 100-200 DM, to će njemu biti velika pomoć. Oni sigurno nemaju i teško žive. Priča nam kako je bio kod nekog svog prijatelja, bivšeg radnika, u turskom Lukavcu, i ovaj mu nakupio svakakve hrane, oko 20 kg, i on je to onakav star i slabašan iz Lukavca na leđima donio pješke. Ja mu pomognem u lijekovima, kaladont i nešto pošaljem Jeleni, baš i jučer sam poslala 5 jaja, 3 mermeladice i Medolino.

U ovom vremenu je najvažnije biti čovjek, a ljudi će se sigurno uvijek sjećati onih koji su im pomagali. Pomognem svakome, koliko mogu. Svima je sada teško. Krenuo je saobraćaj ka zapadu. Eto, u subotu je Bundavica odvezao dva autobusa. Otišli su i Suzana i Vanja, pa će u Split, a Saša će im kada se on prebaci u Češku poslati papire, pa će se onda tamo nastaniti. Oni se nadaju da im je Češka obećana zemlja.

Možda ćeš na jednom pismu dobiti adresu jedne Austrijanke, koja je našeg porijekla, ona dolazi u Tuzlu i saradujemo, ona je ispred CARE organizacije, pa je rekla šta god da ti zatreba da se možeš obratiti.

Nama za sada ništa ne treba. Možda bi Fatku dobro došle patike broj 45 ili farmerice, ali, pošto je to riskantno slati, nemoj dok ne bude sigurniji protok roba. Sačekaćemo da ja mognem doći do Beča, možda i ja mognem preko organizacija CARE dobiti ulaznicu kao saradnik. Eto, to bi bila moja nada u viđenje s tobom. Pismo sada moram završiti, jer se moram

spremat za posao. Napravila sam kafu, probudila tatu, Fatko se probudio, nastaje spremanje. Skuhala sam puru Lordu i Čući. Počinje još jedan oblačan dan i nova sedmica. Voli te tvoja majka.

U jedno od izbjegličkih naselja stigla je Pokretna ambulanta. Ispred je vozač Osman Vilić.

— 27. mart 1994. —

Draga Selma,

Prilika je da ti napišem samo kratko pismo. Nedjelja je, Fatko prekucava svoju dramu, tata piše neki članak, ja očekujem goste, na šporetu krčka grah s mesom, u dvorištu je procvjetala magnolija, Lord čuču pred vratima, Čučo na zidu, Fatko je napravio privatno zube kod jednog stomatologa, koštalo mnogo pa smo svi bili nerasploženi što smo ispali glupi i nismo unaprijed pitali za cijenu.

U Tuzli je mirno, počelo sve da pojeftinjuje jer su putevi kao otvoreni za konvoje, otišao je i prvi autobus, ali su putnici u Zenici morali nepredviđeno da čekaju šest dana na prolaz. Znači, još nije sigurno.

U Sarajevu je podijeljen grad, carina za prolaz na Grbavicu i povremeno snajperi. U Tuzlu je došao Vojo Vujanović pa ćemo se s njim vidjeti. On je ostao i djeluje na polju kulture, i često ga čujemo na radiju.

Pomacina bolje se osjete, ali treća strana odbija zajedništvo još uvijek. Na TV je teško gledati sve te dezinformacije.

Moglo bi se posrećiti da ja dobijem mogućnost da ti dođem na par dana za vrijeme premijere. No, to je neizvjesno i ne treba mnogo vjerovati. Ja bih tebe zvala češće preko mobitela, ali ovdje su ti vlasnici toliko bezobrazni da naplaćuju i prekide u razgovoru. Recimo, onaj posljednji razgovor imao je četiri prekida, nismo progovorili čestito ni tri rečenice, a koštalo je 20 DM.

Drago mi je da radiš i putuješ, jer ipak ti sada nije život jednoličan, pa primjećujemo da si raspoloženiya. Vidiš, ipak si dočekala, a biće bolje, važno je da je krenulo. Slušaj savjete profesora Karahasana, ti znaš da te on cijeni i da ti misli sve najbolje.

Ja bih i dalje voljela da za starost isposluješ neko sigurnije zanimanje. Ne volim da budeš glumica kad ostariš, to je tužno. Jedva čekamo tvoja pisma. Voli te mama.

— 6. juni 1994. —

Draga moja Selmice,

Dugo se kanim da ti napišem jedno dugačko pismo. I sad sam zaključila da sam propala i kao naučnik, i kao književnik, pa ću i kao dobra mama, zato što mi je mrsko pisati. Tako u ovom momentu želim da me nazoveš da se malo ispričamo. Dva dana nam uporno pada kiša pa i to valjda utiče na moje depresivno raspoloženje. A danas smo išli u Banoviće s Pokretnom ambulantom pa smo se brzo vratili, jer su nam rekli da nije sigurno, pošto se u blizini odvija ofanziva, pa kao odmazda granate padaju na grad. Elem takva stvarnost je dodatni motiv za beznadežnost.

Ne znam da li sam ti pisala ranije o radu te naše Pokretne ambulante, koju sam ja osmislila i predložila. Ja se brinem o rasporedu sela u koja idemo i doktorica. Drugim riječima rukovodim kompletnim projektom, a i ja nisam izuzeta jer jedan dan u sedmici obavezno idem na teren. Uslov je bio da učestvuju samo žene ginekolozi. Pregledamo sve žene koje se jave, i sve dobiju potrebne lijekove. Do sada smo obradili više stotina žena, mnogo izbjeglica. Redovno kontrolišemo trudnice. Anica i još dvije Austrijanke dolaze često i vrše uvid u naš rad na terenu, kao i u potrošnju lijekova. Selma, mislim da je to nešto najkorisnije što smo mi uradili za žene u okolini u ovo nesretno vrijeme.

Dođe evo Fatko s posla i donese kopiju jednog članka izašlog u „Mondu“ u Francuskoj. Naslov: „Tuzla ente la fat gue et l espoir“, a pisao je jedan novinar Jean Baptiste Naudat koji je dolazio sa prevodiocem našoj kući i razgovarao sa Fatkom. Sada će nositi članak teti Bebi Orlić da mu prevede. To ti je kad čovjek ne zna jezike. Da mi se ponovo roditi perfektno bih govorila najmanje tri jezika: engleski, njemački, francuski.

U zadnje vrijeme dođem i prezalogajim, i legnem mrtva bezvoljna, malo odspavam. Evo čekam majstora da mi dođe pregledati i zacijeniti za koliko bi okrećio prizemlje, jer je jako užutilo i nema više čekanja kraja rata, jer možda ga neće ni biti, a ja ne mogu da gledam takve zidove.

Ja sve učim pored mezarja, a vala i dijelim svašta od onoga što imam i sve Boga molim da to bude sada kao za moju djecu, za zdravlje, za sreću, za napredak. Baš jučer sam dala svašta Ajši (Refagina žena, on je umro u Konjicu, a ona se vratila, a u međuvremenu joj izbjeglice ovdje opuhale kuću, pa i sada joj se nasilno uselio jedan borac sa ženom i djecom i ona stiskana u jednu sobu kao magacin.), poslala teči Tajki također (od ulja, kafe, šećera, kalodonta, deterdženta, sapuna, konzervi graha i ribe), ne mogu da gledam da ja imam a drugi nemaju. Ovdje ko nema maraka taj se pati. Danas me odmah Bog podario novom platom. Dolazio mi je i Predragov tata, dala mu lijekova i kutiju cigara kojoj se jako obradovao. On mi kaže da nisu od njega dobili pisma, ali mi to nije djelovalo uverljivo, navodno su čuli od njegovog kuma iz Švicarske o njemu. No ja njima slabo više vjerujem. Oni su danas s tobom sve najnormalnije, a sutra saznaš da je pobjegao. Prije neki

Pokretna ambulanta u Banovićima

dan je tako jedan ostavio ženu pred porođajem i prebjegao, a na početku rata joj je odveo u Srbiju dvije kćerke i cijelo vrijeme su se tobože trudili da ih vrate, ona u međuvremenu zatrudnila i životinja je tako ostavila. Naš jedan medicinar je do zadnjeg dežurstva radio i onda prebjegao divljim prolazima i za nekoliko dana smo čuli da je tamo poginuo.

Do Sarajeva se putuje 330 kilometara, od četiri ujutro do 22 navečer, i to ako imaš sreće. I do Zagreba je vrlo težak put i dugo putovanje. Znači kada bi ti bila u Sarajevu to bi nam isto bilo kao da si u Engleskoj. Jer ne bi mogla doći. Za sada je tako, kada se promijeni, bićemo svi sretni.

Tata slabo gdje ide, on se totalno distancirao od svega, ponekad nešto napiše za sebe i za arhivu, ništa sada ne objavljuje, a i nema gdje. Tata se zabavlja poljoprivredom i najviše ga nerviraju pas i mačka jer mu često slome neki paradajz i papriku, tada pobjesni i prijeti kako će ih istući. Lorda smo izmjestili ispod kuće, jer se na njega kupe muhe, prije neki dan su se na njemu zalegli crvi, pa sam imala veliku muku da to uništim. On je jadnik tako pametan, ali, ostario je i nije nikome drag. Jedino se ja ujutro budim s brigom šta da mu spremim za doručak, malo mu se javim i povremeno ga okupam, drugi niko neće da ga gleda. Ja kroz njega vidim kakva je starost i da stare i iznemogle niko ne voli. Sažaljevam ga kao da je čovjek.

Drugi kućni problem nam je Fatko. Teško je u pismu ispričati kroz koje muke prolazimo zbog njegove dosada najglupavije ljubavi, a sve do sada su bile naopake.

Voli te mama

— 23. avgust 1994. —

Draga Selma,

Kratko da ti napišem, jer kod nas je život toliko jednostavan da se o njemu nema šta ni napisati. Šaljem Ti moju malenkost uslikanu od neke humanitarke, jer drugačije se čak ne bi ni slikali. Slikaju nas vjerovatno kao čudovišta da pokazuju po bijelom kulturnom svijetu, ko biva - vidite ovi tamo se ubijaju, a imaju ljudski lik! Sve je krajnje uvredljivo.

Tata je otišao u Lukavac da popravi vilicu. Fatko završava knjigu. Deset je sati. Tetka Nusra pere suđe. Malo prije sam operisala Lordu nogu i on leži u dvorištu i laje. Čućo je u lovu, inače je prespavao cijelu noć kod mene, kao dijete. Vrijeme nam je vrlo lijepo, sunačno, i valjda je to jedino lijepo. Izuzimam naše lijepo raspoloženje saznanjem da si ti zadovoljna, da nemaš pojma koliko mi to znači.

Počela sam kuru mršavljenja. Jutro zobene pahuljice. A možeš misliti tetka Nusra donijela pitu.

Inače u srpskoj republici danas je referendum organizovan da bi narod glasao za odbacivanje podjele Bosne po odluci kontakt-grupe. Svi računaju da će to dovesti do nastavka

rata, a onda neka nam Bog pomogne. Daje meni prije rata da ti dođem. Evo Karadžić prijeli da će onemogućiti sve prolaze do Muslimana, a do Sarajeva je prilaze već zatvorio. Baš sinoć, na TV, u Sarajevu dijele mjesečno sljedovanje koje se sastoji od 3 kg brašna, 250 gr šećera, 2 dl ulja i jedna konzerva. Pa eto, preživi ako možeš. Isto takvo sljedovanje kod nas dobiju penzioneri.

Ljudi koji nemaju dodatnih prihoda prodaju po ulici, sve male tezge i na njima nema čega nema. Mene stid ulicom kad idem da to gledam, jer tu ima i poznatih ljudi.

Inače na kulturnom planu u Tuzli se ama baš ništa ne dešava. Poneka priredba u povodu raznih vjerskih praznika i to je sve. Pozorište je mrtvo, ne mogu više ni jednu predstavu izvesti, čak ni Fatkovog „Baltazara“. Pitanje je uopšte sudbine pozorišta, jer ja vjerujem da je i u Sarajevu teško svim glumcima. Sudeći po priredbama koje se povremeno vide na TV sudim da se mogu dogoditi ti odvojeni teatri. U Mostaru je već osnovano Hrvatsko kazalište u kojem igra Sandra Krgo (nekadašnja Senada). No, prepustimo vremenu da se iskristališu stvari. Do tada ti je bolje u kulturnom svijetu živjeti jedan dan, nego ovdje godinu. Voli te mama

— nema datuma —

Draga moja Selma,

Pišem ti nabrzinu. Moguće da ovo dobiješ preko jednog gospodina iz UNHCR-a. Dugo se nismo čuli, jer su veze u prekidu kod Osijeka pa smo isključeni iz okolnog svijeta. Mi smo porodično dobro. Sve je po starom. Ja radim kao i ranije, idem pješke na posao, jer nema benzina. Nije loše, zbog kondicije. Dobro sam. Tata je na čekanju, to je on više sam sebi odredio, ne može onu dvojicu, ili sve njih da gleda. Bavi se poljoprivredom, kuha, i rijetko piše. Sada je kriza za cigarete pa je i nervozan. Fatko je najbolje, velika energija, mnogo radi, za naše pojmove dobro zarađuje i izdržava nas. Svi ga hvale da dobro piše. Svako jutro ide na posao.

Tetka Nusra dođe povremeno pješke i onda jedemo pite. Sada je aktuelna pita od bundeve. Mi živimo relativno dobro za naše pojmove, fali muškima više cigareta pa bi bilo podnošljivije, a meni fali malo više voća i slatkiša.

Ovo je sada neko drugo vrijeme i prilike koje bi ti teško shvatila i podnosila, i zato ne treba da se vraćaš dok se stanje ne popravi. Udesi život tako da još jednu zimu, a koja će kod

nas kažu biti teška i hladna, provedeš tamo. Poslije možeš u Holivud. Malo se šalim, jer znaš kad si ti ono govorila o putu preko bare, eto igrom ironije prešla si malu baru, još samo da pređeš veliku, pa ja onda mogu da ti postanem kao menadžer.

Dijete moje, pada mrak, pa moram završiti dok se vidi. Sada imamo struju 6h, a 12 nemamo, i onda se život odvija uz lampu. Dobili smo gasa, a prethodno smo sve svijeće potrošili.

Draga Selma, ne brini. Kod nas je ipak najbolje. Pisaćemo ti uskoro opširno. Ljubim te najviše, do neba. Tvoja majka.

— 7. decembar 1994. —

Draga moja Selmice,

Sada je negdje oko 13 sati. Jutros sam prebiralala tvoje albume i izabrala četiri ove slike. Ima ih koje su zaljepljene pa bi bilo šteta da ih oštetim, kao isječke iz novina. Od svih slika ima samo po jedna, pa i one su unikati, a i isječke iz novina ko bi više našao. Tako ja ispadoh kao škrti tvoj arhivar koji misli da će on najbolje sačuvati tvoju sarajevsku prošlost. I tata je poslije mene pregledao albume pa i on kaže da se ne smije dovesti u rizik da se to izgubi. Ako tebi to sve treba onda bi jedino rješenje bilo da se pošelje cijeli album po nekom sigurnom.

Ništa se nedešava, ali eto desilo se da je došla Anica i da smo se obradovali, te da će večeras gledati Fatkovog „Baltazara“. Onaj naš projekat sa pokretnom Care ambulantom se proširuje i na djecu, pa sam oko toga sa Anicom obavila pripreme. Danas su ona i oni njihovi novinari bili kod Selima Bešlagića, pa ga o tome obavijestili. Ja pretpostavljam da ću nakon šest mjeseci ponovno u Beč na produženje ugovora, i da tamo animiram medije za pomoć. Sarajevski aerodrom

ne radi, oni su ponovo u groznoj blokadi. Evo baš sada radio javlja kako je jedna granata pogodila Predsjedništvo, i da su francuski plavci žestoko odgovorili iz topa. Meni je dosadilo ležati zbog ove povrede noge, te mi sve lijepo izgleda kroz prozor. Imala sam mnogo posjeta i dobijala toliko voća, da sam svima dijelila. Kupili smo akumulator i sada onaj dan kada nema struje nama svijetli neonka. Najvažnije je da vidim čitati. Inače jedan dan imamo samo uveče svjetlo, a drugi dan nemamo uopšte. U nedostatku drugih radosti, radujem se dolasku svjetla.

Inače Tuzla sada ima nezavisni muslimanski radio Hayat, a uskoro će imati i samostalni hrvatski radio, pa TV Tuzla, pa TV Okruga, pa TV BiH pa HTV. Gdje si Tito da vidiš šta se radi! Čini mi da se pogrešno vuku mnogi potezi. Ponekad mi se učini da je sve tako ružno kao da smo divlji zapad. Željela bih da mogu u budućnosti da vidim tu svijetlu tačku koja se zove bolja Bosna. Ako tamo zapažaš te ružne stvari, barem te ne boli, jer nisu tvoji. A ovo ovdje boli, jer se stalno pitamo: Zar je moguće da smo mi takvi?

Evo večeras su nam Anica i ti novinari na večeri. Lijepo nam je kad ona dođe jer smatramo da je veliki prijatelj Bosne. Nemoj zaboraviti njoj i drugima čestitati Božić i Novu Godinu. Mi tebe mnogo volimo i stalno mislimo na tebe, pa računaj da smo uvijek uz tebe. To što si sama, i da si bilo gdje u BiH, bila bi sama. Čovjek je ipak uvijek sam sa sobom. Filozofiram! I volim te.

Tvoja mama

— 24. januar 1995. —

Draga moja Selmice,

Ovo opet pišem na brzinu. Anica je bila u Tuzli i Fatko je snimio na tvoju raniju kasetu i dio o sebi. Meni će biti drago da dobiješ i neke svoje ranije emisije. I mi smo se slikali, ali nećemo izgleda prebaciti na ovu kasetu da ti pošaljemo. Pokušaću i slike da ti pošaljem. Anica ide ranije zbog lošeg vremena, nama prijete opasnost da padne veliki snijeg i oteža putovanje.

Mi smo dobro. Ja se poslije skidanja gipsa učim hodati. Mislim mnogo na tebe, posebno što sada počinješ raditi. Znam koliko ti to burno doživljavaš, pa se brinem i jedva čekam da prodje i da mi javiš. Mnogo te volimo i mislimo na tebe, ali želimo da imaš strpljenja i shvatiš da nije još vrijeme za povratak. Ne želim da se ikada u životu prilagođavaš na ove uslove. Javi se i piši nam.

Voli te tvoja mama!

— 6. februar 1995. —

Draga Selmice,

Svako jutro budim se u pozitivnoj ili negativnoj fazi, već prema vremenu. Život teče nekim uobičajenim dosadnim tokovima. Dosta čitam štampu, pa me to čini razdražljivom na tekuće prilike, a ništa popraviti ne mogu. Pomalo se učim hodati, ne mogu se još uvijek osloniti na lijevu nogu i hodam uz pomoć štake. Trebalo bi da za pet dana prohodam.

Draga moja Selmice, ja ti uskoro prelazim u pozne, zrele godine i moram ti reći da se povremeno ne osjećam ugodno zbog toga. To ti je sve bliže smrti, a ja se smrti plašim. A onda povremeno pokušavam trezveno to prihvatiti kao neminovnost. Pa u ostalom, taj moj život kako god se završio nije ni bio tako loš, i čini mi se bio je i koristan. Posebno sam ga nesebično koristila za pomoć ženama u ovom ratu. Uostalom kad god se to desi želim da to prihvatiš razumno, staloženo, bez ispoljavanja mnogo emocija, da to u sebi obradiš i onda odmah nastaviš dalje, jer vrijeme se gubiti ne smije. Vrijeme brzo prolazi i tuga ga ne smije trovati. Ovo pričam kao starica a ti znaš da sam ja namjerila živjeti 90 godina. Dobro sam, imam volje za život i rad i za mene ništa ne brini. Najljepše mi je kada čujem svraku, jer mislim da ću dobiti vijest od tebe. Kupila sam si cipele kao one tvoje sa nareckanim džonom da u buduće ne izvrćem nogu. Uskoro ću na posao pa će mi biti sve bolje. Kada ovo pišem, jutro je, tetka trijebi kuću i ronda. Tata loži vatru, a uz kafu je adresirao kovertu. Fatko je noćio kod nas i otišao na posao. Nadamo se da će rat prestati a onda će nastati vrijeme obnove sljedećih 10 godina, to će biti vrijeme siromaštva. Svi žele samo da ne puca. Sinoć na TV kažu da ima još oko 100 logora. Šta tek njihovi najbliži

preživljavaju! Biće dobro, vjeruj, ali još ne pomišljaj na povratak!

Ljubi i voli te tvoja mama!

— 16. decembar 1995. —

Draga moja Selmice,

Odavno ti nisam pisala pismo, jer sam se toliko navikla na telefonske kontakte, pa sam zaboravila pisati. Sada je telefon u kvaru, jutros sam iz očaja išla na poštu da urgiram, promijenili smo i aparat, dobili nov Panasonic, ali opet ne radi, jer je vjerovatno linija u kvaru. Elem, evo sjedim kod kuće i čekam da me eventualno nazovu iz pošte da provjere, jer znam da je subota i da ćeš ti nazvati, pa sam očajna što je takvo stanje.

Subota je, jutro, tata otišao u pozorište ima probu, a ja sam trebala ići na fizuru, pa poslije na fakultet, ali eto sve sam ostavila zbog telefona. Mnogo nam je zima, povelik je snijeg, ali ložimo i u kući je lijepo. Sinoć je Fatko noćio kod nas pa je bila svečana večera. On me zafrkava kako sam njegove slike koje je donio iz Italije ostavila u ladicu i nikome ne pokazujem, a biva tvoje nosim svugdje i pokazujem. On takođe mnogo radi, i jutros je otišao na posao.

Napisao je jedan nevelik članak i poslao u „Oslobođenje“ i to su se za divno čudo usudili objaviti, izašlo je 13. XII, do nas to „Oslobođenje“ još nije došlo jer je put za Sarajevo na Igmanu zatvoren zbog visokog snijega. Članak je direktna kritika našeg predsjednika Alije, vizavi muslimanskih pozdrava na jednoj vojnoj smotri u Zenici. Uglavnom, Fatka su zvali iz Sarajeva da mu čestitaju, na hrabrosti, i na dobrom članku, između ostalog, zvao ga je i general Jovan Divjak da mu čestita i s njim porazgovara. Kad se predstavio, razgovor je počeo riječima: „Čovječe, pa zar ti nisi u zatvoru?!“ Poslije se počeo smijati i kaže da je nazvao da mu čestita, da svi u Sarajevu tako misle, ali eto niko se nije usudio napisati.

Nedjelje prolaze, ovo je neka druga subota, danas će tetka Safa donijeti pitu, a sutra će doći tetka Nusra. Dani prolaze, obično, monotono, sreća je imam jako mnogo posla u bolnici pa nemam vremena razmišljati koliko je sve jednolično i ubitačno. Valjda i sam osjećaj da nemaš gdje otići ubija. A u bolnici ima toliko posla kao nikada ranije. Sada nam dolaze pacijenti iz šireg okruženja i mnogo ih je više, oko 25 % izbjeglica. Interesira te sigurno kako je sve poslije ovog mirovnog sporazuma. Mnogo se priča i obećava, ako bi tako bilo mi bi, a posebno Tuzla, postali obećana zemlja i grad. Ja kažem biće mi žao umrijeti kad će sve biti tako lijepo. Ali, nema mira, nema slobode kretanja po cijeloj Jugoslaviji, sigurno više nikada, i kad god ubuduće kreneš na put, osjećat ćeš nespokoјstvo. Kako da mirno umrem kad sam nespokoјna, i ako budeš tamo, i ako budeš ovamo? To isto osjećam i za Fatka.

Kad je moja majka umirala to nije morala imati na umu, svakako je mislila da nas ostavlja u lijepoj i mirnoj zemlji, ni na kraj pameti joj nije bilo da nekada ovdje može ponovo biti rat. A ja ću to saznanje ponijeti i u grob. Zbog toga ću umrijeti nesrećna.

Ja mislim da čovjek u pravilu treba da je najsrećniji i najsigurniji u svojoj zemlji, da je odvojenost i tuđa zemlja tuga golema, i prosto me stid kada uživam što si tamo negdje daleko i od nas i od svoje zemlje. Na žalost, to svi roditelji čija su djeca vani s uživanjem pričaju.

Kažu da se sada mnogi interesiraju za povratak, čak i iz Amerike. Uzgred, o životu naših u Americi, čula sam sve same tužne stvari. Kaže mi jedna gospođa, a ona i muž su bili kod kćerke i zeta, da je grozno, da smo mi za njih Amerika, i da tamo treba našim ljudima samo radno odijelo i pidžama, te da rade najteže ponižavajuće poslove. I tamo vlada stalno strah. Recimo njihova kćerka se histerično plaši za djecu, jer se i djeca krađu.

Draga Selma, tako bih željela da ti pošaljem neke sitnice, ali svi koji idu hoće samo pismo da ponesu. Baš sam neki dan dobila iz Španije tri krasna mala nesesera, sve jedan u drugi uložen, i ja kažem, ovo je samo za moju Selmu, da rasporedi šminku. Priča se da ćemo uskoro i mi moći zvati strane zemlje od kuće, pa se radujem da i ja tebe mogu nazvati. Daj Bože. Bila sam juče na turbetu, dala sadaku za sve nas, a posebno za tebe uvijek. Sada sam sama u kući, struje nema i ovi poštari sigurno neće popraviti telefon, ja se žderem... Od Nove godine ja ću dežurati svakog četvrtka, tako da ću vikend biti kod kuće. Pada mi da dežuram za doček 31.XII ako ne uspijem da se zamijenim.

Ja sam se već nekako pomirila da se nećemo vidjeti do proljeća, ali duže ne bih izdržala, Lulo moja. Poželila sam te mnogo. Volim te mnogo i pozdravljam.

Tvoja mama Nisa.

PRILOG

Jedan od prvih tekstova o zločinu silovanja, napisan 1994. godine i objavljen u časopisu "Pogledi". Upućen Selmi u jednom od pisama.

Silovanje kao smišljeni vid genocida

Napisala: prof. dr. Nisveta Alispahić

Smišljenim planovima o masovnim ubojstvima, paljenjem i rušenjem domova, kulturnih i vjerskih objekata, zatiranjem svega što nosi obilježje islamskog i bošnjačkog, sve u svrhu genocida, srpsko-crnogorski fašisti dodali su i najmonstruozniji zločin u vidu seksualnog nasilja, koje je bezočno izvršeno na hiljadama bošnjačkih žena. Pripremana su i organizirana masovna silovanja nad prognanicima, kao i nad zarobljenicima ženskih logora, o čemu se uveliko gomilaju dosije i nepobitni dokazi i svjedočenja, i kod nas i u svijetu.

Tuzla i okolna mjesta u ovoj regiji stjecište su više desetina hiljada izbjeglica i prognanika sa okupiranih teritorija. Među njima veliki je broj osoba koje su bile žrtve seksualnog zlostavljanja, najčešće pri usputnom prisilnom zadržavanju, na putu preko teritorije koju pod okupacijom drže četnici, a preko kojih su ove žrtve morale proći. Znan broj silovanih djevojaka i žena verificiran je, što je obavio ljekarski konzilijum Dispanzera za žene u Tuzli, a manji broj slučajeva obrađen je na Ginekološko-akušerskoj klinici i po domovima zdravlja u okolnim mjestima.

Posjedujemo svjedočenje jednog broja djevojaka oslobođenih iz logora u kojima su kao zarobljenice bile

zatočene s namjerom da se nad njima izvrši unaprijed planirano silovanje kao i drugi vidovi psihičkog i fizičkog maltretiranja. Ovi logori nalaze se još uvijek na okupiranoj teritoriji i nedostupni su, a o sudbini djevojaka koje su tamo i nadalje izložene silovanju možemo jedino suditi posredstvom svjedočenja i autentičnih iskaza oslobođenih trudnica.

Ginekološko-akušerska klinika u Tuzli jedna je od ustanova u kojima se može prekinuti neželjena trudnoća do deset nedjelja i na zahtjev žene bez obaveze navođenja razloga, a iznad te starosti po odobrenju prvostepene ili drugostepene komisije, koje na osnovu zakona i opravdanosti razloga donose rješenje, ali najkasnije do dvadeset nedjelja od dana začeća. Tako podaci govore da je u drugoj polovini 1992. godine na Klinici trudnoću prekinule 221 žena, uz podatak da su sve registrirane kao izbjeglice sa okupiranih teritorija. U ukupnom broju prekida trudnoće u ovom periodu (1.503) to iznosi 15%, ali bi se pravi uvid u masovnost ove pojave dobio tek ako bi se ovom broju dodale sve namjerno prekinute trudnoće kod izbjeglica obavljene u Dispanzeru za žene u Tuzli, zatim u Lukavcu, Gračanici, Srebreniku, Banovićima i Kladrju. Prekidi trudnoće iznad dvanaest nedjelja obavljaju se samo na Klinici, i tu nailazimo na učešće izbjeglica čak do 43% (Od 70 prekida poodmakle trudnoće 30 je bilo kod izbjeglica). Najveći broj izbjeglica koje su namjerno prekinule trudnoću bio je iz općine Zvornik (32), zatim slijede Bratunac (31), Vlasenica (27), Srebrenica (23) i Brčko (18).

Među pacijenticama koje su zatražile prekid trudnoće zasigurno je znatan broj silovanih, ali one svoju ličnu dramu nisu željele obznaniti, iz straha o neshvatanju i preziru u

obitelji i okolini. Tako će mnoga silovanja ostati neotkrivena i medicinski neverificirana, a trudnoće proistekle kao posljedica silovanja biti prekinute sa prikrivenim pravim razlogom. Zato ćemo se u daljem razmatranju silovanja baviti slučajevima žena koja su na našoj klinici prekinule podmaklu trudnoću između dvanaest i dvadeset nedjelja gestacije ili se porodilo, a koje su svjedočile o silovanju i dale iscrpne podatke koji su verificirani i čuvaju se kao dokazi o masovnosti ove pojave.

Imali smo šest slučajeva kod kojih je prekinuta velika trudnoća, kao i dvije porodilje. Svaki od iskaza ovih nesrećnica predstavlja po jednu potresnu ljudsku dramu, a svi zajedno tragično svjedočanstvo o smišljenom i grubo izvršenom nasrtaju na čast i dostojanstvo bošnjačke žene, a što je ujedno samo dio smišljenog plana poniženja i uništenja ne samo silovanih nego i njihovih najbližih, kao i bošnjačkog naroda u cijelosti. Kroz ova pojedinačna svjedočenja saznajemo za mnogobrojne djevojke i bošnjačke žene koje su još u zatočeništvu i koje čeka ista tragična sudbina. U daljem razmatranju ove pojave navodimo sažete iskaze nekih naših pacijentica.

M.S. (Br. historije bolesti 102/2369), stara 19 godina, domaćica iz jednog sela u zborničkoj općini. Početkom jula zarobili su je četnici, pred njenim očima zaklali su joj nenu, potom je vezanu kamionom sprovedli u vojni logor u Baljkovici. Odmah po dolasku u logor je silovana, a izvršitelj je komandir, a zatim i sedam njegovih pratilaca. Polumrtva, izmaltretirana, ponižena i izvrijeđana, ostavljena gola u prostoriji do jutra, zatim sprovedena u drugu prostoriju iste barake u kojoj je bilo još 29 djevojaka. Narednih pet mjeseci svaki drugi dan je dolazila na red za silovanje, koje

se odvijalo uvijek po ustaljenom redu. Dolazilo je 10 – 15 četnika, djevojke su ih morale sačekati gole. Svaku od njih silovala su po dva četnika uz psovke i udarce, uz posebne grubosti i vrijeđanja u slučajevima kada su četnici bili pijani. Djevojka trudnica koja se pobunila i opirala naočigled svih izvedena je i ubijena, uz opomenu da to čeka svaku koja se bude bunila i opirala. Jedanput mjesečno pregledala ih je medicinska sestra, i tada su djevojke sa uznapređovalom trudnoćom izdvajane i odvožene iz logora. Naša pacijentica je zajedno sa još dvije trudnice povezana kamionom, izbačena pred Memićima, dok je kamion sa druge dvije trudnice produžio prema Bulatovićima. Da li su i druge dvije djevojke ugledale slobodu na nekoj od sljedećih raskrsnica ili su negdje ubijene, to se vjerovatno neće nikada saznati. Naša pacijentica primljena je na Kliniku 09.12.1992. godine, gdje joj je izvršen prekid trudnoće stare dvadeset nedjelja.

B.N. (Br. historija bolesti 2648/87), stara 24 godine, trgovkinja. Šest mjeseci je bila zarobljena u logoru u Doboju. U više prostorija na nogometnom stadionu bilo je zatočeno više muškaraca i žena, a naša pacijentica bila je u jednoj od tih prostorija sa još 53 žene i djevojke. Živjele su u ponižavajućim uvjetima, spavale na podu, bez mogućnosti da se operu, a u svakom trenutku morali su raditi sve što im četnici narede. Izvodili su ih da čiste ulice i stepeništa. Svakodnevno su silovane, i to je trajalo pet mjeseci. Iz svjedočenja ove djevojke saznajemo da su silovanja obavljena po naređenju, i da se za neizvršeno naređenje streljalo. Našoj pacijentici je ovo ispričao jedan od četnika, koji svoju savjest nije mogao da podredi ovoj monstruoznoj grupnoj nemilosrdnosti. On je morao odvoditi zarobljenice i samo se prividno ponašao po zakonima grupe, ali kad je

bio nasamo sa žrtvama iskazivao je ogorčenje zbog zločina svojih sunarodnika, a on sam nije silovanje obavljao. Naša pacijentica oslobođena je razmjenom u vremenu kada joj se još moglo pomoći prekidom trudnoće. U slučaju da je morala roditi tvrdi da bi izvršila samoubojstvo.

T.K. (br. historije bolesti 102/2520), stara 19 godina, učenica, zarobljena u Srbiji od strane dvojice mlađih koji su znali da je Bošnjakinja. Lično su je sproveli do Pala. Gasili su joj cigaretu na golom tijelu, sjekli joj butine žiletom za kaznu što se opirala pri prvom grupnom silovanju koje je doživjela na Palama. Iz razgovora koje su vodili četnici razabrala je da u istom logoru ima još 175 djevojaka koje služe za silovanje. Najgrublje silovanje od strane šestorice četnika zaredom bilo je popraćeno uvredama da više neće biti „balijaša“ jer će se rađati srpska djeca. U drugoj prilici silovanje od strane dvojice četnika gledala su druga četvorica, i kada je žrtva od muke počela da povraća, glasno su zaključili da „nije više upotrebljiva i da je treba ubiti“. Nakon dva mjeseca zatočeništva i silovanja pacijentica je razmijenjena kao zarobljenik sa grupom izmučenih staraca, i tako je dospjela na slobodnu teritoriju. Ova, silovanjem začeta trudnoća, prekinuta je na našoj klinici, jer je ova mlada djevojka imala čvrstu odluku da će radije umrijeti nego roditi četničko dijete. Ožiljke po tijelu ove inače inteligentne učenice kamerom je zabilježila jedna američka novinarka, kao i jedan francuski tv reporter. Međutim, ožiljke na duši nemoguće je „slikati“, a oni su upravo najbolniji, najdublji i neizbrisivi.

H.R. (Br. historije bolesti 102/2123), stara 20 godina, domaćica iz jednog sela kod Doboja. Zarobili su je trojica četnika, na njivi, odveli u Čivčije u vojni logor. U logoru je provela 21 dan. Svakodnevno je više puta silovana od strane

više četnika. Po navodima pacijentice spasio ju je komšija, Srbin, o čemu zasada ne želi da opširnije priča bojeći se da mu ne naškodi, jer joj je poznato da bi dotični zbog toga bio ubijen. Spomenuti komšija Srbin vratio ju je u njeno selo upravo kada je trebalo da bude premještena u logor za djevojke u Doboju. Dugo vremena se krila i nije imala priliku da pređe na slobodnu teritoriju u Malešiće kako bi stigla do ljekara, pa je zato starost trudnoće uznapredovala. I ovaj slučaj potvrđuje da se ne samo u Doboju već i po okolnim mjestima nalaze srpski vojni logori sa zarobljenicama, koje četnicima služe za seksualno izživljavanje po povratku sa fronta i u dokolici. I ova pacijentica potvrđuje nam da ima pojedinaca koji se ne solidarišu sa grupom, ali oni su zaplašeni, i ako ih otkriju da pomažu žrtvama čeka ih smrt kao „izdajicama srpstva“.

Č.N. (br. historije bolesti 102/752), stara 26 godina, medicinska sestra. Zarobili su je maskirani četnici diverzanti i sproveli u vojni logor u Han Pijesku. Ispitivana je i fizički maltretirana. U više je navrata grupno silovana i uvijek od strane maskiranih četnika. Posebno smišljen način maltretiranja i ponižavanja nacionalnog bića bošnjačke žene sastojao se u tome što je kao obrok dobijala samo krišku hljeba sa svinjskom mašću i jako zasoljenu. Tu presoljenu krišku namazanu svinjskom mašću žrtva je morala pojesti u prisustvu četnika, a što je popraćeno verbalnom uvredom („Eto, balinkuro, da te omrsimo!“). Za sve vrijeme nije joj bilo dozvoljeno da se pere. Osloboodio ju je i sproveo do slobodne teritorije komšija Srbin, od kojeg je saznala da četnici iz Srbije tjeraju domaće četnike da ubijaju Bošnjake, a da neposlušne kažnjavaju smrću. Nakon oslobođanja, obitelj ove naše pacijentice pobjegla je u Srebrenicu. Kada je pacijentica

posumnjala u trudnoću, javila se ljekaru u Srebrenici. Nisu joj mogli pomoći, te je nakon dva mjeseca čekanja uspjela s konvojem žena i djece doći u Tuzlu. Na klinici u Tuzli izvršen je prekid trudnoće.

U slijedeća dva slučaja riječ je o pacijenticama koje su na našoj klinici rodile neželjenu djecu začetu prilikom silovanja.

A.S. (Br. historije bolesti 102/831), stara trideset godina, neudata, iz jednog sela u zborničkoj općini. Četnici su je zarobili i devet dana držali zatvorenu sa još oko četiri stotine žena i djece. Odatle su ih odvodili u druge kuće, pri čemu je silovano oko šezdeset žena i djevojaka. Nakon oslobođanja nastavili su živjeti u svom selu, krijući se po okolnim šumama. Naša pacijentica je doživjela drugo silovanje od strane trojice četnika na putu za Cersku kod sela Liješanj. Nije mogla doći na slobodnu teritoriju ni kada je postala svjesna da je trudna. Krenula je ka Tuzli u poznatoj koloni izgladnjelih, u januaru 1993.godine. Njena trudnoća je bila već toliko uznapredovala da je morala sačekati porođaj koji je nastupio 14. aprila. Majka nije željela čak ni da vidi novorođenče, koje je u ovom slučaju preuzela služba socijalne zaštite.

Z.B. (Br. historije bolesti 102/475), stara 31 godinu, udata, muž u inozemstvu, majka dvoje djece, protjerana iz Brčkog početkom maja 1992.godine u Brezovo Polje. Silovana od strane dvojice mještana koji su bili u službi agresora. Kasnije je s ostalim prognana dalje, preko Majevice, Capardi, do Kalesije i Tuzle. Prognanici su usput bili izloženi torturama, tjerani da piju zagađenu i prljavu vodu. Uz to su opljačkani i silovani. Po dolasku u Tuzlu smješteni su u Ekonomsku školu, gdje se nastavlja život izbjeglica. Naša pacijentica je skrivala trudnoću od majke i okoline, i kada se javila ljekaru već je bilo kasno za prekid trudnoće. Tako je ova nesretnica

13.02.1993.godine rodila neželjeno dijete na našoj klinici. Nakon porođaja izjavila je da ne želi vidjeti ni primiti rođeno dijete.

ZAKLJUČAK

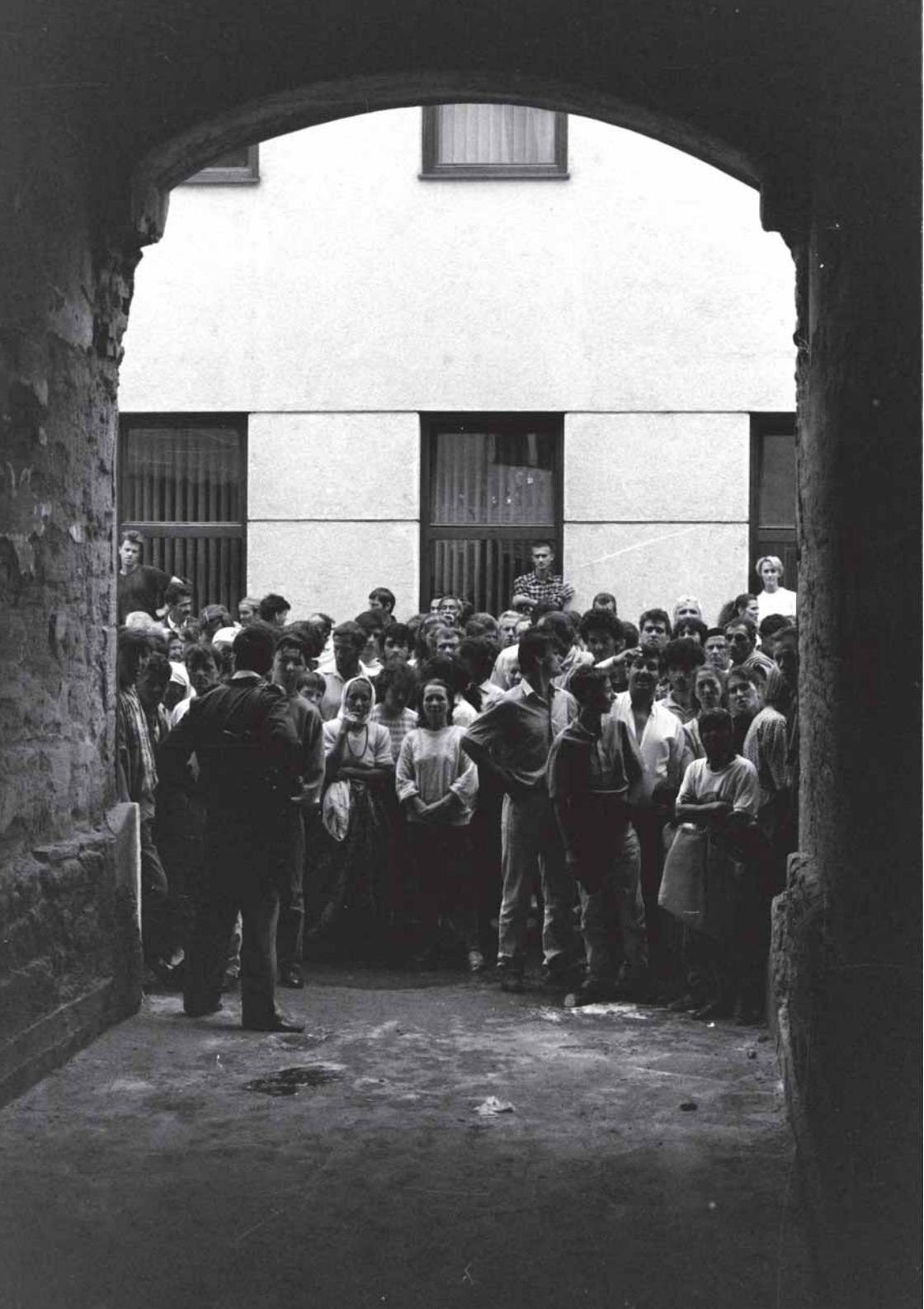
Iz navedenih primjera nedvojbeno se može zaključiti da su srpski fašisti u svoj dugo pripremani velikosrpski program uvrstili i etničko čišćenje uključujući silovanje, računajući na pojavu da se žrtve više nikada neće vratiti tamo gdje je uništavan njihov identitet, i gdje su na najbezočnji način pogaženi njihov ponos i čast. Žrtve su bile nemoćne, otpora nije smjelo biti, jer se svaki otpor plaćao životom. Ista kazna čekala je i četnike koji bi u ovom gnusnom činu silovanja pokazivali neposlušnost. Žene su prilikom zarobljavanja odvajane od muževa, kćerke otimane od uplakanih majki. Silovanje je obavljano grupno i organizirano, često pred očima drugih, pa čak i najbližih srodnika žrtve. Mnoge žene i djevojke još uvijek se nalaze u logorima, nad njima bahati i pijani srpski fašisti obavljaju nečuvene bahanalije, a svijet, kojemu je sve ovo dobro poznato, i dalje ništa ne poduzima da bi se ove nesretnice oslobodile. Bošnjakinje su silovane i u fazi poodmakle trudnoće, sve dotle dok zločinci nisu bili sigurni da će se roditi dijete. Nerijetko su ove nesretnice odvođene u nepoznato, izbacivane na pustim raskršćima i likvidirane. Neke od njih razmijenjivane su za zarobljene četnike. Četnici nasilnu trudnoću nisu koristili samo kao trajnu osvetu i poniženje, cilj je bio da se četničkom krvlju zagadi muslimansko potomstvo, da se napravi što bolnija i veća nesreća, da se rađaju djeca čije će porijeklo ostati kao nenasan teret i prebolna rana. Tako je silovanje narušilo

psihičko i fizičko zdravlje najljepšeg dijela bošnjačke muslimanske mladosti i najvrijednijeg našeg reproduktionog potencijala. Jer mnogo od ovih djevojaka ostat će trajno psihički opterećene doživljenim poniženjima i surovostima, neke će imati i organske posljedice, a neke nikada više neće moći biti majke.

Nesreća je velika, i trebat će je na sve moguće načine ublažavati: organiziranom brigom ginekologa, psihijatara, socijalnih radnika i svih drugih stručnih lica i institucija čije aktivnosti treba usmjeriti prema oblažavanju posljedica, liječenju fizičke i psihičke oštećenosti ovih unesrećenih mladih osoba, kako bi sa što manje bola i unutarnjih opterećenja mogle nastaviti normalan život, da rade, rađaju i žive.

(Časopis „Pogledi“, 1994.)

Napomena: Prof. dr Nisveta Alispahić (1935) je bila šef Katedre za ginekologiju na Medicinskom fakultetu u Tuzli i načelnica Ginekološke klinike UKC Tuzla

Bilješka na kraju knjige

Mnogo toga što sam Selmi rekla ili željela reći ostalo je nezabilježeno. Poslije su uspostavljene telefonske veze i mogućnost da je posjetim u Londonu, pa smo naše ratne tuge i doživljaje mogle i lično prepričati.

Uz mnogo truda Selma je uspjela u svojoj struci i zaigrala na poznatim pozornicama Londona gdje je doživljavala fina priznanja i satisfakcije.

Ova pisma koja je sačuvala i vratila govore o ratnim nedaćama kroz koje smo svi prošli. Mnogo toga je ostalo proživljeno a nezapisano posljednje godine rata. Tome je doprijenijela uspostava telefonskih veza.

Pisma koja objavljujem nakon 20 godina putuju u budućnost, kao jedan od prozora kroz koji se može osjetiti zadah rata, tog bolnog i tragičnog vremena, od čijeg ponavljanja trebaju bježati nove generacije.

A mi, kada smo izašli iz ratnog haosa bili smo svi manje ili više uskraćeni za godine normalnog života.

Selma se već 1997. godine vratila u Sarajevo i nastavila uspješnu karijeru glumice. Danas je prvakinja drame u SARTR-u i profesorica glume, završila je magisterij iz književno-historijskih nauka i nalazi se pred odbranom doktorata na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Živi u srećnom braku, ima sina i kćerku. Reći će vam da se nikada nije kolebala u vezi povratka i da je najsretnija što glumi na svom jeziku u svojoj zemlji. Fatmir je državni službenik i publicist, magistar književnohistorijskih nauka, obogaćen sa dobrom suprugom i troje sjajne djece.

A Nijaz i ja... Šta reći? Uživamo sa unucima, radujemo se životu, kao da uskoro nije kraj naše životne putanje.